Влада — Радам!

Голос України

Газета Верховної Ради Української РСР ◆ № 92 ◆ Середа, 15 травня 1991 року ◆ Ціна 10 коп.

Маємо ювілей — рік праці українського парламенту.

Як би ми на нього не дивилися, поза всяким сумнівом лишається одне: наш парламент — незрівнянний. Хоч би й через те, що нам нема з чим його порівнювати. Не з англійським же парламентом! Той, по-перше, старіший, по-друге, там є палата лордів і всілякі інші палати. З дитиною — теж не порівняєш, бо дитина спочатку щось робить, а вже потім привчається говорити. Тут же — навпаки. Спершу навчилися говорити, а вже потім — домовлятися, і тільки згодом — робити.

Але є таки одна зарубка на нашім одвірку, та зарубка, якою вимірюється зріст.

Є таке народне поняття — дерев'яна євайба.

(Закінчення на 9-й сторінці).

Фото Вячеслава ПУШКАРЬОВА.

У ПРИМІЩЕННІ Київського міського суду під головуванням В. Білоусенка 14 травня почалося судове засідання у справі С. Хмари. У вирішенні долі народного депутата УРСР беруть також участь народні засідателі В. Коваль і М. Щедрін, запасний народний засідатель А. Забєлін, державні обвинувачувачі В. Щербань та А. Раратюк. Захист здійснюють офіційні та громадські захисники.

Задовго до відкриття процесу на площу Б. Хмельницького, де знаходиться приміщення суду, почали стікатися колони демонстрантів з тими ж гаслами, що були й на попередньому мітингу.

І все ж, незважаючи на шалений тиск ззовні, головуючий почав засідання спокійно, з суворим дотриманням усіх норм судочинства.

Однак тут же почалися несподівані «сюрпризи». Спочатку захисники Бедь і Жолубак заявили протест проти, як вони висловилися, фактично закритого характеру слухання справи, оскільки зал засідання вміщує мізерну кількість присутніх. Одразу ж після цього один з підсудних, що проходить у справі, став вигукувати брутальні лайки на адресу учасників процесу.

Судове засідання було перерване до завтрашнього дня для проведення психіатричної експертизи й вивчення зауважень адвокатів.

ВЧОРА в Києві відбулася зустріч членів Комісії Верховної Ради УРСР у закордонних справах з делегацією канадських військових та бізнесменів.

Під час бесіди парламентарії відповіли на численні запитання гостей з приводу роботи Верховної Ради України, концепцій нової Конституції, проекту майбутнього Союзного договору.

ВІДКРИТО нову лінію повітряного сполучення.

Щорічно Київський аеропорт «Бориспіль» приймає сотні тисяч гостей. Прямі лінії зв'язують столицю України з 17 країнами Європи. Останнім часом відкрито авіарейси в Брюссель, Франкфурт-на-Майні, Афіни.

Відтепер «проляже» й нова авіалінія Київ — Мілан. Один раз на тиждень польоти здійснюватимуться на комфортабельному літаку ТУ-154. Через три години, а то й менше, київські пасажири будуть у Мілані.

До речі, пасажирам, які звернуться у представництво Аерофлоту, до зарубіжних й туристичних фірм, що співробітничають з Аерофлотом, передбачені скидки на квитки. Авіатори України, з свого боку, зроблять усе, щоб на борту авіалайнерів було затишно й цікаво.

ГОЛОС УКРАЇНИ

Засновник — Верховна Рада Української РСР

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

УРСР, 252047 Київ, вул. Нестерова, 4

ТЕЛЕФОНИ РЕДАКЦІЇ ГАЗЕТИ:

приймальня — 446-92-11

Відповідальний секретар — 446-72-63

Завідуючий коректорською — 446-60-22

ВІДДІЛИ:

парламентський — 441-84-52, 441-85-64,

листів — 441-82-05, 441-29-61,

економіки — 441-88-07,

аграрний — 441-86-18,

міжнародний — 446-91-20,

охорони здоров'я — 441-88-86,

соціальних питань — 441-88-05,

екології — 441-88-69,

культури — 441-86-44,

спорту — 441-88-08,

інформаційний — 446-61-13, 441-86-20,

історії України — 441-88-62,

військових питань — 441-88-52,

реклами — 441-89-44,

бухгалтерія — 441-84-00.

Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Індекс 60955

Тираж 166.300.

Передплатна ціна на рік 19 крб. 80 коп.

Газета виходить 5 разів на тиждень. У вівторок на 8 сторінках, у середу, четвер, п'ятницю та суботу — на 16 сторінках.

ПРО КОНЦЕПЦІЮ НОВОЇ КОНСТИТУЦІЇ (ОСНОВНОГО ЗАКОНУ) УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Доповідь Голови Верховної Ради Української РСР, голови Конституційної комісії Л. КРАВЧУКА

Шановні народні депутати!

На розгляд Верховної Ради виноситься проект Концепції нової Конституції України. Готувався він тривалий час, з **жовтня минулого року**, коли було створено Конституційну комісію Верховної Ради Української РСР. Гадаю, що сьогодні ми маємо документ, вартий уваги.

Слід підкреслити, що Конституційна комісія розглянула кілька варіантів проекту Концепції. Кожний із його різновидів предметно і гостро обговорювався на її засіданнях. Нарешті було вироблено проект Концепції, прийнятий Конституційною комісією за основу. Однак при цьому робочій групі було доручено внести до проекту **альтернативні варіанти** тих положень, які не були схвалені або хоч і не відхилялись, але по-різному тлумачились. У проекті Концепції, який ви маєте, враховано (або викладено альтернативою) основні позиції проектів концепцій нової Конституції республіки: ЦК Компартії України, Інституту держави і права АН УРСР, народного депутата Української РСР О. П. Коцюби, проектів Конституції народного депутата УРСР М. М. Артеменка та кандидата юридичних наук І. А. Тимченка. Потрібно також наголосити на тому, що поза увагою членів комісії не залишалися пропозиції народних депутатів Української РСР, які не є членами цієї комісії, думки з цього питання вчених і практиків, трудових колективів, окремих громадян, що в тій чи іншій формі надійшли до Конституційної комісії.

У винесеному на розгляд Верховної Ради документі відображено і точки зору з проблемних питань конституційного розвитку України, висловлені на республіканській науково-практичній конференції на тему «Концепція і принципи нової Конституції Української РСР», яка була проведена в квітні цього року Президією Верховної Ради, Радою Міністрів і Академією наук Української РСР.

На яких принципових моментах необхідно наголосити? У даному проекті Концепції Конституції підкреслюється, що наша Конституція має стати єдиним визначальним актом — Основним Законом — України як суверенної держави, становити ядро її правової системи. Нова Конституція повинна бути і провідною ланкою юридичного механізму реалізації в практиці Декларації про державний суверенітет України. І це закономірно. Бо на сьогодні Декларація є основою для формулювання концептуальних положень Конституції республіки. Причому основою творчою. Розвиток, деталізація і конкретизація положень Декларації мають зокрема визначити і наповнити юридичним змістом організаційні структури надбудови нашого суспільства. Суспільства, яке стало на шлях свого якісного оновлення, справжньої демократії і самоврядування, побудови правової держави. Це передусім стосується розділів Декларації, в яких проголошено основні засади правового статусу людини, народовладдя.

Людина, непорушність її прав і свобод, істинне народовладдя, збалансована організація державної влади — ось ті фундаментальні положення, без яких жодна конституція не може бути гуманною і демократичною, не може забезпечити функціонування взаємовідносин держави і громадянина на основі верховенства права.

Саме такі передумови в основі своїй і закладено в проект Концепції нового Основного Закону України. Їх зміст, якщо говорити коротко, полягає в тому, що наша Конституція має:

— по-перше, ставити в центр соціальної дійсності людину, її права і свободи, матеріальні і духовні блага, її здоров'я, честь і гідність, соціальну і юридичну захищеність;

— по-друге, утвердити народовладдя в формі представницької і безпосередньої демократії, на конституційному рівні закріпити ідею народного суверенітету, суть якої в тому, що єдиним джерелом державної влади є народ і тільки народ;

— і по-третє, зафіксувати принцип розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, передбачивши разом з тим у їх структурах необхідні противаги з тим, щоб виключити будь-які можливості індивідуальної чи групової узурпації влади, її використання всупереч інтересам народу.

На засіданнях Конституційної комісії не було істотних розбіжностей з питань визнання пріоритету загальнолюдських цінностей, розуміння економічного, політичного та ідеологічного плюралізму, визначення основних напрямів та юридичних основ формування демократичної правової держави. Досягнуто взаєморозуміння і в підході до створення нової Конституції як безпосередньо чинного і стабільного права. Не виникло особливих розходжень також і при формулюванні визначальних засад конституційного ладу України. Це, зокрема, стосується визнання людини як найвищої соціальної цінності, пріоритету суспільства над державою, верховенства права, Конституції і конституційних законів, багатопартійності, єдності державної влади і самоврядування народу, соціальної справедливості. Не виникло непорозумінь і при розгляді структури нової Конституції. Звідси принциповий висновок: збіг в основі своїй позицій з найважливіших проблем, якісно нового конституційного будівництва республіки зумовлює постановку питання про **можливість розпочати роботу** уже над самим текстом проекту Основного Закону після прийняття концепції на сесії.

Разом з тим, шановні народні депутати, в процесі роботи над проектом Концепції нової Конституції виявились і розбіжності принципового характеру у поглядах на ряд важливих проблем конституційного розвитку нашого суспільства і держави. Оцінюючи ті чи інші положення Концепції, в тому числі й представлені на ваш розгляд окремі їх альтернативні варіанти, просив би виявити всебічну зваженість, політичну мудрість і не бути упередженим чи то з політичних міркувань, чи то з ідеологічних переконань. Пам'ятаймо, йдеться про долю України, її конституційний статус **як суверенної демократичної і самоврядної держави.** Хотілося б, щоб усі ми усвідомили високу відповідальність моменту. Може і банально, але хочу сказати, у нас уже сьогодні є багато партій, різних громадських об'єднань, рухів, які мають, природно, свої програми, позиції, цілі, а Україна одна. І майбутнє її народу — найважливіше для нас. Будемо саме цим керуватися.

Конституція — документ особливої ваги. Тому при визначенні її концептуальних положень ми повинні враховувати як нинішній досить складний і суперечливий час, так і виходити з можливих перспектив розвитку нашого суспільства, нашої держави. Результати роботи Конституційної комісії в цілому можна, на нашу думку, визнати позитивними. І така її оцінка повинна грунтуватися не лише на тому, наскільки прийнятна на сьогодні підготовлена нею Концепція нової Конституції нашої держави, а й на виявленому і сформульованому нею спектрі думок, різних концептуальних підходів до юридичного оформлення державного суверенітету України, її суверенного конституційного розвитку.

Розмаїтість думок виявилась передусім у питанні офіційної назви нашої держави: Республіка Україна. Одна назва. Така назва пропонується більшістю членів Конституційної комісії. Але є і альтернативні варіанти — Українська Республіка, Українська Демократична Республіка, Українська Радянська Республіка, Українська Радянська Соціалістична Республіка. У цих назвах закладаються різні прагнення їх авторів, а саме: відобразити і демократизм побудови та діяльності нашої держави, і радянську форму її організації, і соціалістичний вибір суспільного розвитку, і республіканську форму державного правління. Ну, а, звісно, держава, як би ми її не називали, повинна мати свою Конституцію, свій Основний Закон. Тобто, ми маємо прийняти Конституцію нашої держави.

На якій із запропонованих назв нам зупинитися і конституційно її закріпити — це вирішить Верховна Рада. На мою думку, відповідь на дане питання ми сформулювали, можливо навіть і не надавши цьому особливого, так би мовити, «конституційного» значення, прийнявши Декларацію, наголошую, про **державний** суверенітет України. Отже, Декларацією Україна, без будь-яких означуваних слів, визнається державою, оскільки цим документом ми закріпили державний суверенітет України. Що стосується тих пропозицій, які вносились, про цілі, про характер, то це можна було б відобразити, зокрема, у преамбулі Конституції. Що ж до слова «Республіка» у назві держави, то тут, я думаю, всі ми визначилися однозначно, іншої форми державного правління ми не мислимо.

Тепер — про конституційний устрій нашої держави. Проект Концепції передбачає **президентську** республіку. Обгрунтовується класична форма президентського правління в системі, що передбачає розподіл влади на законодавчу, виконавчу й судову, а також необхідні механізми противаг і взаємного стримування при здійсненні державними органами владних функцій. Виконавча влада, за задумом, мислиться **сильною**, авторитетною, відповідальною і досить самостійною. Президент — глава виконавчої влади — має обиратися безпосередньо народом на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні. Йому надається статус найвищої посадової особи в державі.

Така думка схвалена більшістю в Конституційній комісії. Точка зору меншості у даному питанні зводиться до того, що Президент повинен **обиратися Верховною Радою**, якій він має бути підконтрольний і підзвітний. Дана позиція обгрунтовується тим, що обрання Президента безпосередньо населенням зумовлює можливість встановлення в республіці диктаторського режиму, а також є відступом від положення Декларації про державний суверенітет України, яке гласить: тільки Верховна Рада може виступати від імені всього її народу.

А ось які аргументи висловлюються щодо необхідності мати саме «сильного» Президента. Прихильники обрання Президента безпосередньо населенням розцінюють це як акт волевиявлення народу, котрий є, за Декларацією про державний суверенітет України, єдиним джерелом державної влади. Президент, як найвища посадова особа держави, виступає виключно від імені держави, а не від імені народу. Він має діяти в інтересах всього народу і бути запорукою громадянської злагоди.

Обрання Президента безпосередньо народом, відповідно до Концепції, не повинно б привести до надмірного зосередження влади в руках однієї особи, оскільки Президент повинен діяти лише в межах повноважень, **встановлених Конституцією**, а Верховна Рада матиме право вето на його нормативні укази.

Крім того, передбачається, що Президент буде юридично відповідальним (в порядку імпічменту) перед Верховною Радою і нестиме **політичну відповідальність** безпосередньо перед народом (вияв недовіри і дострокове припинення повноважень шляхом ініціативного референдуму народу тощо). Мислиться також, що Президент конституційно буде позбавлений так званих «делегованих і надзвичайних» повноважень, обмежений у вирішенні фінансових питань, склад Кабінету Міністрів затверджуватиметься Верховною Радою за його поданням, а не формуватиметься ним одноособно. Нарешті, за Концепцією, Президент при розв'язанні найбільш важливих державних питань має постійно співпрацювати з палатами Верховної Ради та їх лідерами, щорічно доповідати парламенту про політичне і

(Продовження на 3-й стор.)

ПРО КОНЦЕПЦІЮ НОВОЇ КОНСТИТУЦІЇ (ОСНОВНОГО ЗАКОНУ) УКРАЇНСЬКОЇ РСР

(Продовження. Початок на 2-й стор.).

соціально-економічне становище республіки. Отже, вважається, що в такий спосіб створюється надійний конституційний механізм «стримувань і противаг», які перешкоджатимуть монополізації Президентом державної влади.

Президент мав би передусім уособлювати державну владу як таку, як цілісне соціальне явище, і водночас бути сполучною ланкою у системі розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову, мати чітко окреслені конституційні повноваження, що належать тільки йому, в тому числі повноваження глави виконавчої влади. Повсякденно тримати руку на пульсі життя суспільства і держави. Оперативно реагувати на події в тих чи інших сферах суспільного життя і вживати, у разі потреби, невідкладних заходів до поліпшення ситуації. Президент виступав би від імені держави, в тому числі і передусім у відносинах з зарубіжними країнами. Але у цих відносинах він би і **представляв** народ України.

Безперечно, Конституція повинна передбачити заходи, що виключали б будь-яку можливість узурпації чи то монополізації влади Президентом. І тут вирішальне слово передусім за самим народом. А щоб народ міг сказати таке слово, він повинен безпосередньо і обирати Президента.

Безсумнівно, певні повноваження у питаннях оцінки дій Президента повинен мати і законодавчий орган, і Конституційний Суд республіки. Але насамперед з точки зору їх законності і конституційності, діяльності в межах чи з перевищенням конституційних повноважень. Висновки цих органів могли б служити лише підставою для відкликання Президента самим народом.

Світова практика, тенденції, які чітко визначилися сьогодні у суспільному і державному розвитку інших республік, свідчать про доцільність запровадження інституту президентства і у нас. І перший крок у цьому напрямку ми, можна сказати, підсвідомо зробили, утворивши Кабінет міністрів, який звичайно діє у президентських республіках. А це значною мірою зумовлює необхідність приведення у відповідність і ряду інших державних структур, утворення нових, конституційного визначення їх повноважень і взаємовідносин між ними. Та подібна реорганізація, звичайно, — не самоціль. Головне — з її допомогою вийти з тієї кризової ситуації, в якій опинилися наше суспільство і держава. Це й є завдання завдань нової структури виконавчої влади, яку повинен би очолити Президент. Це щодо суті. Але сьогодні (коли кожен день нашого життя важить дуже багато) неабиякого значення набуває організаційний бік справи: коли, яким шляхом іти і в якій послідовності братися за нелегку справу радикального, якісно нового удосконалення системи державних органів республіки? Однозначну відповідь дати, безперечно, нелегко. Давайте поміркуймо тут разом з цих проблемних питань.

Утворення Кабінету міністрів при відсутності поста Президента як глави виконавчої влади ставить на порядок денний питання піх визначення, багато в чому по-новому, взаємовідносин уряду з законодавчим органом республіки — Верховною Радою, її Президією, Головою. Кабінет міністрів має бути, безперечно, самостійним виконавчим органом, але його діяльність повинна перебувати під постійним контролем, за відсутності Президента, законодавчого органу.

Имовірним є й інший шлях. Це запровадження (що уже зроблено в ряді республік) до прийняття нової Конституції президентської форми правління. В результаті було б сформовано ту модель виконавчої влади, якої ми нині прагнемо, вважаючи, що з її допомогою вийдемо із того скрутного становища, в якому опинилися. Крім того, ми набудемо власного досвіду функціонування президентської влади. І при подальшому вирішенні даних питань матимемо відпрацьовану тією чи іншою мірою в практиці суспільних відносин нашої республіки свою систему президентського правління. Принаймні впевненості в цьому у нас вже буде значно більше.

І тут, мабуть, варто розглянути два варіанти розв'язання даної проблеми. Перший — внести зміни і доповнення до Конституції. При цьому передбачити, що Президент уже зараз обиратиметься народом безпосередньо. Можна іти й іншим шляхом. Президент обирається Верховною Радою республіки, що, на мою думку, було б серйозним звуженням демократії. Але допустити цього ми не можемо, люди нас не зрозуміють. Але за будь-яких умов конституційні положення про президентську форму правління мають бути розвинуті у відповідному законі. Вважаю, що було б добре, коли б ми ці проблеми вирішили в ході обговорення проекту Концепції Конституції.

Наступна принципова позиція Концепції. Її проектом пропонується законодавчий орган республіки — Верховна Рада України як постійно діючий орган. Іншими словами, йдеться про створення професійного парламенту. Тобто всі народні депутати мають постійно працювати у Верховній Раді. За Концепцією, Верховна Рада складається з двох палат — Народної Палати, депутати якої обираються на багатопартійній основі строком на 3 роки (варіант — на 4 роки), і Палати Представників (або Сенату) із рівного числа депутатів від областей, міст республіканського підпорядкування та Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки. Депутати до Палати Представників обираються строком на 6 років по багатомандатних виборчих округах.

Це — основний варіант Концепції. Він має чимало прихильників.

Пропонується і альтернативний варіант — однопалатна Верховна Рада, тобто така, якою вона є тепер.

Які ж аргументи за і проти зазначених варіантів?

Двопалатна структура Верховної Ради дасть змогу, на думку авторів пропозиції, з одного боку, зробити парламент більш кваліфікованим, а з іншого — враховувати в його роботі особливості та інтереси різних регіонів республіки, історичні та національно-етнічні відмінності, які сьогодні досить відчутні. Функції представництва територіальних інтересів і має взяти на себе Палата Представників (Сенат). При цьому мислиться, що дана палата за своїм складом буде більш професійною, а це й дасть змогу якісно поліпшити законодавчу діяльність парламенту, виправляти можливі хиби у роботі першої палати. Законопроект, розглянутий у Народній Палаті, має опрацьовуватись, передусім з точки зору юридичної, в Палаті Представників. З огляду на все це новий Закон про вибори має визначити певні вікові і професійні вимоги стосовно кандидатів до Палати Представників (Сенату).

Палати наділяються **спільною і спеціальною** компетенцією. Народна Палата, що має більш широку представницьку основу, є провідною, зокрема, у вирішенні **законодавчих і фінансових** питань. Палата Представників є провідною у вирішенні питань **призначення вищих посадових осіб, надання громадянства, укладення міжнародних договорів тощо.**

Обидві палати конституційно рівноправні, але з правом пріоритетного вирішення певного кола питань, що урівноважуватиме їх діяльність.

Основні аргументи **проти** такої структури Верховної Ради — можливе ускладнення роботи парламенту, поділ народних обранців на депутатів різного «гатунку».

Безперечно, однопалатна структура Верховної Ради більш проста і звична. Двопалатна структура, як щось нове, може бути більш складною для сприйняття. Вочевидь, дане концептуальне положення проекту є одним з найбільш дискусійних. Воно потребує особливо вдумливого підходу при прийнятті відповідного рішення. І все ж, думається, що двопалатна структура Верховної Ради може справитись зі своїми завданнями. Головне тут — чітко визначитися у принципах формування складу палат, наділення їх повноваженнями, а також взаємовідносин палат.

Так, додаткового вивчення потребують питання щодо повноважень кожної з палат, з одного боку, та повноважень Верховної Ради — з іншого. Справа в тому, що Верховна Рада, за проектом Концепції, є законодавчим органом.

Однак з наведеного переліку питань, які розглядаються на спільному засіданні палат, а саме вони і складають Верховну Раду, не вбачається, що вона приймає закони, тобто здійснює законодавчу діяльність.

У проекті Концепції сказано про пріоритетність кожної з палат у вирішенні, наголошую, **у вирішенні** конкретних питань. Звідси випливає: закон буде прийматися однією з палат від імені Верховної Ради. Отже, слід точно окреслити взаємовідносини палат у питаннях розгляду законопроектів, встановити форми їх діяльності. Чи, можливо, депутатам обох палат доцільно буде все ж збиратися на спільне засідання і, так би мовити, констатувати досягнуту в палатах згоду по законопроекту офіційним прийняттям закону Верховною Радою, а не однією з палат від її імені.

Дискусійними виявились і питання щодо організації державної влади і самоврядування на місцях. Проектом Концепції передбачається створення на регіональному рівні — в областях — місцевої адміністрації, яка б призначалася Президентом, а на рівні сільрад, селищ, міст і районів — функціонування місцевого самоврядування. Здійснюється самоврядування як безпосередньо населенням, так і через його представницькі органи — Ради народних депутатів та їх виконавчі і розпорядчі органи. Така організація державної влади і самоврядування на місцях грунтується на світовому досвіді. Вона узгоджується з принципом поділу влад і відповідає класичному тлумаченню місцевого самоврядування, суть якого визначається природним правом місцевих громад (комун, муніципалітетів, інших територіальних колективів людей) самостійно, без втручання державної влади, вирішувати питання місцевого значення в межах законів і власних матеріально-фінансових ресурсів.

Перетворення сільських, селищних, міських і районних Рад в представницькі органи місцевого самоврядування, яке буде вилучене із системи державної влади, сприятиме, за проектом Концепції, дальшому розвитку демократії, оскільки самоврядування набуде реального змісту. З іншого боку, державна влада на регіональному рівні стане міцнішою.

Варто зазначити, що цей варіант організації місцевої влади і самоврядування досить гостро критикувався окремими членами Конституційної комісії. Наголошувалося, зокрема, що така модель заперечує принцип єдності системи Рад, положення Закону про місцеві Ради народних депутатів та місцеве самоврядування. У зв'язку з цим було запропоновано й інший варіант організації державної влади і місцевого самоврядування. Суть його в тому, що місцеві Ради народних депутатів проголошуються органами «місцевої державної влади». Характерна ознака такої влади — в гармонійному поєднанні функцій місцевого державного керівництва і функцій місцевого самоврядування. При цьому на місцях зберігалася б існуюча форма організації влади та самоврядування, відпала б потреба створювати, поряд з нею, місцеві органи виконавчої влади, оскільки її функції виконували б голови відповідних Рад та очолювані ними виконавчі комітети.

В чому ж вбачалися недоліки такої організації державної влади і самоврядування? Передусім наголошувалося, що поєднання в діяльності місцевих Рад функцій державного управління та місцевого самоврядування може привести до втрати місцевим самоврядуванням своєї головної властивості, а саме — незалежності при вирішенні питань місцевого значення. Що ж до альтернативного варіанту організації державної влади і самоврядування на місцях, внесеного ЦК Компартії України, то він в принципі є певною модифікацією другого варіанту проекту Концепції. В ньому, зокрема, пропонується поділити функції місцевого самоврядування та місцевої адміністрації між відповідними Радами та їх виконавчими комітетами. Ряд членів комісії вважає, що при такій організації державної влади і місцевого самоврядування виконкоми будуть поставлені як би над Радами, а це загострить суперечності між ними.

Отже, тут є над чим подумати. Безперечно, на території області вирішуються, крім питань місцевого, і питання загальнодержавного значення. Тому зрозумілою є позиція тих, хто за створення в областях місцевої адміністрації, яка призначалася б Президентом і займалася організацією виконання та виконанням різного роду актів тих чи інших республіканських органів.

Але подібні акти адресуються — як безпосередньо, так і опосередковано — для виконання і органам влади та управління на рівні району, міста, сільської, селищної Рад. Крім того, вищестоящі Ради та їх органи приймають рішення, обов'язкові для виконання нижчестоящими Радами та їх органами.

З огляду на це повноваження місцевих Рад, їх виконавчих органів, як і саму їх роботу, можна умовно поділити на дві групи. Одна — це сфера виконання власних рішень, і тут вони повністю самоврядні, виступають як органи місцевого самоврядування. Інша ж група повноважень — це сфера виконання рішень вищестоящих органів, уряду, інших республіканських органів. У даному разі в них інший статус — державного органу. На сьогодні виконкоми — це органи саме Рад. То, можливо, слід було б подумати над тим, щоб виконавчі комітети, чи інші за назвою структури, не були органами місцевих Рад. Тобто, щоб вони мали статус державного органу **місцевої виконавчої влади.** Через них і Президент, і Верховна Рада, інші вищестоящі органи проводили б у життя свої рішення. Самі ж Ради повністю стали б **органами місцевого самоврядування** і вирішували б питання виключно місцевого значення.

З проблемою організації державної влади і місцевого самоврядування тісно пов'язане наступне питання проекту Концепції — про форму депутатського мандата.

Пропонується встановити, що народні депутати України мають діяти на основі вільного депутатського мандата, а депутати місцевих Рад — імперативного мандата. Альтернативним варіантом передбачається залишити депутатський мандат для всіх рівнів депутатського корпусу таким, яким він є нині, тобто імперативним, оскільки вільний депутатський мандат, на думку опонентів, позбавляє виборців права на відкликання депутатів.

Аргументи прихильників вільного депутатського мандата народних депутатів України зводяться до такого. На відміну від депутатів місцевих Рад, які є відповідальними представниками виборців свого округу, народні депутати України мають діяти не з позицій виборців окремих округів, а виходячи із загальнонародних, загальнодержавних інтересів, тобто

(Закінчення на 4-й стор.).

ПРО КОНЦЕПЦІЮ НОВОЇ КОНСТИТУЦІЇ (ОСНОВНОГО ЗАКОНУ) УКРАЇНСЬКОЇ РСР

(Закінчення. Початок на 2-й, 3-й стор.).

бути повноважними представниками народу України.

Вимога слідувати наказам виборців і право на відкликання, на їх думку, перетворюють народного депутата з повноважного члена колегіального представницького органу законодавчої влади республіки в уповноваженого певної групи виборців, а саму Верховну Раду в збори уповноважених виборчих округів. До того ж в умовах виборів на багатопартійній і альтернативній основі право на відкликання та інститут наказів як би втрачає свій смисл, а його реалізація може призвести лише до посилення міжпартійних конфліктів на місцях, ослаблення відповідальності народного депутата за долю держави в цілому.

Ці аргументи, на мою думку, потребують особливо ретельного вивчення. Адже в умовах багатопартійності виборці голосуватимуть не стільки за окремих кандидатів, скільки за відповідні партійні програми, невиконання яких неминуче призведе до втрати голосів і мандатів тією чи іншою партією на наступних виборах.

Певні розбіжності виявились і в позиціях з питань організації судової влади. Хотів би зупинитися лише ось на чому.

В проекті Концепції досить аргументовано йдеться про зростання ролі і підвищення авторитету суду. В цьому плані конче потрібно на конституційному рівні закріпити атрибути незалежності суддів:

— незмінюваність;

— призначення Президентом або обрання Палатою Представників (варіанти запропоновані в проекті Концепції);

— відкликання тільки в порядку імпічменту;

— завершеність судового розгляду конкретної справи в судах України;

— відповідальність службових осіб і громадян за втручання в судову діяльність і за неповагу до суду.

Доцільно було б конституційно закріпити і вимоги до кандидатів у судді.

Крім цього, я переконаний, в Конституції мають бути обов'язково зафіксовані презумпція невинності громадян, їх право на судовий захист, змагальність у судовому процесі, а також створення суду присяжних.

Варто також чітко визначитися і з системою судових органів. Можливо, доцільним було б припинити практику створення спеціальних судів, а військові суди (трибунали) включити в судову систему республіки. Серед питань організації судової влади наводить на роздуми пропозиція стосовно незмінюваності суддів, тобто довічного обрання, що розцінюється як запорука їх незалежності. Тут слід серйозно подумати: а чи варто вдаватися до цього? Можливо, краще було б встановити більш тривалі строки їх обрання, порівняно з існуючими, чи встановити певні вікові обмеження для перебування на посаді судді.

Отже, перед нами ще одне з проблемних питань.

Гостро дискутувалось і питання про місце прокуратури в системі інститутів державної влади. Тому в проекті Концепції подається два варіанти можливого розв'язання цього питання. Суть першого полягає в тому, що прокуратура діє в системі правосуддя. Таке місце прокуратури в системі державних органів визначено не тільки законодавством багатьох країн з розвинутою правовою системою, але й відповідає практиці радянського державного будівництва початку 20-х років.

За таких умов мають змінитися і повноваження прокуратури. Вона повинна здійснювати функції державного звинувачення в суді, нагляд за попереднім слідством і дізнанням, виконанням судових вироків, місцями позбавлення волі, а також за додержанням прав, свобод і законних інтересів громадян в усіх сферах суспільного життя.

Згідно з альтернативним варіантом нинішні статус і функції прокуратури залишаються практично без змін. Пропонується лише інша форма призначення прокурорів.

Шановні народні депутати!

Такими є основні, найпринциповіші положення проекту Концепції нової Конституції України. Навколо них, очевидно, і розгорнеться основна дискусія. Безумовно, розробка проекту Концепції нової Конституції України — важливий крок на шляху до створення майбутнього Основного Закону України. Але найскладніша робота в цьому напрямі на нас ще чекає. Необхідно підготувати текст проекту нової Конституції, постатейно обговорити його на сесії Верховної Ради, провести всенародне обговорення, врешті-решт прийняти Основний Закон, здійснити комплекс організаційно-правових заходів по забезпеченню його безпосередньої дії і фактичної реалізації.

На конституційному рівні доведеться вирішити чимало й інших питань, які в проекті Концепції нової Конституції України тільки позначені. Це, зокрема, стосується проблеми багатопартійності.

Конституція України повинна не просто закріпити багатопартійну систему і право громадян на об'єднання у партії і громадські організації, але й стати правовою основою їх функціонування, тобто визначення завдань і цілей, порядку створення і реєстрації, основних напрямів їх діяльності і джерел фінансування.

Варто, мабуть, передбачити в Конституції положення, що перешкоджали б зрощуванню партій з державою і перетворенню правлячої партії або блоку партій в державний інститут.

Потребує чіткої конституційної фіксації багато питань виборчої системи в умовах багатопартійності, а також у разі створення двопалатного Парламенту Республіки та введення інституту президентства.

Тут важливим є порядок формування виборчих округів, комісій, дільниць, висування кандидатів у депутати, а також Президента і Віце-президента, їх реєстрація, підбиття підсумків голосування, сама процедура вступу на посаду.

Нова Конституція республіки має досить предметно закріпити територіальну організацію України.

І ще одна важлива проблема. Неоднозначними, якщо не сказати суперечливими, були підходи членів Конституційної комісії до питання про те, відображати у новій Конституції факт перебування України в складі Союзу чи ні? Що тут можна сказати? Якщо вникнути в саму суть усього цього, то стане зрозумілим, що проблеми міждержавних союзів, як і міжнародних зв'язків, **не є предметом конституційного регулювання.** Конституція держави, як її Основний Закон, регулює відносини всередині суспільства і держави і не регулює зовнішніх. А ось визначальні принципи зовнішніх зносин України як суверенної держави, її право вступати у міждержавні союзи, безперечно, повинні бути закріплені. Цим самим створюється конституційна

основа для вир
роду питань.
Шановні нар
Практика к
творення — п
во відповідаль
ше нині, коли
но створити пр
Конституцію —
яка відповідат
народу Украї
його державн
розвиток суспі
справжньої де
моврядування.
На закінчен
сказати, що с
сія, вочевидь,
обмежуватись
ше тих концеп
жень, в тому
тивних, які є
цепції. Більше
конаний, що н
ти висловлять
ідей, які
глиблять
конституційно
раїнської дер
щоб усі такі
в'язково вико
робленні прое
новного Закон
І ще одне.
будемо обгово
ти документ
поспішати не
Але не маєм
лікати. Маємо
ми, політично
Виповнюєть
зійшлися в ц
тоді пройде
складний шля
бити висново
про долю Ук
порядок
доленосні пи
дились і при
потрібні для
ваюсь, що Н
Конституції є
леносним
має утвер
жаву Україну
щоб ми саме
ли набутий д
цей важливий
роду, для Ук

Парламентська хроніка

ПРЕМ'ЄРА — ДО СТІНКИ

Вечірнє засідання 13 травня

З упевненістю можна стверджувати, що перші кроки Вітольда Фокіна на посаді Голови Ради Міністрів УРСР дістали схвалення переважної більшості депутатського корпусу. Та ось позавчора йому вперше довелося зіткнутися з гострим несприйняттям окремих своїх пропозицій значною частиною парламентаріїв. Ніякої трагедії в цьому, напевно, немає. Але отаке болісне сприйняття думок голови уряду засвідчує, на мій погляд, що дехто ніяк не може позбутися звички творити собі кумира. Тож для уникнення розчарувань варто, мабуть, пам'ятати симоненківське «помиляються навіть святі». Тим більше — прем'єри, яким серед безлічі варіантів, що існують у думках сотень депутатів, доводиться вибирати отой єдиний, котрий задовольняв би більшість. До речі, цей термін, як засвідчило засідання, не зовсім вдалий. Це відчув на собі і Вітольд Павлович, коли наголосив — останнє слово саме за «більшістю», чим викликав пожвавлення в залі. Тож довелося уточнювати, що має на увазі не парламентську, а звичайну.

Дальший хід подій переконав — чимало депутатів ніяк не можуть змиритися, що прем'єр виголошує не вічні істини, а свої думки. Підтвердженням може служити обговорення питання про дальшу долю Міністерства торгівлі УРСР. Раніше, в запропонованій новій структурі уряду, Вітольд Павлович домагався його ліквідації. І ось тепер, після детального ознайомлення з практикою інших країн, які пішли на такий крок, цілком аргументовано запропонував не поспішати з рішенням. Пропозиція викликала зливу емоцій. Чимало з опонентів прем'єр-міністра намагалися, як-то кажуть, притиснути його до стінки. Основним аргументом при цьому служили слова самого ж Вітольда Фокіна, сказані під час попереднього розгляду нової структури уряду.

І невідомо, чим би закінчилася дискусія з цього питання, якби на допомогу прем'єру не прийшов Голова Верховної Ради УРСР Леонід Кравчук, поділившись своїми думками з приводу проблеми, все-таки переконав частину депутатів у необхідності збереження цієї структури. Хоча дехто з депутатів сприйняв це як свого роду психологічний тиск на Верховну Раду. А 229 голосів на підтримку пропозиції засвідчили, що значна частина парламенту так і не змирилася з правом Вітольда Павловича на помилку та на виправлення її.

Слід сказати, що прем'єр вправно й аргументовано відбивав усі випади. І все-таки, висловлюючись спортивною термінологією, один удар він пропустив. Мається на увазі запитання депутата Володимира Пилипчука щодо програми спільних дій Союзу РСР і республік (заява десяти), підписаної заступником голови уряду Віктором Урчукіним. Відповідь Вітольда Павловича, що далеко не всі його погляди збігаються з тим, що підписав заступник, аж ніяк не можна вважати переконливою. Бо коли «руки діють всупереч голові», це, як-то кажуть у народі, щось не те. Отже, занепокоєння Володимира Мефодійовича тим, чи рахуватиметься Кабінет міністрів у майбутньому з думкою Верховної Ради, цілком закономірні. Вони логічно випливають із вчинку В. Урчукіна, неузгодженого з парламентом.

І якщо більшість пропозицій, хай і з незначною перевагою, все-таки проходили, то питання про передачу Національного банку у відання уряду так і не змогло набрати більшості голосів. Хоча на користь пропозиції прем'єр-міністра висловився Голова Верховної Ради УРСР і навіть «головний банкір» Вадим Гетьман, переважили аргументи народного депутата Івана Зайця. Останній наголосив, що зміна попереднього рішення засвідчить неповагу парламентаріїв до своїх думок, а по-друге, створить умови для гальмування економічної реформи. Оскільки, на його думку, Кабінет міністрів вишукуватиме не шляхи оптимального вирішення проблем, а займатиметься емісією грошей.

У зв'язку з підготовкою до наступного напруженого пленарного засідання, де має обговорюватися Концепція нової Конституції республіки, роботу вирішено було припинити о 14-й годині. О 15-й відбулося засідання Президії Верховної Ради УРСР, на якому обговорено питання надання Декларації про державний суверенітет України сили Конституційного закону та розглянуто ряд питань економічного й політичного характеру життя Києва та інших регіонів республіки.

Василь ТУГЛУК,
спеціальний кореспондент «Голосу України».

КРОК ВІД ДЕКЛАРАЦІЇ ДО РЕАЛ

Учора на ранкове засідання Верховної Ради України було винесено питання про Концепцію нової Конституції (Основного Закону) Української РСР. Голова Верховної Ради України Л. Кравчук вніс пропозицію заслухати доповідь з цього питання, а потім продовжити його розгляд у постійних комісіях та депутатських групах, обговорити на пленарному засіданні. Пропозиції та зауваження, що надійдуть, систематизувати у порівняльній таблиці і, як це завжди робиться, проголосувати альтернативні точки зору у першому читанні, після чого проголосувати за проект постанови про Концепцію в цілому. Здавалося б, настав саме той момент, коли всі політичні сили парламенту мають згуртуватися, консолідуватися і... хоча б вислухати доповідь. Однак в ході обговорення пропозиції Голови Верховної Ради прозвучали різні думки і ті, що повністю підтримують запропонований порядок роботи, і навіть такі, що заслуховувати доповідь недоцільно. Скажімо, народний депутат В. Хмельнюк зауважив, що проект Концепції не має права ні на перше читання, ні на прийняття його за основу, що сьогодні треба обговорити тільки доповідь.

Інший депутат, котрий, на жаль, не представився, повторивши думку свого колеги В. Хмельнюка, сказав так:

— Я, звичайно, вибачаюсь, але я не те що не довіряю Конституційній комісії, я просто глибоко впевнений, що вона не змогла і не врахувала варіанти альтернативних концепцій Конституції. То про який проект можна вести мову?

Голова Верховної Ради Л. Кравчук відповів на цей закид так:

— Можна тільки дивуватися і навіть лякатися. Коли ще ні про що не йшлося, навіть не обговорювалася доповідь, а народний депутат вже виступає з упередженою думкою про те, що він проти розгляду Концепції у першому читанні. Вдумайтеся! Верховна Рада обрала Конституційну комісію. Вона прийняла Концепцію за основу і виносить її на розгляд сесії. А ви просто хочете зірвати її роботу.

Врешті парламент все ж таки проголосував за запропонований Головою порядок роботи. З доповіддю «Про Концепцію нової Конституції (Основного Закону) Української РСР» виступив Голова Верховної Ради Української РСР, голова Конституційної комісії Л. Кравчук, текст якої ми публікуємо.

Те, що обговорення буде бурхливим, було зрозуміло ще на початку доповіді, коли депутати вивісили на мікрофонах в залі списки бажаючих задати запитання, а згодом почали займати черги. Так, запитань і справді було багато. Однак, не обійшлося без перекручень сказаного у доповіді. Приміром, ішлося про систему утримань і противаг, що визначені у Концепції, аби не допустити безмежної влади Президента. Депутат С. Дорогунцов трансформував поняття «противаг» у «переваги». І звер-

нувся до до
танням про
ся йому, щ
Ради Кон
чено систем
для Пр
реваг.
Дотепно
Макарович
путата, кот
вився, про
було б ввес
мовляв, був
зепа, Скоро
Якщо н
за гетьмана
ман, — ось
Чимало з
лося узгодж
ської форм
дянською в
самоврядува
щодо механ
Президента
А депута
ставив його
няється Пре
ка?
— Генер
і Політбюр
Л. Кравчук
мали рішен
не керувал
ніколи. Бу
нові яких
Я це вам ц
звичайно,
межена за
надвлада.
Президент?
Конституці
ну. Презид
кликати. А
ти Генсека
Хочеться
народним
чить політ
цього разу
сенсусу. О
ний крок
реальності
Оле

...КОНСТИТУЦІЇ ...АЇНСЬКОЇ РСР

незалеж-
йозно по-
вдаватися
о, краще
ільш три-
ння, по-
, чи вста-
обмежен-
на посаді

ще одне
ь.

лось і пи-
куратури
держав-
в проекті
два ва-
розв'я-
ня. Суть
тому, що
в системі
ісце про-
держав-
ачено не
ом бага-
тою пра-
й відпо-
янського
тва по-

ають змі-
ння про-
повинна
держав-
в суді,
ім слід-
виконан-
в, місця-
, а також
ав, сво-
есів гро-
суспіль-

нативним
статус і
залиша-

...ються практично без змін. Пропонується лише інша форма призначення прокурорів.

Шановні народні депутати!

Такими є основні, найпринциповіші положення проекту Концепції нової Конституції України. Навколо них, очевидно, і розгорнеться основна дискусія. Безумовно, розробка проекту Концепції нової Конституції України — важливий крок на шляху до створення майбутнього Основного Закону України. Але найскладніша робота в цьому напрямі на нас ще чекає. Необхідно підготувати текст проекту нової Конституції, постатейно обговорити його на сесії Верховної Ради, провести всенародне обговорення, врешті-решт прийняти Основний Закон, здійснити комплекс організаційно-правових заходів по забезпеченню його безпосередньої дії і фактичної реалізації.

На конституційному рівні доведеться вирішити чимало й інших питань, які в проекті Концепції нової Конституції України тільки позначені. Це, зокрема, стосується проблеми багатопартійності.

Конституція України повинна не просто закріпити багатопартійну систему і право громадян на об'єднання у партії і громадські організації, але й стати правовою основою їх функціонування, тобто визначення завдань і цілей, порядку створення і реєстрації, основних напрямів їх діяльності і джерел фінансування.

Варто, мабуть, передбачити в Конституції положення, що перешкоджали б зрощуванню партій з державою і перетворенню правлячої партії або блоку партій в державний інститут.

Потребує чіткої конституційної фіксації багато питань виборчої системи в умовах багатопартійності, а також у разі створення двопалатного Парламенту Республіки та введення інституту президентства.

Тут важливим є порядок формування виборчих округів, комісій, дільниць, висунення кандидатів у депутати, а також Президента і Віце-президента, їх реєстрація, підбиття підсумків голосування, сама процедура вступу на посаду.

Нова Конституція республіки має досить предметно закріпити територіальну організацію України.

І ще одна важлива проблема. Неоднозначними, якщо не сказати суперечливими, були підходи членів Конституційної комісії до питання про те, відображати у новій Конституції факт перебування України в складі Союзу чи ні? Що тут можна сказати? Якщо вникнути в саму суть усього цього, то стане зрозумілим, що проблеми міждержавних союзів, як і міжнародних зв'язків, **не є предметом конституційного регулювання**. Конституція держави, як її Основний Закон, регулює відносини всередині суспільства і держави і не регулює зовнішніх. А ось визначальні принципи зовнішніх зносин України як суверенної держави, її право вступати у міждержавні союзи, безперечно, повинні бути закріплені. Цим самим створюється конституційна основа для вирішення такого роду питань.

Шановні народні депутати! Практика конституційного творення — процес особливо відповідальний. Тим більше нині, коли нам необхідно створити принципово нову Конституцію — Конституцію, яка відповідатиме інтересам народу України, утвердить його державність, спрямує розвиток суспільства в русло справжньої демократії і самоврядування.

На закінчення хотів би сказати, що сьогодні дискусія, вочевидь, не повинна б обмежуватись розглядом лише тих концептуальних положень, в тому числі альтернативних, які є в проекті Концепції. Більше того, я переконаний, що народні депутати висловлять багато цінних ідей, які розширять і поглиблять наше розуміння конституційного устрою Української держави. І треба, щоб усі такі ідеї були обов'язково використані при виробленні проекту нового Основного Закону України.

І ще одне. Звичайно, ми будемо обговорювати і творити документ історичний. І поспішати не маємо права. Але не маємо права і зволікати. Маємо бути зваженими, політично мудрими.

Виповнюється рік, як ми зійшлися в цьому залі. Відтоді пройдено великий і складний шлях. Можна зробити висновок: коли йшлося про долю України, коли на порядок денний виносились доленосні питання, ми сходились і приймали рішення, потрібні для народу. Сподіваюсь, що Концепція нової Конституції є теж таким доленосним документом, що має утвердити суверенну державу Україну. Хотілося б, щоб ми саме тут використали набутий досвід і прийняли цей важливий для нашого народу, для України документ.

...ламентська хроніка

коли «ру-
голові»,
у народі,
занепоко-
Мефодійо-
атиметься
майбут-
Верховної
мірні. Во-
вають із
неузгод-
ом.

пропози-
ною пере-
роходили,
едачу На-
відання
ло набра-
. Хоча на
прем'єр-
Голова
СР і на-
кір» Ва-
жили ар-
депутата
ій наго-
передньо-
ть непо-
до своїх
створить
ання еко-
Оскільки,
бінет мі-
име не
вирішен-
атиметься

готовкою
руженого
я, де має
цепція но-
еспубліки,
по припи-
О 15-й
Президії
РСР, на
тання на-
про дер-
України
го закону
итань еко-
чного ха-
ва та ін-
ліки.
...ГЛУК,
респон-
айн».

КРОК ВІД ДЕКЛАРАЦІЇ ДО РЕАЛЬНОСТІ

Учора на ранкове засідання Верховної Ради України було винесено питання про Концепцію нової Конституції (Основного Закону) Української РСР. Голова Верховної Ради України Л. Кравчук вніс пропозицію заслухати доповідь з цього питання, а потім продовжити його розгляд у постійних комісіях та депутатських групах, обговорити на пленарному засіданні. Пропозиції та зауваження, що надійдуть, систематизувати у порівняльній таблиці і, як це завжди робиться, проголосувати альтернативні точки зору у першому читанні, після чого проголосувати за проект постанови про Концепцію в цілому. Здавалося б, настав саме той момент, коли всі політичні сили парламенту мають згуртуватися, консолідуватися і... хоча б вислухати доповідь. Однак в ході обговорення пропозиції Голови Верховної Ради прозвучали різні думки і ті, що повністю підтримують запропонований порядок роботи, і навіть такі, що заслуховувати доповідь недоцільно. Скажімо, народний депутат В. Хмельнюк зауважив, що проект Концепції не має права ні на перше читання, ні на прийняття його за основу, що сьогодні треба обговорити тільки доповідь.

Інший депутат, котрий, на жаль, не представився, повторивши думку свого колеги В. Хмельнюка, сказав так:

— Я, звичайно, вибачаюсь, але я не те що не довіряю Конституційній комісії, я просто глибоко впевнений, що вона не змогла і не врахувала варіанти альтернативних концепцій Конституції. То про який проект можна вести мову?

Голова Верховної Ради Л. Кравчук відповів на цей закид так:

— Можна тільки дивуватися і навіть лякатися. Коли ще ні про що не йшлося, навіть не обговорювалася доповідь, а народний депутат вже виступає з упередженою думкою про те, що він проти розгляду Концепції у першому читанні. Вдумайтеся! Верховна Рада обрала Конституційну комісію. Вона прийняла Концепцію за основу і виносить її на розгляд сесії. А ви просто хочете зірвати її роботу.

Врешті парламент все ж таки проголосував за запропонований Головою порядок роботи. З доповіддю «Про Концепцію нової Конституції (Основного Закону) Української РСР» виступив Голова Верховної Ради Української РСР, голова Конституційної комісії Л. Кравчук, текст якої ми публікуємо.

Те, що обговорення буде бурхливим, було зрозуміло ще на початку доповіді, коли депутати вивісили на мікрофонах в залі списки бажаючих задати запитання, а згодом почали займати черги. Так, запитань і справді було багато. Однак, не обійшлося без перекручень сказаного у доповіді. Приміром, ішлося про систему утримань і противаг, що визначені у Концепції, аби не допустити безмежної влади Президента. Депутат С. Дорогунцов трансформував поняття «противаг» у «переваги». І звернувся до доповідача із запитанням про те, чи не здається йому, що для Верховної Ради Концепцією передбачено систему стримувань, а для Президента систему переваг.

Дотепно відповів Леонід Макарович на запитання депутата, котрий не представився, про те, чи не краще було б ввести гетьманство, мовляв, був же гетьман Мазепа, Скоропадський?

Якщо народ проголосує за гетьмана, то буде гетьман, — ось така відповідь.

Чимало запитань стосувалося узгодження президентської форми правління з Радянською владою, місцевим самоврядуванням, а також щодо механізму відкликання Президента.

А депутат О. Хилюк поставив його руба: чим відрізняється Президент від Генсека?

— Генеральний секретар і Політбюро, — зазначив Л. Кравчук, — часто приймали рішення, якими ніколи не керувалися, або майже ніколи. Були рішення, на основі яких творилися закони. Я це вам щиро кажу. І тому, звичайно, влада була не обмежена законами. Це була надвлада. Чим відрізняється Президент? Він діє в межах Конституції, на основі закону. Президента можна відкликати. А хто міг відкликати Генсека?

Хочеться сподіватися, що народним депутатам вистачить політичної мудрості і цього разу все ж досягти консенсусу. Оце і буде практичний крок від Декларації до реальності.

Олександр КРИГА.

Зверніть увагу

ЦІНИ ЗНИЖЕНО, ПОДАТОК СКАСОВАНО

УРЯД УКРАЇНИ ПРИЙНЯВ ДВА РІШЕННЯ, ЗА ЯКИМИ СТВОРЮЮТЬСЯ ДОДАТКОВІ СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЩОДО ЗАХИСТУ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ РЕСПУБЛІКИ

Одним із них передбачено знизити з 15 травня 1991 року роздрібні ціни на варені, ліверні ковбаси, вироби із субпродуктів та окремі види напівфабрикатів, що виробляються з м'яса із державних фондів.

Іншим рішенням з 1 травня 1991 року скасовується податок з продажів на житлово-комунальні та ряд інших послуг для населення.

Урядові документи коментує міністр фінансів УРСР О. М. КОВАЛЕНКО.

Незважаючи на складну економічну і передусім фінансову ситуацію в республіці, уряд України вживає заходів, аби захистити, наскільки це можливо за нинішніх умов, життєвий рівень наших людей від негативного впливу підвищення роздрібних цін. Про конкретні рішення з цих питань широко повідомлялося в пресі. Останнім з них, нагадаю, було скасовано податок з продажів на велику групу продовольчих і промислових товарів повсякденного попиту.

І ось республіканський уряд зробив нові конкретні кроки в цьому напрямі. З 15 травня знижуються ціни на варені ковбаси першого і другого сортів, м'ясні хліби, паштети, ліверні і кров'яні ковбаси, сальтисони, холодці, пельмені, котл...
м'ясокісткові на...

Зазначу, що ...
буде досить ...
приклад, ковбас...
вартість якої бу...
ванця, коштуват...
бованця, «ша...
відповідно 6,3...
ванця, «чайна» ...
верна вищого со...
4, кров'яна з с...
і 3, пельмені р...
4,2 і 2,8, котле...
2, фарші — 5,8 ...
ці.

Запровадженн...
на вказані прод...
змогу населенн...
при їх придба...
800 мільйонів к...

Щодо дру...
дового рішення...
стосується скасу...
ку з продажів н...
ги населенню, я...
плата, опалення...
газопостачання ...
дення, електрое...
фонний зв'язок, ...
ня побутовими т...
антенами, рад...
санітарна очист...
утримання дома...
а також відшко...
рат на утриманн...
рій земельних д...
в тимчасовому ...
громадян.

Сектор інфор...
Міністрів УРС...

А ТОВАРІВ — НЕМА...

Експрес-інтерв'ю

Згадаймо: скільки надій покладалося на створення спільних підприємств ще два-три роки тому? Залучення іноземного капіталу, зарубіжні інвестиції повинні були б вдихнути життя в нашу хиріючу економіку, наситити ринок товарами. І хоч про заснування таких підприємств повідомляють засоби масової інформації, а товарів — катма.

А от цікаво: яка ситуація сьогодні? На це запитання ми попросили відповісти заступника начальника планово-економічного управління Українського республіканського банку Зовнішекономбанку СРСР Віктора КАПУСТІНА.

— На Україні зареєстровано 140 спільних підприємств, створених разом з фірмами Німеч...
щі, США, Болг...
Швейцарії, Ав...
ших країн. Су...
статутного фонд...
314 мільйонів ...
Питома вага час...
них партнерів ...
сотка. Тобто іно...
тиції в українськ...
ництво станов...
мільйона карбов...
природно, не ро...
в економіці рес...

ХТО ЗНАВ ХАНСА МЯННІ...

Довідкове бюро

Видавець Ханс Мяннік народився 1893 року в селі Вяйнярве повіту Ярвамаа. 1924 року закінчив математично-природничий факультет Тартуського університету. 1920 року заснував у Тарту видавництво «Лоодус» («Природа»), а 1938 року — його філію в Таллінні. Тут опубліковано чимало книг, найпомітніші — серія «Нобелівські лауреати», естонська 8-томна енциклопедія, ілюстрована «Велика Біблія». 1941 року арештований у Тарту (нібито за псування фінансових звітів), засуджений на три роки. Влітку 1941 року вивезений з тюрми містечка Васалемаа до Росії. Відтоді відомості про йо...
сутні. Імовірно, ...
ніка звільнили з...
під час війни, п...
цював у Ровно, ...
все — вчителем. ...
— на початку 7...
трохи раніше. В...
го бачили у Мос...
тові. Дружину л...
нії. Можливо, ...
ний вдруге в Рос...
раїні. При цьом...
інше ім'я. Кому ...
рік та місце сме...
тературознавця ...
прошу. повідомит...
хідно для естон...
менницького лек...
ших видань.

Оска...
член Спілки ...
ників Естонії.
Таллінн.

Навколомистецькі новини

І НІЯКОЇ ПЕРЕБУДОВ...

На яких лише сценічних майданчиках не доводилося виступати протягом своєї творчої біографії артистам Елеонорі Смирновій, Шарлю Фоербергу та Олександрі Лозовській, але біля підніжжя піраміди майя — вперше. Мабуть, недарма обрано місцем проведення VI Міжнародного фестивалю ляльок Мехіко — на верхівці величної піраміди верховні жреці майя в екстазі священнодійства здіймали до неба фігурки глиняних ляльок, а сьогодні прилади реєструють тут потужне електромагнітне випромінювання...

«Радянські привезли сюди спектакль, який десятою дорогою обминула перебудова», — таке резюме зробив критик з «Ель Насьональ» про участь колективу Київського міського театру ляльок у фестивалі. Були численні схвальні публікації про творчість київських митців, та ця — показова. Прискіпливий рецензент, певне, очікував від наших земляків сценічної ретрансляції страйково-мітингових пристрастей, крізь призму яких нині сприймається там наша країна.

А кияни привезли лагідний, мелодійни...
ний набатно-зв...
ного пафосу д...
такль — п'єсу ...
матурга Ладісл...
кого «Принцеса...
Ця гра в театр ...
так визначає жа...
постановник, ...
артист УРСР ...
мов — найкр...
була оцінена опл...
мексиканців та ...
завтра ж принес...
своїх ляльок. ...
прилучитись до ...

Іго...
Мехіко — Ки...

…ення такого
…ні депутати!
…ституційного
…ес особли-
… Тим біль-
…ам необхід-
…ипово нову
…онституцію,
…е інтересам
… утвердить
…, спрямує
…тва в русло
…кратії і са-
… хотів би
…одні диску-
… повинна б
…глядом ли-
…льних поло-
…ії альтерна-
…роекті Кон-
…го, я пере-
…дні депута-
…гато цінних
…рят по-
…ро…ння
…устрою Ук-
…и. І треба,
… були обо-
…ані при ви-
…нового Ос-
…країни.
…чайно, ми
…ати і твори-
…ричний. І
…мо права.
…рава і зво-
…тя зважени-
…рими.
…ік, як ми
…залі. Від-
… великий і
…Можна зро-
…ити йшлося
…и, коли на
…винос…
…, ми …
… рішення,
…ду. Споді-
…пція нової
… таким до-
…енто… що
…рен… …ер-
…Хотілося б,
… використа-
…і прийняли
…нашого на-
…документ.

…ОСТІ

…ча із запи-
… не здаєть-
… Верховної
…о передба-
…имуван… а
…стему…
…ів Леонід
…итання де-
… предста-
…не краще
…тьманство,
…тьман Ма-
…й?
…трогол…
…уде геть-
…відповідь:
… стосува-
…президент-
…іння з Ра-
… місцевим
…а також
…дкликання
…илюк по-
…им відріз-
…від Генсе-
… секретар
… зазначив
…сто прий-
…ми ніколи
… майже
…іня, на ос-
…ся закони.
…у. І тому,
…а не об-
… Це була
…різняється
… в межах
…нові зако-
…жна від-
…відклика-
…тися, що
… виста-
…дрості і
…сягти кон-
… практич-
…ально до
…РИГА.

Зверніть увагу

ЦІНИ ЗНИЖЕНО, ПОДАТОК СКАСОВАНО

УРЯД УКРАЇНИ ПРИЙНЯВ ДВА РІШЕННЯ, ЗА ЯКИМИ СТВОРЮЮТЬСЯ ДОДАТКОВІ СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЩОДО ЗАХИСТУ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ РЕСПУБЛІКИ

Одним із них передбачено знизити з 15 травня 1991 року роздрібні ціни на варені, ліверні ковбаси, вироби із субпродуктів та окремі види напівфабрикатів, що виробляються з м'яса із державних фондів.

Іншим рішенням з 1 травня 1991 року скасовується податок з продажів на житлово-комунальні та ряд інших послуг для населення.

Урядові документи коментує міністр фінансів УРСР О. М. КОВАЛЕНКО.

Незважаючи на складну економічну і передусім фінансову ситуацію в республіці, уряд України вживає заходів, аби захистити, наскільки це можливо за нинішніх умов, життєвий рівень наших людей від негативного впливу підвищення роздрібних цін. Про конкретні рішення з цих питань широко повідомлялося в пресі. Останнім з них, нагадаю, було скасовано податок з продажів на велику групу продовольчих і промислових товарів повсякденного попиту.

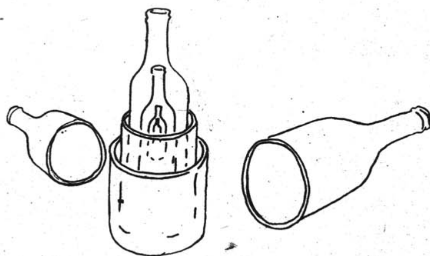
І ось республіканський уряд зробив нові конкретні кроки в цьому напрямі. З 15 травня знижуються ціни на варені ковбаси першого і другого сортів, м'ясні хліби, паштети, ліверні і кров'яні ковбаси, сальтисони, холодці, пельмені, котлети і фарш, м'ясокісткові набори.

Зазначу, що зниження цін буде досить істотним. Наприклад, ковбаса «окрема», вартість якої була 6,3 карбованця, коштуватиме 4,4 карбованця, «шахтарська» — відповідно 6,3 і 3,6 карбованця, «чайна» 4,8 і 2,4, ліверна вищого сорту — 7,2 і 4, кров'яна з сиром — 5,7 і 3, пельмені російські — 4,2 і 2,8, котлети — 3,3 і 2, фарші — 5,8 і 4 карбованці.

Запровадження нових цін на вказані продукти дасть змогу населенню заощадити при їх придбанні близько 800 мільйонів карбованців.

Щодо другого урядового рішення, то воно стосується скасування податку з продажів на такі послуги населенню, як квартирна плата, опалення, водо- та газопостачання і водовідведення, електроенергія, телефонний зв'язок, користування побутовими телевізійними антенами, радіотрансляція, санітарна очистка, плата за утримання домашніх тварин, а також відшкодування витрат на утримання і благоустрій земельних ділянок, що є в тимчасовому користуванні громадян.

Сектор інформації Ради Міністрів УРСР.

Вино не винне

З ПУСТОГО В ПОРОЖНЄ

До звичайних табличок «Особам у нетверезому стані та робочому одязі спиртні напої не продаються» недавно у харківських лотках-точках додалася ще одна: «Винні та горілчані вироби відпускаються лише в обмін на посуд». Таке рішення прийняла місцева Рада через брак склотари. Отже, остання надія на прихильників алкоголю?

Взагалі, теоретичний розрахунок правильний. Черги у «спецвідділи» помітні здалеку. І навряд чи є сьогодні якийсь дефіцит у Харкові, який ще збирає стільки народу. Словом, конвейєр надійний. Але чи дасть цей захід очікувані результати? Потовтавшись пару днів серед любителів та професіоналів випити, з певністю можу сказати — ні, результат буде не новий. Бо ніхто з їних пляшок заздалегідь не припасає. Ну, а пляшки — вони в гастрономі навпроти. Тут продається «мінералка». Втім, судячи з усього, скоро й «мінералки» не стане в Харкові. А це вже небезпечно — санітарна служба міста з тривогою констатує: воду з кранів пити не можна через те, що шкідливі речовини перевершують допустиму норму в десятки разів. По суті, вода з крана не менш підступна, ніж алкоголь.

Микола КОСИЙ, журналіст.

Харків.

Мал. Богдана ЖОЛДАКА.

Пригоди

ЯК БАБУ ХОРОНИЛИ

Трапилася ця історія в одному з сіл Жмеринського району. Жили собі дід та баба. Баба, напередодні свого 80-ліття, занедужала. Якось вранці вона не прокинулась. Дід помацав ноги — холодні. Покликав — мовчить. «Одмучилась!» — подумав новоспечений удівець і хутенько побіг на село, людей скликати, до похорону готуватися. Здорово підсобляв йому рідний брат дружини. Разом закупили з півцентнера риби, оковитою запаслися, труну замовили. Після трудів праведних, втомлені, але водночас і задоволені, повернулися додому, почали обід готувати. Брат запропонував, доки люди не прийшли, випити по одненькій за упокій душі сестри. Такої наруги баба не витримала. А може, спрацювала довголітня звичка. Покійниця вмить очуняла й привела рідних до тями однією народною, але нелітературною фразою. Брат, правда, на якусь мить знепритомнів, а чоловіка довелось вихрестити макогоном. Дружина присяглася, що проживе не менш ста років. Дай їй, Боже, здоров'я!

Валерій ЛАЗАРЕНКО, власний кореспондент «Голосу України».

Вінницька область.

А ТОВАРІВ — НЕМА...

Згадаймо: скільки надій покладалося на створення спільних підприємств ще два-три роки тому? Залучення іноземного капіталу, зарубіжні інвестиції повинні були б вдихнути життя в нашу хиріючу економіку, наситити ринок товарами. І хоч про заснування таких підприємств повідомляють засоби масової інформації, а товарів — катма.

А от цікаво: яка ситуація

Експрес-інтерв'ю

сьогодні? На це запитання ми попросили відповісти заступника начальника планово-економічного управління Українського республіканського банку Зовнішекономбанку СРСР Віктора КАПУСТІНА.

— На Україні зареєстровано 140 спільних підприємств, створених разом з фірмами Німеччини, Польщі, США, Болгарії, Канади, Швейцарії, Австрії та інших країн. Сума їхнього статутного фонду становить 314 мільйонів карбованців. Питома вага частки іноземних партнерів — 43,7 відсотка. Тобто іноземні інвестиції в українське виробництво становлять 137,4 мільйона карбованців, що, природно, не робить погоди в економіці республіки.

ХТО ЗНАВ ХАНСА МЯННІКА?

Довідкове бюро

Видавець Ханс Мяннік народився 1893 року в селі Вяйнярве повіту Ярвамаа. 1924 року закінчив математично-природничий факультет Тартуського університету. 1920 року заснував у Тарту видавництво «Лоодус» («Природа»), а 1938 року — його філію в Таллінні. Тут опубліковано чимало книг, найпомітніші — серія «Нобелівські лауреати», естонська 8-томна енциклопедія, ілюстрована «Велика Біблія». 1941 року арештований у Тарту (нібито за псування фінансових звітів), засуджений на три роки. Влітку 1941 року вивезений з тюрми містечка Васалемаа до Росії. Відтоді відомості про його долю відсутні. Імовірно, що Х. Мянніка звільнили з тюрми ще під час війни, потім він працював у Ровно, швидше за все — вчителем. Тут і помер — на початку 70-х років чи трохи раніше. Випадково його бачили у Москві й Ростові. Дружину лишив у Естонії. Можливо, був одружений вдруге в Росії чи на Україні. При цьому міг узяти інше ім'я. Кому відомо про рік та місце смерті цього літературознавця та видавця, прошу повідомити. Це необхідно для естонського письменницького лексикону та інших видань.

Оскар КРУУС, член Спілки письменників Естонії.

Таллінн.

Оце так!

МІЛІЦІЯ І ДУХОВНІСТЬ

Понад рік тому в Житомирській області створено новий Брусилівський район, куди переселяють атомних біженців з Народицького району. І будуються, і переселяються надто повільно. Не вистачає не тільки житла, а й дитсадків, магазинів, бібліотек. Не мають свого приміщення і райвідділ міліції та районна прокуратура. Точніше, не мали, бо недавно зуміли вселитися у новеньке приміщення брусилівської бібліотеки. Прилучилися, так би мовити, до духовних скарбів...

Валерій НЕЧИПОРЕНКО.

Житомирська область.

Навколомистецькі новини

І НІЯКОЇ ПЕРЕБУДОВИ

На яких лише сценічних майданчиках не доводилося виступати протягом своєї творчої біографії артистам Елеонорі Смирновій, Шарлю Фоербергу та Олександрі Лозовській, але біля підніжжя піраміди майя — вперше. Мабуть, недарма обрано місцем проведення VI Міжнародного фестивалю ляльок Мехіко — на верхівці величної піраміди верховні жреці майя в екстазі священнодійства здіймали до неба фігурки глиняних ляльок, а сьогодні прилади реєструють тут потужне електромагнітне випромінювання...

«Радянські привезли сюди спектакль, який десятою дорогою обминула перебудова», — таке резюме зробив критик з «Ель Насьональ» про участь колективу Київського міського театру ляльок у фестивалі. Були численні схвальні публікації про творчість київських митців, та ця — показова. Прискіпливий рецензент, певне, очікував від наших земляків сценічної ретрансляції страйково-мітингових пристрастей, крізь призму яких нині сприймається там наша країна.

А кияни привезли лагідний, мелодійний, позбавлений набатно-звинувачувального пафосу дитячий спектакль — п'єсу чеського драматурга Ладіслава Дворського «Принцеса-стрибунка». Ця гра в театр — а саме так визначає жанр вистави її постановник, заслужений артист УРСР Сергій Єфремов — найкрасномовніше була оцінена оплесками юних мексиканців та їх готовністю завтра ж принести до театру своїх ляльок, щоб і самим причилитись до творчості...

Ігор ШПАК.

Мехіко — Київ.

ПОГОДА

Як повідомили нашому кореспонденту з Гідрометеоцентру, сьогодні вдень у західних областях, а завтра — на більшій частині України короткочасний дощ з грозою. Вітер змінних напрямків, 3—5 метрів на секунду. Температура вдень — 16—22, у західних областях — 12—17, вночі — 7—13 градусів.

По Київській області сьогодні вдень без опадів, вітер змінних напрямків, 3—5 метрів на секунду. Температура — 16—21 градус.

П'ЯТИРІЧНИЙ МАРАФОН СТАРТУВАВ 15 ТРАВНЯ

І, сподіватимемося, ніхто не зійде з дистанції. Минув рік роботи Верховної Ради України дванадцятого скликання. Скільки зварено каші, скільки з'їдено солі... Рік. Хтось порівнює наш молодий парламент з немовлям, що тільки-но народилося. Таке воно неспокійне, такого клопоту завдало. Хтось лічить, скільки ж він уже «зубів» показав, хтось підмічає, як на ноги спинався. Комусь його річниця асоціюється з дерев'яним весіллям, або весіллям дерев'яної ложки... Та що б ми там не говорили, які б паралелі не проводили, а рік таки минув не марно. Як! Ми намагаємося сьогодні показати нашим читачам.

ХРОНІКА СЕСІЙНОГО ЗАЛУ

1990 рік

15 травня — почала роботу перша сесія Верховної Ради УРСР дванадцятого скликання.

4 червня — Головою Верховної Ради УРСР обрано Володимира Івашка.

16 липня — прийнято Декларацію про державний суверенітет України.

23 липня — Головою Верховної Ради УРСР обрано Леоніда Кравчука.

30 липня — прийнято постанову «Про проходження строкової військової служби громадянами Української РСР та використання праці працівників правоохоронних органів республіки за її межами».

3 серпня — прийнято Закон «Про економічну самостійність Української РСР».

1 жовтня — почала роботу друга сесія Верховної Ради УРСР.

17 жовтня — прийнято постанову «Про розгляд вимог студентів, які проводять голодування в м. Києві з 2 жовтня 1990 року» та Закон «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України».

24 жовтня — затверджено склад Конституційної комісії Верховної Ради УРСР.

1 листопада — прийнято за основу Концепцію та Програму переходу Української РСР до регульованої ринкової економіки.

14 листопада — Головою Ради Міністрів УРСР обрано Вітольда Фокіна.

19 листопада — підписано Договір між Україною і Росією.

7 грудня — прийнято Закон УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування».

18 грудня — прийнято Земельний кодекс Української РСР.

20 грудня — прийнято Закон УРСР «Про міліцію Української РСР».

25 грудня — затверджено Державний план економічного і соціального розвитку та Державний бюджет Української РСР на 1991 рік.

26 грудня — прийнято ухвалу про визнання вихідними днями Різдва, Великодня і Трійці.

1991 рік

1 лютого — почала роботу третя сесія Верховної Ради УРСР. Прийнято рішення про передачу підприємств і організацій металургійної та вугільної промисловості СРСР, що розташовані на території України, у власність республіки.

7 лютого — прийнято закони УРСР «Про власність» та «Про підприємництво».

12 лютого — прийнято Закон «Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки».

27—28 лютого — прийнято постанову про республіканське опитування для виявлення думки громадян щодо змісту майбутнього Союзу та пакет «чорнобильських» законів.

1 березня — прийнято Закон УРСР «Про зайнятість населення».

20 березня — прийнято Закон УРСР «Про банки і банківську діяльність».

17 квітня — прийнято Закон УРСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні».

Приймаючи ці та інші документи, Верховна Рада пережила кілька кризових та передкризових моментів. Залишається побажати їй на наступні роки позбутися політичної лихоманки і, незважаючи ні на що, працювати так само плідно. В усякому разі, всі підстави і можливості для цього є.

Думки депутатів

ПОПРАЦЮЄМО НА СУВЕРЕНІТЕТ

Наші парламентські кореспонденти Володимир СКАЧКО та Василь ТУГЛУК звернулися до народних депутатів УРСР і СРСР від України з двома запитаннями. Відповіді на них ви знайдете на сторінках добірки.

1. Що ви вважаєте найголовнішим політичним підсумком роботи нашого парламенту за рік?

2. Що, на вашу думку, повинна зробити Верховна Рада УРСР за наступні чотири роки? Чого б хотіли особисто ви?

Олександр МОРОЗ (Київська область): 1. Найголовніший підсумок я не зводив би до якогось конкретного кроку, акта чи закону. На мою думку, він полягає в тому, що ми, депутати, зрозуміли: треба слухати один одного і слухати людей.

2. Усе має зводитися до наповнення Декларації про державний суверенітет України реальним змістом. Це — найголовніше завдання нашого парламенту. А зовнішнім проявом такої роботи може бути те, що, розпустивши через чотири роки нинішній парламент, ми оберемо такий, який без політичних «бійок» тих чи інших груп буде працювати далі в тому ж напрямі, що й ми.

Катерина ЗАВАДСЬКА (Тернопільська область): 1. Рік особисто для мене минув, як один день. Та й, певно, всі ми відчули плин часу в напруженій і копіткій роботі. І Україна, так уже склалося чи, може, то так Бог дає, йде від етапу до етапу, від рубікону до рубікону шляхом до суверенітету.

2. Ми повинні прийняти Конституцію України, кращу за американську і надійнішу за нашу Декларацію. Нехай Україна живе вічно і має один-єдиний Основний Закон. Крім того, ми маємо прийняти цілий пакет суто економічних законів, які гарантували б нам суверенітет. Ми можемо зробити Україну передовою країною за дуже короткий відтинок часу, я вважаю, навіть років за п'ять. Адже у нас такий працелюбний народ, з такими високими діловими можливостями.

Особисто для мене «лакмусовим папірцем» у цьому процесі є наша молодь. Ви не замислювалися над тим, чому наша молодь байдужа до різних партій, не йде в політику, а йде в економіку? Та тому, на мою думку, що це та частина народу, яка інтуїтивно відчула, що сьогодні найпотрібніше для України. А політика — це завжди невдячна справа.

Ігор ЮХНОВСЬКИЙ (Львів): 1. Ми прийняли Декларацію про державний суверенітет України і зрозуміли, які перед нами стоять головні завдання щодо створення незалежної держави. Ми усвідомили, що це — єдиний вихід як для України, так і для Союзу.

2. Головне, що нам має вдатися, це побудувати основи незалежної держави. У будь-яких парламентах завжди є приводи для політичних суперечок, але в головній роботі ми маємо бути єдиними.

Владислав НОСОВ (Полтава): 1. У мене особисто до парламенту є багато претензій. Наш законодавчий орган — з дуже низькою кваліфікацією і поганими організаційними засадами. Парламент має бути постійно діючим. Це найперша безумовна засада роботи парламенту. А сьогодні, ви самі бачите, як тікають депутати з пленарних засідань, слабка робота в комісіях...

2. Повторюю, стати постійно діючим органом. Але добровільно він таким ставати не хоче. Тому я навіть шахтарям рекомендував: висувайте політичну і цілком конституційну вимогу постійно діючого парламенту. А зробити це можна, не розпускаючи нинішній склад. Цього взагалі робити не треба, бо буде перерва у владі, виборці можуть не прийти до дільниць, і тоді рятівником української нації стане Президент Горбачов, який запровадить президентське правління.

Можна просто визначити, наприклад, п'ятдесят округів і зробити перевибори тих депутатів, які зрозуміли, що не можуть працювати в парламенті постійно.

А для цього парламенту, на мою думку, головне: не потрапити до пастки в питанні Союзного договору. З ним не треба поспішати і продовжувати власний процес законотворчості, що працюватиме на суверенітет.

Юрій ЩЕРБАК (народний депутат СРСР): 1. Цей склад Верховної Ради перевершив мої сподівання. Коли в перші дні почалися буквально рукопашні зіткнення і парламент нагадував політичний мітинг, то важко було уявити, як він зможе плідно працювати. На щастя, депутатам вистачило державного розуму, і 16 липня вони прийняли Декларацію про державний суверенітет України. А сьогодні вже є і солідна законотворча база, яка складає фундамент суверенної України.

2. Я не хочу, щоб ця Верховна Рада була розпущена, і мене, м'яко кажучи, дивують заклики деяких депутатів до цього. По-перше, невідомо, чи залишаться ці політичні сили в новій Раді, по-друге, невідомо, чи хоче народ України нових виборів, бо люди втомлені і перевтомлені. І по-третє, сьогодні, коли такий нестабільний центр і є вимоги ліквідувати Верховну Раду СРСР та З'їзд народних депутатів Союзу,

(Закінчення на 7-й стор.).

Парламентська «кухня»

Один з найстаріших, ні, не за віком, звичайно, а за досвідом роботи, народний депутат України Микола Хоменко вже протягом трьох скликань працює у Верховній Раді України. Нині він очолює одну з головних ланок — Секретаріат. Врешті, це і є апарат, що стало модно критикувати, як мовиться, на всі заставки. Однак без нього неможливо уявити собі роботу народних депутатів, тим більше нинішнього скликання. Адже там, за екраном телевізора, триває копітка, напружена, іноді виснажлива праця багатьох людей, не тільки парламентаріїв. Ось про неї і наша бесіда з керівником Секретаріату Верховної Ради УРСР М. ХОМЕНКОМ.

— **Миколо Григоровичу, вам, мабуть, найпростіше, оскільки маєте великий досвід, порівняти роботу Верховної Ради минулих скликань з нинішньою?**

— Це просто неможливо порівнювати. Що говорити? Раніше збиралися депутати на сесії від сили двічі на рік, від сили по два дні. Тепер же парламент працює на засадах постійно діючого. Раніше до Ради входило 650 депутатів, тепер на 200 менше. Але ж завдання їх різняться, як небо і земля. Верховна Рада минулого скликання практично регулювала такі питання, як, скажімо, план і бюджет, затверджувала Укази Президії. Мета нинішньої — створити, по суті, нове законодавство або серйозно реконструювати незначну частину законів, які не будуть прийматись як нові.

— **Минув рік парламентської праці. Якщо подивитися на нього ретроспективно, як би ви його оцінили?**

— 450 народних депутатів, котрі вибороли мандати на безпрецедентних досі виборах, прийшли в Раду з бажанням змінити життя України на краще. І кожен приніс з собою свою програму цих змін. Тому й недивно, що протягом року роботи тривало два процеси одночасно — і конфронтації, і поступового зближення в позиціях, що і для більшості, і для опозиції є вирішальним. Можна, звичайно, говорити, що багато згаяно часу на процедурні питання, на з'ясування, які не входили до порядку денного. Однак зробити вдалося чимало. Я не перелічуватиму всіх законів. Їх творенню поклала початок Декларація про державний суверенітет України. Визначення державності республіки, її економічного, соціального, політичного устрою тепер можна досягти тільки через нову Конституцію України. Бо чинна — істотно застаріла і суперечить багатьма своїми положеннями Декларації.

Ще на початку своєї роботи Верховна Рада ухвалила розпочати роботу над новим Основним Законом, створивши Конституційну комісію. Вже підготовлено концепцію Основного Закону, нинішнього року намічено розглянути його проект, винести на всенародне обговорення, а вже потім приймати остаточно.

(Закінчення на 7-й стор.).

Парламентська «кухня»

(Закінчення.
Початок на 6-й стор.).

Для любителів статистики скажу, що протягом парламентського року Верховною Радою, її Президією, а також у робочому порядку прийнято 1005 документів. З них 24 закони, 227 постанов Верховної Ради, 10 законопроектів розглянуто у першому читанні. Відбулося 206 пленарних засідань, розглянуто понад 300 різних питань.

— Зрозуміло, що все це готувалося не в сесійному залі. «Кухня» законотворчості, як правило, залишається непомітною для широкого загалу. Але без неї неможливо уявити ефективну роботу парламенту. Що являє собою апарат, покликаний забезпечувати законотворчий процес?

— Безумовно, проекти законів, постанов вносять ті особи і органи, що мають право законодавчої ініціативи — народні депутати, постійні комісії, Президія, уряд, Академія наук, органи громадських організацій, політичних партій. Ви праві, однак, бо за тим, що потрапляє на сесію, є, здавалося б, непомітна робота багатьох людей. Сьогодні в апараті Секретаріату, крім технічного й обслуговуючого персоналу, працюють 307 відповідальних осіб. За фахом це юристи, економісти, журналісти, фахівці з радянського будівництва, управління. Апарат зріс удвічі. Однак і у нього змінилися функції. Це залучення наукових до розробок законопроектів, попередня підготовка необхідних матеріалів, проведення законодавчих експертиз, порівняльних досліджень, розробка пропозицій щодо планів діяльності парламенту. Крім того, на апарат покладено юридично-правові консультації народних депутатів з будь-яких питань.

Саме апарат забезпечує розв'язання багатьох технічних проблем. Скажімо, неможливо уявити нашу роботу без застосування сучасної комп'ютерної техніки. Зокрема, приміром, своєчасно і вдало було вирішено питання про обладнання електронною системою голосування, підрахунку голосів. Функціональні можливості системи «Рада» досить широкі. При Секретаріаті утворено відповідний підрозділ, що забезпечуватиме використання комп'ютерної техніки в законотворчій роботі. Більшість комісій уже має сучасну обчислювальну техніку. Утвориться система її, що буде пов'язана з усіма комп'ютерними центрами республіки. Це робиться для того, аби народні депутати мали доступ до необхідної інформації з будь-якої проблеми.

— Мабуть, усе це коштує немало. Нашим читачів цікавить й цей бік роботи парламенту.

— Державним планом, затвердженим Верховною Радою, за кошторисом виділяється 35 мільйонів карбованців. Це в 10 разів більше, ніж раніше списувалося на ці цілі за рахунок трудових колективів, де працювали депутати. Тепер ці кошти відшкодовуються з бюджету Верховної Ради. Сюди входять виплати і компенсації народним депутатам, що перейшли постійно працювати до Ради, їх 120 чоловік, а також тим, котрі виконують свої депутатські повноваження, не залишаючи своїх трудових колективів. Значні суми виплачуємо за проживання в готелях, на добові.

— Назвіть, будь ласка, цю суму на добу.

— Це 15 карбованців, куди входять плата за готель і харчування. Один день оцінюється десь в межах 20 тисяч карбованців, одна сесія — понад мільйон. Використовуємо кошти і для реконструкції приміщень для постійних комісій, щоб створити для народних депутатів умови для роботи.

Якщо порівняти, приміром, із парламентом Швейцарії, населення якої становить 6,6 мільйона чоловік, то у швейцарських франках на утримання парламенту використовується така ж сума, як і у нас. Однак між франком і карбованцем є різниця...

— Якщо торкатися міжнародної практики, то глава кожної держави, скажімо, має персональний літак. До певного часу такий літак у нас обслуговував першу партійну особу.

— Так. Тепер на балансі Верховної Ради утримується персональний літак Голови Верховної Ради України. Він використовується для поїздок офіційних делегацій, що вирушають за кордон чи в інші республіки. Іноді використовуємо його у комерційних цілях.

— Якщо ми вже заговорили про транспорт, то відкрийте і цю «таємницю».

— Цей сектор у нас, на жаль, дуже бідний. Маємо приблизно 50 автомобілів різних марок. Сюди входять і автобуси, так звані «рафіки», є «Волги», «Жигулі». Порядок користування такий. Народний депутат має можливість дістатися цим транспортом до аеропорту чи на вокзал. Викликають автомобіль, коли, приміром, є необхідність у терміновій медичній допомозі.

— От ви сказали про медичну допомогу народним депутатам. Знаю, що у багатьох у програмах був пункт про ліквідацію четвертого управління...

— Тепер його немає. Є лікувально-санаторне об'єднання при Раді Міністрів. З бюджету Ради, а не з бюджету Міністерства охорони здоров'я республіки, як було колись, ми вносимо кошти за медичне обслуговування народних депутатів. Є також медпункт і в самому приміщенні на Кірова, 5.

Подібні спеціальні заклади є скрізь у світі. От, приміром, військовий госпіталь, до якого колись потрапив президент США Р. Рейган.

— На вході в саме приміщення Ради і в кулуарах зустрічаються люди з такою планочкою на лацкані піджака, на якій написано «розпорядник». Це охорона?

— Так. І це теж прийнято в усіх парламентах світу. І режим охорони парламентів набагато жорсткіший, ніж у нас. Скажімо, у тих же Сполучених Штатах вхід обладнано спеціальним магнітним устаткуванням.

За регламентом роботи Ради охорону здійснює невеликий підрозділ працівників КДБ, який теж утримується за рахунок бюджету Верховної Ради.

Інтерв'ю взяла Світлана ПИСАРЕНКО, оглядач з парламентських питань «Голосу України».

Цифри і факти

До Верховної Ради республіки протягом минулого року надійшло понад 90 тисяч звернень, у тому числі понад 50 тисяч листів громадян.

У Комісії з питань помилування зареєстровано 51572 клопотання щодо 30664 засуджених. Президією Верховної Ради УРСР помилувано 1439 чоловік, а також шість осіб, засуджених до смертної кари.

На сесії Верховної Ради акредитовано понад 200 журналістів союзних, республіканських та обласних газет, радіо, телебачення. Працюють майже 100 зарубіжних кореспондентів.

З серпня минулого року 1694 особи відзначено союзними і республіканськими нагородами.

Майже половина народних депутатів Верховної Ради побувала в різних країнах у складі делегацій і за приватними запрошеннями.

Думки депутатів

ПОПРАЦЮЄМО НА СУВЕРЕНІТЕТ

(Закінчення.
Початок на 6-й стор.).

вносити в українське суспільство елементи дестабілізації — це політична безвідповідальність. Україна має бути стабільною, інакше ми зробимо велику послугу тим, хто саме нестабільності на Україні і чекає.

Вадим ГЕТЬМАН (Вінницька область):

1. Незважаючи на деякий різнобій, що іноді трапляється в нашій роботі, за минулий рік ми зуміли зробити значний крок вперед, прийнявши ряд важливих законодавчих документів.

2. Попереду реалізація прийнятих законів. Приміром, ми відпрацювали нібито непогану програму переходу України до ринкових відносин. Проте чомусь забули про неї. Мені особисто прикро не тому, що разом з нашими та зарубіжними вченими, спеціалістами був одним з її співавторів, просто вважаю, що час уже покладатися на власні сили, а не оглядатися, що там робиться в Союзному парламенті. Наступний рік нашої роботи повинен стати роком дальшого поглиблення дії законів і початком виходу з кризи України.

Богдан ГОРИНЬ (Львівська область):

1. Зроблено перші, реальні кроки на шляху досягнення Україною державності.

2. Найближчим часом нам необхідно заслухати, як діють на практиці законодавчі акти, що перешкоджає їх запровадженню в життя. Слід також думати над реалізацією всього комплексу атрибутів незалежності України з тим, щоб вона стала суб'єктом міжнародного права. А для цього потрібно також мати свою митницю, республіканську грошову одиницю.

Слід зробити все для того, щоб постанова Верховної Ради УРСР щодо проходження військової служби громадянами республіки на території України ніде і ніким не порушувалася. На черзі — прямі контакти з нашими найближчими сусідами: Польщею, Угорщиною та іншими, з якими нас пов'язуватимуть взаємовигідні економічні відносини. Вирішення всіх названих проблем в сукупності з формуванням української національної гвардії, як основи майбутніх збройних сил України, засвідчить, що ми йдемо парламентським шляхом створення своєї незалежної держави.

Я належу до тих оптимістів, які вірять, що в протистоянні республік і центру перші зуміють ненасильницькими політичними методами демонтувати тоталітарну систему й виборюти незалежність. Ця ідея, на мою думку, повинна об'єднати всіх, незалежно від партійної належності.

Юрій ГНАТКЕВИЧ (Київ):

1. Чесно кажучи, рік тому мало хто міг повірити, що республіка, котру вважали батьківщиною застою, зробить такий крок вперед за порівняно короткий час.

Наш парламент виріс професіонально. В процесі спільної роботи ми зуміли краще оцінити не тільки один одного, а також тезу про те, що політика — це мистецтво реального. І дуже прикро, коли окремі інциденти виводять Верховну Раду з нормального робочого стану. Нам би ще навчитися прощати один одному можливо хибні кроки, за якими немає злого наміру. Це пішло б тільки на користь консолідації, а, отже, й сприяло б продуктивнішій роботі над прийняттям та реалізацією законів, які мають бути спрямовані передусім на благо народів України.

2. Що буде далі? Очевидно, працювати не стане легше. Адже кризові явища, викликані до життя центром, ляжуть тепер на плечі нашого парламенту. Оскільки ми йдемо до незалежності, то саме нам і доведеться вирішувати всі назрілі проблеми. При цьому бажано, щоб факторів, які відволікають нас від роботи, з кожним днем ставало менше.

ТОЙ, ХТО ПОРУЧ

Уперше на запитання нашого кореспондента відповідає охоронець Голови Верховної Ради УРСР Анатолій Лобань.

Йому 39 років, закінчив юридичний факультет Київського державного університету імені Т. Шевченка, школу КДБ, проходив строкову службу у Кремлівському полку.

— Анатолію, парламент працює рік. А ви на своїй нинішній посаді?

— Відтоді, як Леонід Макарович став Головою Верховної Ради України.

— Це збіг обставин?

— Не ми вибираємо, а нас обирають... Леонід Макарович знає мене ще з 1972 року, коли він ще працював помічником другого секретаря ЦК Компартії України. А я був начальником зміни. Раніше охоронявся перший секретар. Охорона там, де влада...

— Мабуть, у вас давні дружні взаємини?

— Людина, яка поруч, має бути все ж таки не чужою, їй треба довіряти, вона не повинна сковувати...

— А в якому ви званні?

— Майор.

— Мені говорили, що мало не полковники в подібному оточенні працюють.

— То в Москві...

— Мабуть, робочий день у вас ненормований. Але все ж таки?

— У принципі чергуємо через день. Втім, буває по-різному. Виклику не чекаю. Просто відчуваю, коли саме я маю бути поруч.

— Ви ж, я зрозуміла, не один працюєте?

— У нас не прийнято говорити про кількість. Це досить невеликий колектив.

— Перехід у Верховну Раду позначився якось на вашому матеріальному становищі?

— Ні. Як і всі у нашій системі, отримую посадовий оклад, за вислугу років і за звання.

— Ким ви мріяли бути у дитинстві?

— Військовим. Я ним і став.

— Тепер розумію, чому ви, коли відмовлялися від інтерв'ю, посилалися на те, що людина ви військова. Дисципліна, субординація, таємничість...

— У цьому нічого поганого немає. Просто у нас так заведено.

— Як ви підтримуєте себе у належній фізичній формі, яким видом спорту займаєтеся?

— Тренуюся у вільний від безпосередньої роботи час. Займаюся рукопашним боєм, стрільбою.

— Ви носите зброю?

— Природно.

— А чи були у вашій роботі якісь небезпечні моменти, коли довелося застосовувати увесь свій хист?

— Мабуть, у нашій роботі ми завжди відчуваємо небезпеку. А були просто неприємні ситуації, коли, приміром, голодували студенти. Я тоді їздив з Леонідом Макаровичем на площу. Це було щось жахливе. Образливі вигуки, брутальна лайка. Де, в якій країні це дозволено?

— Нині обстановка на Україні більш-менш спокійна. Як, на вашу думку, завдяки чому?

— Я думаю, люди побачили в особі Леоніда Макаровича людину, зацікавлену у спокої, злагоді, ту, яка робить розумні політичні кроки.

— Ви, мабуть, спілкуєтеся з колегами з інших республік? Мені охоронець Голови парламенту Литви говорив, що, приміром, добре знає охоронців Б. Єльцина, та вони дещо зловживають міцними напоями...

— Там є хлопці, що колись працювали у нас. Хто пішов на пенсію, а хто — через те, що ви сказали...

А взагалі-то ми ж звичайні люди, так само, як і ви, ходимо в гості, приймаємо у себе.

— Як ви дієте, коли хтось невідомий з'являється поруч з Головою?

— Орієнтуюсь по обстановці. Адже охороняємо Леоніда Макаровича не від розумних із здоровим глуздом людей. І охорони цієї вимагає посада, бо той, хто її обіймає, є секретоносієм.

— Чим ви любите займатися у вільний час?

— Його так обмаль. Хочеться присвятити його сім'ї, дітям, поїхати до матері. Вона мешкає тут недалеко, на Київщині, подивитися фільм, відвідати виставку. А взагалі дивно, що людей на високих посадах і ось таких, як ми, чомусь сприймають як роботів. А ми ж усі люди із своїми уподобаннями. Ось Леонід Макарович дуже простий у спілкуванні, демократичний, має енциклопедичну пам'ять. Знаєте, як цікаво з ним говорити?

— Я інколи дивуюся його витримці.

— Це загартування.

— А він займається спортом?

— Не дуже активно. Але любить велосипед, плавання, ходить пішки. Але й на відпочинку видно — працює.

І наша справа не заважати йому в цьому.

— Що ж, щасти вам!

Розпитувала майора Вікторія СВІТЛАНОВА.

Експрес-новини

У Каїрі завершилися переговори між державним секретарем США Бейкером і міністром закордонних справ СРСР Безсмертних. Після їх закінчення Бейкер сказав, що між Ізраїлем та Сірією ще існують значні розбіжності у поглядах щодо скликання близькосхідної мирної конференції. Головним чином вони стосуються участі у конференції Організації Об'єднаних Націй, а також питання про те, скільки часу вона повинна тривати. За словами американського держсекретаря, Сполучені Штати і Радянський Союз вирішили продовжувати зусилля з метою скликання конференції.

* * *

Президент США Буш заявив, що його країна не застосує хімічної зброї ні за яких обставин, якщо буде досягнуто міжнародної угоди про її ліквідацію. Буш сказав, що Сполучені Штати знищать усі свої запаси цієї зброї протягом 10 років з моменту підписання відповідного договору. Напередодні відновлення роботи Женевської конференції з питань роззброєння американський президент висловив сподівання, що всі питання, пов'язані із знищенням цього виду зброї, будуть вирішені до кінця нинішнього року.

* * *

Голова Верховної Ради Російської Федерації Єльцин, перебуваючи з офіційним візитом у Празі, заявив, що, хоча тоталітаризм завдав великої шкоди відносинам між народами Радянського Союзу і Чехословаччини, сьогодні треба дивитися в майбутнє. Під час зустрічі з головою Федеральних зборів Чехо-Словацької Республіки Дубчеком він закликав відновити міцні торговельні та культурні зв'язки між обома країнами. Голова російського парламенту також наголосив, що його республіка прагне до встановлення ширшої економічної співпраці з усіма європейськими державами.

Зарубіжні сенсації

ВМЕР... ЩОБ ПОВЕРНУТИСЯ?

«Він знав, що прийде знову. Тому попросив нас пошити дещо з дитячої одежі і ковдрочку, до того як настане мить йому помирати. А Далай-лама попросив його повернутися».

Цими словами буддійські ченці з обителі Дрепанг, що у південній Індії, згадують Хенсура Пема Гуалстена, свого главу, вірного служителя «вічному богові», який зажив собі слави політичного і духовного лідера, та кілька років тому змушений був назавжди залишити цей світ.

Втім, чому «назавжди»? Адже недарма Хенсур турбувався про майбуття: згідно з буддійськими релігійними канонами, людина — рано чи пізно після своєї смерті — повертається до земної юдолі. А там уже — як кому пощастить, та й чи пощастить взагалі: адже після перевтілення грішник може «вселитися» у немічного, хворого, а то й взагалі у худобу.

Не кожного, хто вмирає, Далай-лама, цей найвищий вождь буддизму, «просить повернутися». Отже, щодо Хенсура, йшлося справді як про кристально чисту і благородну особу, яка, до того ж, осягнула всі вершини релігії. І завтрашній небіжчик радить приготувати йому дитячі речі: він хоче перевтілитися у незаймано чисту душу дитини. З тією надією й помер...

Минали роки. Ченців не полишала надія, яку колишній особистий помічник глави монастиря Дакра Семдуп раз у раз висловлював відкрито: «Він повернеться!». Втім, принагідно зауважимо, що подібні випадки до того часу мали-таки місце: кількох хлопців, які служать у монастирі Дрепанг, теж вважають «перевтіленням» їхніх померлих наставників. Але — ступенем нижче: адже всі вони народилися вже в Індії, куди 110 тисяч буддійських ченців змушені були емігрувати зі своєї життєвої і духовної батьківщини — Тібету, рятуючись від репресій китайських властей. А от «відроджень» з участю тібетських дітей ще не було.

Аж ось... У грудні 1988 року буддійський оракул, відомий медіум, що зв'язує «вищий дух» з тібетським народом, раптом проголосив, що тібетці невдовзі матимуть новини з приводу нового народження Хенсура Пема. Двома місяцями пізніше до монастиря надійшов лист від жінки, яка живе у тібетській столиці Лхасі. Вона писала, що її син постійно виявляє незрозуміле для неї захоплення ченцями й монастирями, особливо цікавлячись богослужінням. Найнесподіваніше, що було у листі, — це твердження жінки про те, що під час народження дитини до неї спустилося «видіння» в образі згадуваного оракула.

Ченці доповіли Далай-ламі, який погодився з припущенням про те, що дитина дійсно може бути «перевтіленням» святого, і попросив ченців спробувати перевезти її до Індії.

Далі історія набуває детективного характеру, оскільки, згідно з китайськими законами, йшлося про викрадення людини, тобто — кримінал. Перевтілившись у прочан, рятуючись від китайських прикордонників і служби безпеки, ченці, врешті-решт, дісталися Лхаси і зустрілися з батьками хлопчика, якого звуть Тенцін. Про все домовились, але з «контрабандою» юного святого були певні труднощі організаційного плану.

Втім, так чи інакше, а нині Тенцін, живий і здоровий, перебуває в Індії. Він оселиться у тому ж помешканні, де жив його духовний попередник, і виконуватиме ті ж ритуальні обряди.

...Ось він влітає до кімнати, з недоїденим пирогом в одній руці, тоді як друга шукає, що б схопити — кульку, латунний дзвіночок чи то черечний шарф. Так описує зустріч з Тенціном кореспондент журналу «Тайм». Але маленький хлопчик з наголо обритою головою, зодягнений у червоне вбрання буддійського ченця, вже знає, що він — чимось особливий, принаймні з точки зору чотирьох присутніх тут ченців. Вони дивляться на нього із змішаним почуттям — і як на розвагу, і як на предмет поклоніння.

Дітей балують скрізь. Так було і цього разу. Тенцін поступово перетворюється у хлопчика властолюбного, який любить і покомизитися. Але поки що згадуваному учневі померлого святого і наставникові святого нинішнього — Дакрі Семдупу — достатньо повернути чотирирічного вихованця до хороших манер зауваженням пошепки або невдоволено зсунутими бровами. Він говорить гостям: «Я служив своєму господареві більшу частину життя, і тепер він повернувся».

Володимир САВЦОВ.

НА ЗНІМКУ: чотирирічний Тенцін: людина, яка прийшла у цей світ з чужим заповітом?

Фото з журналу «Тайм».

Спорт

СЕРЕДНЬОАЗІАТСЬКИЙ СИНДРОМ

Футбол

Нинішнього року негостинними виявилися футбольні поля Середньої Азії для київських динамівців. Спершу вони поступилися в Душанбе «Паміру», зазнали поразки чемпіони країни — 0:2 і в Ташкенті, де їхнім суперником був аутсайдер чемпіонату «Пахтакор».

— Програли ми за всіма правилами, — розповів мені один з тренерів киян, заслужений майстер спорту Володимир Безсонов. — Господарі мали певну ігрову перевагу і це в першому таймі втілили її в голи. Відкрив рахунок Касимов на 15-й хвилині, а подвоїв його через п'ять хвилин кращий бомбардир ташкентців Шкврін. До речі, у другому таймі він мав нагоду збільшити результат, але не реалізував пенальті. Прикра поразка, і вона, гадаю, має стати уроком для нашої команди, яка поки, на жаль, стабільністю не відзначається...

Динамівці виступали в такому складі: Кутепов, Лужний, Цвейба, Деркач, Шматоваленко, Ковалець (Матвеєв). В. Мороз, Беца, Саленко, Юрченко, Юран (Ю. Мороз).

На жаль, й інший український клуб — харківський «Металіст» на своєму полі поступився московському «Торпедо» — 0:2.

З таким же рахунком столичний «Локомотив» вдома переграв мінських динамівців. Цікаво, що обидва м'ячі у ворота білоруського клубу забив Кондратьєв, найкращі футбольні роки якого пройшли колись у Мінську.

На похвалу заслужив «Памір», який у Душанбе взяв гору над московським «Динамо» — 2:1.

Решта матчів одинадцятого туру гралася вчора.

Віктор БРАНИЦЬКИЙ.

ДЕБЮТАНТИ НЕ ВИЗНАЮТЬ АВТОРИТЕТІВ

Друга ліга

У дев'ятому турі чемпіонату СРСР (українська зона) увагу привернув матч у Шепетівці, де «Темп» — новачок турніру — приймав команду «Полісся», яка явно націлилася на переїзд до «буферної» зони. Дебютант дав бій лідеру і переміг — 3:1. Ще один новобранець — «Сталь» з Комунарська — завдав нищівної поразки старожилу ліги — кіровоградській «Зірці» — 4:0. Мукачівський «Приладист» перевершив цей показник, забивши у ворота омолодженого «Маяка» з Харкова п'ять «сухих» м'ячів. Першу перемогу відсвяткував ще один дебютант — «Стахановець». На своєму полі цей клуб переміг «Десну» — 2:1. Лише «Карпати» з Кам'янки-Бузької задовольнилися нічиєю у грі з севастопольською «Чайкою» — 0:0.

Інші матчі завершилися так: «Закарпаття» — «Океан» — 2:0, «Шахтар» — «Дніпро» — 3:0, «Кристал» — СКА — 2:0, «Колос» — «Динамо» — 1:0, «Прикарпаття» — «Хімік» — 4:2, «Нафтовик» — «Автомобіліст» — 2:2, «Верес» — «Поділля» — 4:1.

Лідер в зоні не змінився. У «Прикарпаття» — 17 очок, на два відстають «Кристал» та «Колос».

Сьогодні відбудуться матчі десятого туру.

Ярослав СЕРГІЄНКО.

Інформ-шоу

БЕЗРОБІТНІ ПРОТИ БРАКОНЬЄРІВ

У Замбії катастрофічно зменшується кількість диких тварин, навіть тих, що живуть у національних парках. За даними місцевої преси, нині в країні нараховується лише 15 тисяч слонів, а десять років тому ця цифра дорівнювала 110 тисячам. Ще більш важке становище склалося з чорними носорогами — рідкісними тваринами, яких залишилось усього 150 і що живуть у національному парку Луангва на берегах ріки Замбезі. Головними причинами зникнення багатьох видів африканської фауни є зростання браконьєрства, варварське знищення дикої природи Чорного континенту.

Кількість злочинців зростає, незважаючи на заходи замбійського уряду, зокрема на закон про кримінальну відповідальність за участь у масових відстрілах тварин. Мала кількість штатних «охоронців природи», їх погана технічна оснащеність і величезні площі парків-заповідників дають можливість любителям варварських сафарі залишатися непокараними.

ЩО МОЖЕ ДРУЖИНА ПРЕЗИДЕНТА!

Двадцятидвохрічну студентку другого курсу факультету права національного університету Ана-Мае Діас Чен де Ендара добре знають у Панамі. І не тільки через те, що вона є дружиною п'ятдесятитрирічного президента країни Гільєрмо Ендари. А ще й тому, що після одруження у червні минулого року панамська преза зробила її постійним об'єктом своєї критики. Бо жінка президента з властивою їй відвертістю регулярно коментує діяльність кабінету міністрів. Наприклад, перша дама прилюдно сказала, що міністри «надто багато говорять, але мало роблять». А зовсім недавно Ана-Мае назвала дебати в парламенті «спробою перевороту з боку Християнсько-демократичної партії». Можливо, молода жінка не зовсім вдало висловила свої думки, але, як би там не було, буквально через тиждень демохристияни вийшли зі складу правлячої коаліції, спровокувавши серйозну кризу виконавчої влади. Хіба це не політичне чуття?

Проте преса і прості панамці єдині в тому, що жінці не слід втручатися в державні справи.

А що ж чоловік, який «не здатний поставити на місце» свою дружину? На таке запитання президент Ендара, добродушно посміхаючись, відповідає, що «не може обмежити її діяльність кухнею президентського палацу».

«РАЙСЬКІ ПТАШКИ»

Фотографії молодих чарівних дівчат із Південно-Східної Азії прикрашають сторінки нового журналу «Азіатки», що почав виходити у Німеччині. Вони супроводжуються адресами цих фотомоделей на той випадок, якщо хтось із читачів захоче з ними познайомитися і надалі знайти сімейне щастя. Дівчатам на фотографіях не більше 17 років. Вони зображені у зворушливих ідилічних сценках: одні доглядають квіти, інші грають у теніс, треті клопочуться по господарству. А поряд наводяться їхні додаткові характеристики. Так, дівчина на ім'я Ширлі захоплюється поп-музикою; Жемма шукає високого на зріст блондина, краще фермера, щоб завести сім'ю і жити десь у сільській місцевості.

На окремих сторінках подаються практичні поради для тих, хто бажає мати екзотичну дружину. Вказується вартість квитка до Філіппін, повідомляється про порядок одержання віз, проходження інших формальностей.

У редакційній статті особливо підкреслюється, що дівчата на картинках не мають нічого спільного з сумнівними шлюбними конторами, які займаються торгівлею «живим товаром» із далеких країн.

Однак дійсність вельми далека від привабливих картинок і перспектив, що їх малює журнал. На думку спеціалістів, у тому числі з кримінальної поліції, йдеться просто про торгівлю в Європі жінками з країн, що розвиваються. Так, з 1984 по 1988 рік кількість незаконно ввезених до ФРН з Філіппін жінок збільшилася з 4 до 10 тисяч. Вартість контрабандного провезення однієї жінки становить від 6 до 10 тисяч доларів. Певна річ, ці гроші потім треба відпрацювати — в результаті багато які «райські пташки», як називають тут дівчат з Таїланду і Філіппін, змушені займатися проституцією.

Іншим, «більш законним», шляхом є імміграція жінок при посередництві приблизно сотні шлюбних контор, які поставили до Німеччини за каталогами в останні п'ять років, принаймні, 12 тисяч «райських пташок». Їх продавці заробляють на продажу «живого товару», за даними німецьких організацій по боротьбі проти расової і сексуальної експлуатації, близько 27 мільйонів доларів щороку.

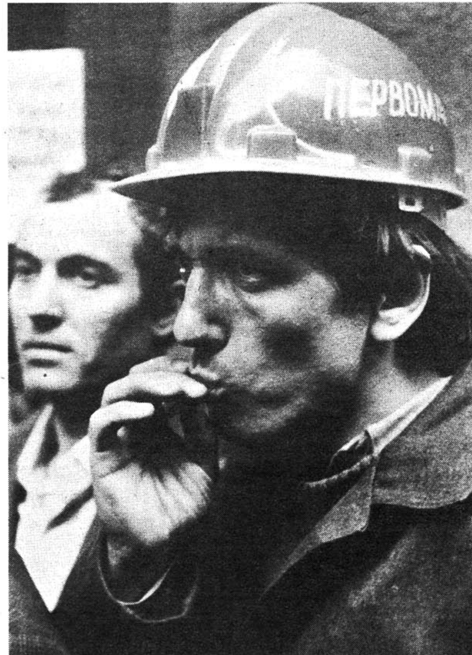
Першою серйозною реакцією офіційних властей Німеччини, занепокоєних розмахом цього «бізнесу», став судовий процес, що відбувся у січні в Дармштадті. Якийсь Гюнтер Менгер, керівник цілої мережі підпільних контор, що спеціалізуються на торгівлі жінками з Азії, був засуджений до 10 років ув'язнення за те, що незаконно привіз до Німеччини і згвалтував двох таїландських дівчат.

За 6 тисяч доларів цей ділок поставляв своїм клієнтам жінок, причому гарантувалося відшкодування витрат, якщо клієнт «не мав відповідного задоволення». Підсудний цинічно підкреслював у розмовах з журналістами у ході процесу, що він поставляв лише «якісний товар», оскільки сам «перевіряв» дівчат.

Небагато хто з потерпілих, однак, наважився поскаржитися властям на подібне поводження з ними, бо, за звичаями, до дівчат, яких згвалтували, у них на батьківщині ставляться як до повій. Тому їм нічого більше не залишається, як шукати наречених, рекламуючи свої принади на сторінках сумнівних журналів, а то й просто на деяких відомих своїми специфічними звичаями вуличках західноєвропейських міст.

Бонн. **Дмитро ЖДАННИКОВ.**

ДЕРЕВ'ЯНА СВАЙБА

(Продовження. Початок на 1-й сторінці).

Тобто — якраз перша річниця подружнього життя й праці на благо суспільства.

Що годилося робити в цей день за традицією!

Бралися дві гарні, розмальовані дерев'яні ложки і тими ложками легенько стукали по лобі «молодих», тим самим нагадуючи: щоб шанувалися, щоб не сварилися, щоб дбали про дітей і про господу.

Як нам бути!

Адже ложки — дефіцит.

Та й сама процедура досить клопітна, та й з регламентом нелегко буде визначитися.

Зробимо так: засунемо руки до кишень і постукаємо там, один об один, нашими дерев'яними карбованцями. Заради того ж самого — щоб шанувалися, щоб не сварилися, щоб дбали про дітей своїх, щоб уміли гідно гостей прийняти, щоб хату батьківську і добро батьківське берегли.

Гірко!

А хто ото в чарці лишив краплю на сльози!!

До дна!

...Що ж подарувати молодим!

А хоч би й оці фото до сімейного альбому — на згадку про перший рік многотрудного і таки не марного життя.

9 МІЛЬЯРДІВ ДЛЯ СМІЛИВИХ

Трохи менше двох років працює в Києві Генеральне консульство Федеративної Республіки Німеччина, але діяльність цього дипломатичного корпусу позитивно позначилася на розвитку економічних і культурних зв'язків України і її західного сусіда. Виставки, семінари, обміни групами спеціалістів, підприємців, бізнесменів, надання нашій республіці гуманітарної допомоги — і не перелічити всі заходи, організовані співробітниками консульства.

І все ж з-поміж інших чи не найпріоритетніший напрям має розвиток економічних зв'язків України і Німеччини. Останнім часом ця робота активізувалася: Верховна Рада УРСР прийняла ряд законодавчих актів, які створюють передумови для діяльності підприємців і бізнесменів, дозволяють ширше використати ті шанси, які з'явилися для співробітництва в галузі економіки.

Чого вже досягнуто і які перспективи цього співробітництва? Що сприяє і що заважає його розвитку? На ці та інші запитання кореспондент «Голосу України» попросив відповісти консула Генерального консульства ФРН у Києві Рольфа ВЕЛЬБЕРТСА.

Ринок: Україна — Німеччина

Консул Генерального консульства Федеративної Республіки Німеччина у Києві Рольф Вельбертс — тридцятишестирічний політик. Здобув освіту в Німеччині, Англії, Швейцарії та США. Володіє кількома мовами. Російську вивчив два роки тому, а стимулом слугували події, які відбуваються в нашій країні.

Працював у Бонні і Парижі. Пропозицію поїхати до Києва одержав, працюючи в Сеулі. Пан Вельбертс вважає свою роботу на Україні великою удачею. Він переконаний, що в німецьких підприємців на Україні — великі перспективи.

Консул Рольф ВЕЛЬБЕРТС:
— Ініціатива підприємств, помножена на підтримку держави, — це добре і для нас, і для вас.
— Треба вчитися торгувати і в таких умовах, хоч це й нелегко.
— В економіці подарунки бувають рідко — їх іноді роблять, але на них не можна розраховувати.

— Пане Вельбертс, останнім часом зв'язки і контакти між Україною і Німеччиною пожвавішали буквально у всіх сферах життя, особливо ж у галузі економіки. Судячи з усього, інтерес у обох сторін обопільний. Яка міра цього інтересу в Німеччини?

— Він великий і в держави, і в людей, що роблять бізнес. Думаю, достатньо було б навіть такого факту: німецький уряд надав кредит — 9 мільярдів марок фірмам, які співробітничають з Радянським Союзом. Певен, що цей кредит «спрацює» з вагомим результатом.

Бачите, ситуація зараз така, що поки політики ламають списи навколо своїх проблем, то німецькі і радянські підприємства вже укладають угоди, шукають шляхи для співробітництва і часто знаходять їх. Взагалі треба сказати, що в Німеччині економічний базис замкнувся на підприємстві. І держава це дуже активно підтримує, особливо ж тих підприємців, які орієнтуються на торгівлю і вигідні зв'язки зі Сходом. Ініціатива підприємств, помножена на підтримку держави — це добре і для нас, і для вас.

— І Німеччина, і СРСР, в тому числі Україна — традиційні партнери. Не треба, мабуть, забувати і про те, що майже 300 українських промислових підприємств успішно співробітничали зі своїми візаві в колишній НДР. Яка доля цих зв'язків?

— Скажу насамперед, що німецька сторона надзвичайно зацікавлена, щоб це партнерство не тільки залишилося, а й далі розвивалося. Щоправда, це більше залежить від вас, ніж від нас. Поясню. Тут існує дві проблеми. Перша — хто і як фінансуватиме такі проекти, адже на Україні труднощі з валютою? Друга — якою буде роль, скажімо, української фірми, що співробітничатиме з німецькою, в радянській реформованій системі? Чи зможе вона самостійно вирішувати свої фінансові питання, не озираючись на когось, хто розчерком пера здатен перекреслити її діяльність?

Правда, Закон про зовнішньоекономічну діяльність дає позитивну відповідь на подібні запитання, але...

Але з іншого боку, як спрацьовуватиме цей закон, як він «зіграється» з союзним законом і чи не вийде так, що московський закон перекриватиме київський? Все це, звичайно, питання української сторони, але повинна бути ясність. Без неї німецькі фірми навряд чи ризикуватимуть.

Але, незважаючи на ці проблеми, ми з оптимізмом сприймаємо все, що пов'язане з німецько-українським економічним співробітництвом і намагаємося знаходити шляхи вирішення проблеми, хоч це й нелегко. Зокрема, минулого року започаткована серія семінарів і виставок «Діалог», яка допомагає потенційним партнерам зустрітися, знайти точки інтересу. Незабаром у Вінниці буде проведено виставку німецьких товарів, у Донецьку — семінар, а в Києві — конференцію, де обговорюватимуться питання українського експорту, фінансування цього проекту. Тобто, ми разом з українськими партнерами шукатимемо шляхи для співробітництва.

Зросте і роль Лейпцигського ярмарку, у якого до українських підприємств особлива увага.

— Кажуть, що незабаром у Лейпцигу почне працювати товарна біржа, створена спеціально для українських підприємств, які прагнуть налагодити економічні зв'язки з німецькими фірмами — факт майже неймовірний...

— Чому ж? Треба вчитися торгувати і в таких умовах. У нас є товари, у вас мало валюти — значить, слід знайти рішення. Ми пропонуємо такий варіант: на виставці у Лейпцигу експонуємо українські і німецькі товари і запрошуємо на торги всі зацікавлені у такому співробітництві фірми. До певної міри на цій біржі укладатимуться і бартерні угоди, щоб не мати проблем з валютою. Товарна біржа — це такий інститут, який з'ясує, що хто хоче продати, а хто купити і скільки. А успіх залежатиме від співробітництва її учасників — приватних і державних підприємств.

— Я звернула увагу на те, що німецькі фірми охоче вклали б капітал у модернізацію шкідливих виробництв, як, приміром, сталеливарні, з єдиною умовою — бути споживачем готової продукції. З одного боку ніби й подарунок, а з іншого...

— В економіці подарунки бувають рідко — їх іноді роблять, але на них не можна розраховувати. З іншого боку ми дуже зацікавлені, щоб ваша економіка швидше вийшла з кризи і розвивалася. Бо навряд чи можна жити довго і спокійно, якщо найближчий сусід живе важко і бідно. Так не буває. А якщо так, то треба шукати найрізноманітніші варіанти, вигідні обом сторонам. Та й фірми не альтруїсти — вони прагнуть продати, а для цього в партнера повинні бути гроші. От вони й допомагатимуть українським партнерам заробляти ці гроші, бо подання, погодьтеся, принижує...

— Перепрошую за, можливо, неделікатне запитання, але так воно вже є: існує думка, що за гуманітарну допомогу з Німеччини Україні незабаром доведеться розплачуватися економічною свободою.

— Ні, це не так. Гуманітарна допомога — це в основному особиста ініціатива громадян Німеччини, тільки сердечний жест співчуття людей доброї волі, особливо ж у зв'язку з чорнобильською катастрофою. І ніхто не зв'язує це з бізнесом. Крім того, гуманітарна допомога аж ніяк не вирішує проблем вашої економіки.

— Ви працюєте на Україні вже майже два роки. Чи можна говорити про досягнуті результати?

— Вони є. Хоч, звичайно, треба, як у вас говорять, багато-багато крутитися. Дуже. Проте і ми, і наші українські партнери маємо непогані ідеї, які, я певен, будуть реалізовані. Зараз усе залежить від політичного співробітництва між нашими країнами. А економіка — це завжди і політика. Найважливіші проблеми закладено тут: адже це галузь, де найкраще видно, як живуть люди.

Німецьким підприємцям зараз доведеться чекати умов для того, щоб вони могли працювати на Україні, вкладати інвестиції в українську економіку, зрештою, жити, як і в будь-якій цивілізованій країні.

На Україні вже прийнято закони про зовнішньоекономічну діяльність, про власність, і, якщо я не помиляюся, на підході Закон про іноземні інвестиції. Його чекають ділові люди не тільки в Німеччині, а й у багатьох країнах світу, які прагнуть співробітничати з вами. Ці законодавчі акти — гарантія для ділових людей, ті умови, що необхідні для роботи, виправданий ризик. Тут багато шансів на успіх.

— А ви вкладете власний капітал у якесь діло?

— Я думав над цим. Але, на жаль, це не такі гроші, в яких могла б бути заінтересована Україна.

— Пане Вельбертс, чи можете ви прогнозувати розвиток економічних відносин між Україною і Німеччиною?

— Бачите, я хоч і надзвичайно зацікавлений, але тільки спостерігач, який намагається в міру можливостей сприяти розвиткові цих відносин. Звичайно, і я маю власну думку щодо цих проблем, але висловити її не можу, оскільки це вже не буде чисто особиста думка.

А якщо серйозно, то перспектива хороша, хоч і залежить значною мірою від розвитку відносин України з Москвою. Але я певен, що хороші результати будуть.

Інтерв'ю взяла Валентина ПИСАНСЬКА.
Фото Михайла МОСЕНЖНИКА.

«ФАНТАЗІЯ» ДЛЯ ТОВСТОСУМІВ

Суспільство наше бідне. І більшість людей — теж. Тож побутує думка, що багатий — означає шахрай. Однак це не завжди так. Але попри все і тим, хто має великі гроші, треба їх на щось витрачати. Головним чином для таких і працює Київський госпрозрахунковий центр радянсько-шведсько-німецького СП «Ретур». Там є все. На запитання «Голосу України» відповідає його директор ЛЕОНІД ГОРОДЕЦЬКИЙ.

— Леоніде Петровичу, ваш магазин-салон «Фантазія» є сьогодні чи не найпрестижнішим у Києві. Чому саме?

— Однозначної відповіді бути не може. Перш за все СП «Ретур» — це солідна фірма з цілою мережею подібних нашому магазинів у доброму десятку найбільших міст країни. Її співкерівники — добре відомі навіть в капіталістичному світі люди. По-друге, вибір товару та його якість у нашому салоні набагато кращі, ніж у комерційних та державних комісійних магазинах Києва. В той час як ціни — помітно нижчі. І, по-третє, — обслуговування. Наше правило — всі потенційні покупці рівні: продавець ніколи не підвищить на вас голосу і покаже абсолютно все, що ви захочете. Навіть знаючи при цьому, що за душею у вас ані копійки.

— У чому полягає «спільність» «Ретура»? Адже в магазині продаються лише ті речі, котрі приносять і здають наші люди!

— Крім торговельної діяльності, СП займається постачанням до нашої країни ігрових автоматів шведської фірми «Шері», розвитком туризму. На жаль, у Києві, за браком готелів, обмін туристичними групами поки що неможливий, хоча в Москві та Ленінграді ця робота вже почалася. Щодо торгівлі: підписано вже кілька контрактів, згідно з якими німці надіслали нам 1000 пар чоловічого взуття, а шведи — велику партію фарфору. Все це «розійшлося» у лічені дні. Є попередня угода з італійцями, та вони хочуть, аби ми хоча б частково оплачували їхній товар валютою. Ми такої можливості поки що не маємо.

— У вашому салоні висить оголошення: «Речі з держторгівлі на комісію не приймаються». Чи є гарантія, що вас не обдурюють?

— У «Фантазії» працюють досвідчені товарознавці. Вони постійно контактують з адміністрацією усіх промислових магазинів Києва. Таким чином, завжди знаємо, які товари іноземного виробництва надходять в держторгівлі. Крім цього, ми попереджаємо тих, хто приносить товар, що, згідно з Указом Президента «Про посилення боротьби зі спекуляцією», 200 карбованців, «зароблені» на речі з держторгівлі, можуть обернутися трьома роками тюрми з конфіскацією майна. Цей аргумент, як правило, діє.

— Наскільки реальне співвідношення цін на ваші товари у валюті і карбованцях?

— Для прикладу, переносний телефонний апарат в Європі коштує два-три долари, у нас — до 100 карбованців. Є, звичайно, речі, ціна яких значно перевищує навіть цей курс. Як правило, це товари, зроблені лише в одному чи кількох екземплярах.

— Ваш бізнес, судячи з усього, досить прибутковий. Яка користь од вас державі?

— Є просте правило — чим більше людей не відчувають скрути, тим міцніша держава. Крім того, ми працюємо не так давно, але за цей час вже стали спонсорами кількох заходів: баскетбольних і футбольних матчів, конкурсів «Красуня Києва» та «Українська красуня», домовилися з Московським райвиконкомом Києва про добровільний внесок 15—20 тисяч карбованців на будівництво чи реконструкцію дитячого будинку або спортивного майданчика для малечі.

— Ви згадали про Указ Президента. Чи не здається вам, що спекуляція з ринків та вулиць переходить в магазини типу вашого?

— Щодо спекуляції я з вами не згоден. Придбав хтось, скажімо, цінну річ, а вона не підійшла. Він приніс її до нас (зазначу, що ношені речі і товари, виготовлені в кооперативах, ми не приймаємо). Невже в цьому є щось протизаконне?

Андрій БОЄЧКО.

Виборці — про депутатів

ЧЕКАЄМО ВАС, ДЕПУТАТЕ ПАСІЧНИК

Мені цікаво знати, як народні депутати спілкуються зі своїми виборцями, дізнаються про їх життя, думки. Чи, може, все робиться за добре відомим зі старих часів сценарієм? Пишу так тому, що в нашому селі, в якому майже чотири тисячі жителів, ще жодного разу не побував депутат Верховної Ради УРСР Пасічник. Село, до речі, знаходиться всього в десяти кілометрах від місця проживання нашого депутата. Чекаємо Вас, Іване Давидовичу.

В. СИВОЛАП.

Богодухівка Чорнобаївського району Черкаської області.

□

ВИ Ж НЕ В ДИТСАДКУ

Дуже не подобається, що депутати на засіданнях Верховної Ради поводять себе, як вихованці дитячих садків, — кричать, свистять... Якщо не згоден з виступаючим, — виступи і докажи його неправоту. А коли нічим довести, то сиди і слухай, не компрометуй себе і тих, хто тебе обирав...

С. ІВАНОВ.

Київ.

□

І ВСЕ Ж НЕ ЗАСИДЖУЙТЕСЯ...

Голову Верховної Ради Л. Кравчука я поважаю все більше. Ох, як тяжко йому керувати, а ще тяжче всіх об'єднати. Бажаю йому доброго здоров'я!

Хотілося б, щоб Л. Кравчук та його заступники частіше їздили по Україні...

Л. МАКОГОН.

Запоріжжя.

СПОВІДЬ,

або Гіркі роздуми двох будівельників, які завітали до редакції

«ШІСТКИ»

Усе почалось з чергового об'єкта. Взяв проект і очам не повірив: очисні споруди планувалося звести над магістральними трубопроводами питної води, газу і опалення. До чого це може призвести в недалекій перспективі — неважко уявити. Йду у відділ капітального будівництва: розводять руками. Мовляв, так проектна організація вирішила. Добрався до тих учених, а вони щось крутити почали. Потім з'ясувалось: ту частину грошей, яка мала піти на зміни в системі трубопроводів, проектанти і замовник поділили між собою. Механізму такої «роботи» я до кінця не второпав та й не дуже хотів, бо мені запропонували співробітництво. Отак і очолив я будівельний кооператив. Правда, наполіг, щоб у тому проекті все було в нормі. Люди ж воду питимуть!

Почав працювати самостійно. Навіть господарем себе відчував. Знаходжу замовника, беру об'єкт, замовляю проект, матеріали, підключаю бригаду і оперативно та якісно будую. Однак швидко мовиться та...

Візьмемо проект. Я інженер-будівельник і за два дні (якщо не складний об'єкт) можу його сам зробити. Але без печатки то лише папірець. Отже, треба звертатись у відповідну організацію. А там за місяць нічого не матимеш. Вихід простий: проектанти беруть 10 відсотків від кошторису, до того ж можуть «накрутити» з 5 тисяч вартості об'єкта 50.

З таким проектом іду до замовника. Люди там сидять, як правило, биті. Добре знають усьому ціну і за підпис такого липового проекту вимагають «свої» 3 відсотки.

Тепер матеріали, техніка. Для кооператора державні джерела практично закриті. Йду до начальника будівельного управління (персонально до якого, визначаю в залежності від потреби). Починаємо розмову. Я йому — дай мені, наприклад, 10-тонний кран. Він у відповідь: ні. Відкриваю валізу й кажу — давай гранчаки. Взяли по одній. Питаю: скільки? Зупиняємось на 500 крб. Скріплюємо договір ще однією пляшечкою. Все це триває 5—10 хвилин.

Залишилося знайти людей. Чому не маю постійної бригади — поясню пізніше. Збираю компанію, запрошую на місце роботи, вказую обсяги, термін. Домовляємось за ціну. Як правило, виплачую до 50 відсотків справжньої вартості. Тому й міняю людей, щоб не встигли докопатись.

Здається, все. Ні, ще ж є інспекція з усілякими перевірками. Приходять, нишпорять. Папери в мене завжди в порядку. Але ж і до стовпа можна причепитись. От цікавляться, звідки взяв кран? Кажу, на дорозі перепинив, готівкою розрахувався, ім'я водія не пам'ятаю, номера машини не бачив. А вони за своє: непорядок. Тоді посилаю їх... Одразу розуміють, беруть по 50 чи 100 крб. на інспекційну душу (в залежності від гостроти розмови) і прощаються.

Отак без кінця і краю. Думав спочатку, оце справжня робота, сам усе вирішую. А тепер дійшло — я просто «шістка». Всі, хто «качає» з мене відсотки, знають один одного як облуплені. І я для них дійна корова. Ото вони мені й запропонували співробітництво, а точніше — «підставили». Раптом щось відкриється, я один і відповідатиму. Тому й не називаю прізвища, бо раптом знайдеться розумний чоловік та й розкопає всю цю історію. Сидіти не хочеться.

С. Г.

«СУБЧИКА»

Кинути б усе, та й тікати світ за очі. Але ж сім'я...

Ну працювали в застійні часи, тепер ніби десь щось змінюється. Та не у нас.

Візьміть початок кварталу. Матеріалів немає, техніки не дочекаєшся і доводиться байдики бити. Власне, ми звикли і не дуже хвилюємось. Середню зарплату однак виплатять. Я бригадир, отож сам готую наряди або на минулі роботи, або на майбутні. Потім умовляю замовників, вони підписують, і каса справно відраховує гроші.

Сказати, що ми зовсім сидимо без діла, теж не можна. Щось там робимо, утрясаємо проекти, освоюємо майбутні об'єкти. Ось, наприклад, били ми палі під фундамент багатоповерхового будинку. За документацією визначено місце і глибину твердої породи, до якої маємо дійти. Працюємо, відпочиваємо. Останнє особливо зручно, бо споруда має бути на березі річки. Пройшли контрольну позначку 12 метрів, а паля йде без зупинки. Добили її до 14 метрів і знову не досягли твердого грунту. Звернулись до проектантів: як же так вони планували, це ж брак! Ті відповідають — дійте за проектом. А це означає, що або ми закопаємо в землю тисячі карбованців і тоді доведеться все переробляти. Або таки збудують на тих палях багатоповерховий житловий комплекс, і в один «прекрасний» день він просто може посунутись. Звертаємось до генерального підрядника. Ми ж «субчики», тобто субпідрядна організація і самостійно нічого не вирішуємо. А «генералові» теж байдуже, каже: бийте свої палі. Тяганина триває тижнів зо два. Врешті, проектанти визнають, що підготували документацію без попередньої геологорозвідки. На виправлення помилок іде чимало часу. Отак до середини другого місяця кварталу проваландаємось і починаємо гарячково гнати план. Працюємо від сонця до сонця. Про якість вже не думаємо. Тут нам дають усе і навіть понад усе. З'являються додаткові бригади, які лише заважають одна одній, а не працюють, наганяють потрібні і не потрібні механізми. Ото й виходить, що багатотонний кран подає на другий чи третій поверх відра з розчином.

У цьому загальному ажіотажі зручно влаштовувати свої справи. Як саме? Є в мене ділянка під дачу. Отож треба там щось побудувати. Виписую в управлінні дві тисячі битої цегли, а везу п'ять тисяч хорошої. Додаю, звичайно, цемент, руберойд, ну, і все, що необхідно. Якщо завітати на наші дачні ділянки, то відразу можна визначити, хто ким працює. Якщо будівля двоповерхова, з гаражем і всіма підсобними приміщеннями — значить головний інженер управління і вище. Менші споруди — то майстри, бригадири і таке інше.

А хтось дивується, що понад 30 відсотків будматеріалів зникають безслідно. Якби придивилися, скільки закопують у землю після завершення робіт та яку кількість елементарно розпродують і розкрадають, то знайшли б сліди і не дивувались би.

Правда, один чоловік (він у нас начальником дільниці працював) задумав розкрити очі на це безладдя та й виступив на зборах. Тепер його скоротили, кажуть — ринок насувається і зайві руки не потрібні.

Ото й сидимо собі тихо. Кожний тягне, що може.

О. Г.

КОРОТКО З ЛИСТІВ

Коли ж настане справжня свобода особистості, щоб ніхто за мене нічого не вирішував, що мені робити, знати, говорити. Хочу, щоб тільки моральне начало й культура визначали мій вибір, тільки тоді й наші діти виростуть посправжньому вільними людьми.

Л. СОТНИК.

Бердичів Житомирської області.

Нинішнє покоління українського народу цікавиться місцем його в світовій та союзній співдружності, на що ми здатні, чого й скільки виробляємо, скільки самі споживаємо. Отож, немає серед нас байдужих, отож потрібно допомогти нашому народові здобути елементарні економічні знання...

В. СИВИЙ.

Богодухівка Чорнобаївського району Черкаської області.

Я — українець. Так мені завжди казав мій батько. А мати все життя пристосовувалась до «руського». Навіть, коли була ще молодою і втекла з села до міста, змінила своє ім'я Оксана на Олександру, бо тоді затюкували з таким ім'ям і вона не хотіла терпіти образи. І це в себе, на Україні. Отакої України я не хочу!

Ю. ЯМКО.

Кіровоград.

У мене немає сумніву, що за перехід до ринку буде заплачено ціну, яку можна зрівняти хіба що з втратами у Великій Вітчизняній війні. Так само ми не готові сьогодні до перебудови економіки, як п'ятдесят років тому до війни...

М. АНТОНЧЕНКО.

Вільнянськ Запорізької області.

Люди хочуть жити в незалежній суверенній Україні. А для того щоб відстояти й захистити суверенітет, необхідно мати свою грошову одиницю й не витрачати колосальні кошти на талони й купони. А також потрібні свої збройні сили. Але, на жаль, у цих питаннях ми чомусь ніяковіємо й відстаємо від інших.

В. КАЛІЧКО.

Чернівці.

Як би це було добре, щоб люди наші навчилися поважати себе й інших. Та щоб працювали на своїх робочих місцях теж добре, та щоб не розкрадали те, що виробляють. А крадуть же все і всі — від начальників до простих робітників. Через це і в магазинах товарів не вистачає, та ще й продавці приховують...

М. ЦЮПРИК.

Маневичі Волинської області.

ВІДПОВІДАЄ ЮРИСТ

Учителька Киданівської неповної середньої школи Богуславського району Київської області Світлана Сидорівна Тихолоз пише до нашої редакції: «...Дуже прошу, дайте мені обгрунтовану відповідь, чи має право вчитель купити колгоспну хату і сплачувати за неї так само, як колгоспники».

Згідно з основним законом колгоспного життя — Статутом вищий орган управління — збори членів колгоспу — мають право вирішувати і такі питання, як продаж будинків окремим членам колективу чи сільським спеціалістам, до яких належать у першу чергу вчителі. Юридичне оформлення потрібно зробити шляхом укладення договору між покупцем і продавцем, який підлягає нотаріальному засвідченню в сільській Раді народних депутатів або в державній нотаріальній конторі за місцем знаходження будинку.

Михайло Николаєнко з Богданівки Петровського району Кіровоградської області пише: «В № 3 «Голосу України» було вміщено повідомлення про засідання Президії Верховної Ради УРСР, на якому серед інших було розглянуто питання про помилування засуджених українськими судами.

Було б цікаво, якби ваша газета розповіла про процедуру помилування: хто підлягає помилуванню, за які злочини, хто готує для цього документи, як вирішується це питання Президією Верховної Ради УРСР».

Правом помилування наділено Президію Верховної Ради СРСР, а також Президії Верховних Рад союзних республік. Питання про помилування ці органи можуть розглядати за клопотанням як самого засудженого, так і його родичів та громадських і державних організацій.

З проханням про помилування має право звертатися кожний засуджений, навіть той, хто вироком суду засуджений до смертної кари — розстрілу.

Помилування може бути повним або частковим. Повним помилування вважається тоді, коли засуджений в результаті акта помилування повністю звільняється від відбуття призначеного вироком суду покарання.

Коли ж одна міра покарання, наприклад, розстріл, змінюється на іншу міру, наприклад, на 15 років ув'язнення, то таке помилування вважається частковим.

У разі помилування враховуються попередня трудова й громадська діяльність, сімейний стан і стан здоров'я того, хто вчинив злочин, думка потерпілих, завдані матеріальні збитки й суспільна небезпечність вчиненого злочину.

Наша читачка із Закарпаття Костик запитує: «З якого віку на Україні дівчатам дозволено виходити заміж? З 17 років? А чи є винятки з цього правила?»

Відповідно до статті 16 Кодексу про сім'ю, шлюб та акти громадянського стану УРСР шлюбний вік для чоловіків встановлено 18 років, для жінок — 17 років. Виконкоми районних та міських Рад народних депутатів в окремих випадках можуть знижувати шлюбний вік залежно від обставин. У цьому разі шлюбний вік може бути знижений не більш як на один рік.

В практиці мали місце випадки, коли за клопотанням місцевих Рад народних депутатів Президія Верховної Ради Української РСР знижувала шлюбний вік на 3—5 років (вагітність неповнолітньої та інші сімейні обставини).

В цей час комісією по законодавству Верховної Ради УРСР передбачається внести зміни до статті 16 КЗпС, щодо передачі всіх питань зниження шлюбного віку на розгляд місцевих Рад народних депутатів.

Іван ДОЛГИЙ, юрист відділу листів та соціологічної інформації «Голосу України».

Богдан ЛЕСЬКІВ

Чумацький шлях

У КРИМ ПО СІЛЬ

— КОЛИ ТАНУЛИ СНІГИ І ЗІ СТРІХ КАПАЛА ВОДА, КОЛИ МОЖНА БУЛО НА ПОВНІ ДУЖІ ГРУДИ ВДИХНУТИ ЦІЛЮЩОГО ПОВІТРЯ, НАПОЄНОГО ВСІМА ПАХОЩАМИ СТЕПУ, МОЛОДОГО ЧУМАКА НЕСТРИМНО, НЕПЕРЕБОРНО ВАБИЛА МАНДРІВОНЬКА. ПОДУМАТИ ЛИШЕНЬ: ОСЬ ВІН УПЕРШЕ ВИРУШИТЬ З ВАЛКОЮ ДИКИМИ СТЕПАМИ У КРИМ ПО СІЛЬ! ТАК ВОДИЛОСЯ ВІКАМИ. З ДІДА-ПРАДІДА ПЕРЕЙМАЛИ ГЛИБОКЕ ЗАЦІКАВЛЕННЯ ДО СОЛЯНОГО ПРОМИСЛУ, ПЕРЕЙМАЛИ ПІСНІ, ЛЕГЕНДИ, ВІДОМОСТІ ПРО КРАЇ, ЯКИМИ ПРОЛЯГАЛИ ЧУМАЦЬКІ ШЛЯХИ, ПРИГОДИ НА НИХ, ПЕРЕЙМАЛИ НАВИКИ, УМІННЯ І КОНКРЕТНУ СПАДЩИНУ, ЩО НАЗИВАЛАСЬ ОДНИМ СЛОВОМ — ЧУМАЧКА.

ЯКЩО весна була ранньою, а великдень припадав на пізнішу пору, вибиралися з села до свят, щоб через місяць-півтора (коли були з Київщини), або через цілих три (якщо — з Поділля) повернутися з соляного промислу на тихі води, на ясні зорі.

Хто рихтувався у дорогу? Хто при житейській скруті прагнув хоч якихось достатків. Хто мав волів, чи наймався до багатих. Легко сказати, при удачі, найсприятливіших умовах наймит міг за одною ходкою стати хазяїном паровиці! Багатії посміхалися: чумак латається, то в дорогу збирається. А воно й так. Часом ціла родина стягувалась на грошву, аби було за що чумакувати, себто купувати сіль та інші товари. Нелегкий шматок хліба.

Рихтувалися в дорогу однодумці, люди, що повністю довірялися один одному, готові хоч у вогонь за товариша. Без цього валка могла розсіятись і пропасти. Вибиралися сміливі та витривалі, міцні, дужі та кмітливі, відчайдухи і любителі пригод, степової романтики, пройдисвіти (в кращому, первинному значенні — люди, які пройшли світи, скрізь побували, усе знали, усе бачили). А що траплялися серед них авантюристи (сільські баламути) і жадібні до наживи, то й те правда. Але вони у чумацькій валці мали дотримуватися всіх звичаїв, правил, законів, за порушення яких у поході можна було зазнати найжорстокішої кари.

А ці традиції, звичаї, правила, норми були у чумаків на всі випадки. Можливо, на наш сучасний погляд, подекуди надто жорсткі, або ж відверто забобонні, не в усьому нам зрозумілі. Та вони допомагали невеликій групі людей вижити в екстремальних умовах, вистояти (коли не діяла дипломатія, переговори); оборонитись від нападників, що навіть в чотири рази переважали їх (про це є чумацька пісня, на основі якої М. Коцюбинський написав чудову річ — «На крилах пісні»). Чумацькі неписані закони — то соціальна справедливість, зокрема при розподілі прибутків з промислу, то почуття братерства, людяності до бідних, скривджених, тому були вони людьми чесної праці, правдивого слова та вчинку і користувалися щирою повагою та шаною. Це одна з передумов, завдяки яким зміг проіснувати стільки століть чумацький промисел.

Виїжджали з села, прощалися з ріднею не просто так. Була в цьому обряді і пісня, і благословення найстаршого в роді, і навіть ворожба на удачу (найкраще, коли при цьому сокира, котру кидали на дорогу перед волами, падала, показуючи на схід). Воли повільно тягли мажі та мажари у той бік, де сонце сходить і де тепло, — у південно-східному чи східному напрямках, — доки не зникали на горизонті.

А потім мати, яка так відраджувала сина-чумака від небезпечної мандрівки, чи дружина з синочком, котрому дуже хотілося сидіти поруч з батечком на возі, щоб обороняти його своєю дерев'яною шабелькою від хижого татарина, від страшного розбійника, виходили вечорами дивитися на Молочний Шлях — Шлях Чумацький. Все здавалося їм, що в тій бездонній глибині манюсінькою точкою — їхні воли з мажею.

ЗОРЯНИЙ Чумацький Шлях — то дивовижний і унікальний народний пам'ятник цілій історичній епосі. Та й існує він наче для того, щоб слово «чумаки» не стало архаїзмом... І ще один наш звичай можна віднести до своєрідних пам'ятників чумацтву — звичай зустрічати гостей хлібом-сіллю. Хліб — то ми розуміємо, а сіль? При чому тут цей, здавалося б, до смішного дешевий і непримітний (тому, що завжди є) у нашому житті продукт. Очевидно, в далекі часи ці два продукти були однаковою мірою значимі. Хліб і сіль — то ознака мінімальної межі сімейних достатків, з якими годиться приймати гостей, чи як тепер заведено казати, «межа бідності».

У Київській Русі сіль, безперечно, споживали. А отже, соляний промисел існував понад тисячоліття. Про це йдеться не тільки в чумацьких легендах, як, наприклад, в легенді про прийняття християнства (князь Володимир також був чумаком, стверджує легенда). Є про це відомості в давніх літописах. Так, «Патерик Киевского печерского монастиря» повідомляє нам: у 1099 році через князівські міжусобиці не завезли солі, і народ «всей Русской земли»... був у «велицей печали».

Існування соляного промислу в княжу добу з цілковитою очевидністю веде до висновку: основні чумацькі шляхи започаткувались саме в ті далекі часи, в усякому разі головний з них — Чорний, Великий Чумацький Шлях. Йшов він з центру України, з глибин Поділля, і на Дніпрі перетинався, сходився із знаменитим «шляхом з варяг у греки». На цьому перехресті згодом виникає Запорозька Січ! Можна сказати, головне перехрестя історії, а так слабо досліджене істориками!

Доба княжа — доба козацька, а між ними — чумацтво, як місток історичний, як важлива історична реалія, що заповнює таку відчутну прогалину. Коли йти далі і спробувати з позиції народознавства, соціології проаналізувати, співставити історичну «діагональ» — давньоруське віче — чумацькі вибори отамана — козацька рада, ми побачимо дивовижну спадкоємність у принципах соціальної справедливості, принципах демократизму, навіть республіканськову.

Згідно з досі відомими фактами чумацтво зародилось у другій половині XV століття. Перша згадка — в актових книгах Полтавського міського уряду — належить до 1665 року. Проіснувавши вдвічі більше Запорозької Січі, зародившись значно раніше, воно завершилось остаточно лише 100 років тому.

Козацтво і чумацтво — два феноменальні явища історії нашого народу. Феноменальні і тією роллю, яку вони відіграли в минулому, і тим впливом, який вони мали на майбутнє. Запорозьке козацтво досліджене досить широко (хоч і нерівно, непослідовно), цікаво та різноманітно відображене у художніх, мистецьких творах. Чумацтво дещо досліджували і популяризували в дореволюційний період, в перші роки Радянської влади. А вже з початку 30-х років і до сьогодні чим похвалитися можемо? Де солідні окремі дослідження, де історичні твори, кінофільми? На сьогодні чумацтво — суцільна «біла пляма» в історії України.

ТРЕБА сказати правду — на диво не пощастило чумакам щодо історичної пам'яті нащадків. Скупі окрушини знань — характерне для нашого пересічного землячка навіть з університетським значком. Знає пісню «Ой, горе тій чайці». Еге ж, знає: ходили у Крим по сіль, а на Дон — по рибу...

А ось про те, що чумаки-коломийці возили на Україну сіль з Карпат; і возили буквально все потрібне людям, про це — і не питай... Прикро буває бачити ілюстрації до книжок, ба, навіть картини, на яких чумаки зображені у солом'яних брилях. А втім, у чумаків вважалося великою ганьбою носити капелюха, який, розуміється, не міг зарадити од холоду, негоди в дорозі.

Ще одна річ викликала у чумаків професійну неповагу, кпин — порожні рейси (в будь який бік). Кому довелося «везти торохтія» — зазнавав великої ганьби (а тепер возять!).

А вантаж був — (крім солі та риби) найрізноманітніший: продукція хліборобства, городництва, садівництва, пасічництва, тваринництва, вироби з дерева (називали — деревня), металу, будівельні матеріали, всілякі предмети вжитку, одяг, їжа тощо. В середині минулого століття чумаки щорічно продавали до шести мільйонів пудів солі, три мільйони пудів риби. Перевозили до Одеси (чумаки казали: Гадеси) за сезон близько 50 мільйонів пудів хліба. Лише на останню «операцію» за один раз потрібно було майже мільйон маж.

Звичайно, розмах чумацького промислу у давнішні роки був набагато скромнішим — дорога важча і знегод-пригод траплялося значно більше. Хоча одноманітними залишалися години, тижні, місяці повільної, монотонної їзди — на волах же! Подумати лишень: 1000 років наші предки на волах здійснювали багатоденні походи. Як же мусив в'їстися у плоть і кров, закодуватися у наші гени той чумацький характер з усіма добрими і поганими звичками!

Нічого одноманітнішого, виснажливішого, маруднішого під час походу не було, як змащування коліс дьогтем. На чотири-п'ять чумаків припадало до 200 коліс. Спробуйте спеціальним дрючком підважити наповненого воза, зняти колесо, змастити вісь, поставити колесо на місце. Таке ТО (технічне обслуговування) проводилося двічі на день. Доречно згадати: щоб не псувалися дерев'яні деталі воза, не висихали, їх змащували тим же дьогтем (чи не звідси назва — мажа?).

ДЛЯ повнішого уявлення життя-буття чумаків намалюємо ще одну картину. Коли наставала негода, і валці годі було обминути глибочені калюжі, доводилося підсобляти волам витягти кожну мажу. Те, що по вуха в багнюці, — було звичним і за велике лихо не вважалося. Гірше, коли траплялася втрата вантажу. І тоді народжувалася тужлива пісня про пригодоньку чумака на Самарському полі, де сірі воли перевернули три паровиці солі.

Оцей обдертий, забрьоханий, знищений знегодами сіромаха, і є тим образом далекого предка під іменем чумак, що зберігся в нашій уяві.

Справді, все це було. Але було не тільки це. Чумаки з давніх-давен обслуговували (скажемо сучасним словом) багато сусідніх народів, країн. Про це є достатньо свідчень. Уявляєш собі оцього сіромаху разом з усією чумацькою валкою де-небудь у Польщі чи у Литві

на велелюдно...
ринку і мимово...
запитання: як ...
собі раду? І мо...
ти треба, і звич...
ватися в чужих...
тах, а головне...
бо як же вигід...
товар, вторгу...
Все це, за звич...
в обов'язки ота...

Власне, чума...
нається з вибо...
на. Соляний пр...
започаткувався ...
жі часи, існува...
буквально до ...
го століття. У ...
сі князі та бага...
жі за свій кош...
ботами виряд...
сіль. Робила...
старшина. Н...
Богдана Хмел...
міш бував ...
Їздив по сіль ...
18—19 с...
гатії сво...
жали валки на...
мисел. Це бул...
соляники, а н...
вором розум...
ва. В чумацьк...
вали принцип...
мини. Воли, ...
належали чум...
всі товари, б...
спільною. Ост...
шись в дорогу...
рушивши з до...
рали отамана...
йому певну с...
купівлю солі, ...
Цим від поча...
займався отам...
ри — дуже ва...
сказати ...
мент, о...
правилами, в...
ритуалами. ...
на кожний по...
Від краю сел...
ного влад...
нення і ...

Наскіль...
ний, традиці...
був ритуал в...
такий момент...
тикувалося —...
на виборах м...
голосу, а но...
вперше йшли...
мисел, — ли...
Голосуючи з...
ватаги уже т...
ку на повни...
лосу — це у...
ніде в дем...
пільних стру...
річається. О...
ни найрозум...
чений, знак...
тонкощі тор...
і, звич...
вішого.

Обов'язки...
надзвичайно...
і важкими, ...
загальних д...
му не завжд...
Щоправда, ...
працював (я...
вула, що п...
чумаками в...
Зате вся о...
торговельни...
рона валки...
вірка варт...
ція оборони...
ників, — у...
ман. Він і ...
го владу в ...
вали до вл...
кораблі. Я...
нув, або ж...
чатах — б...
третього, а...
такого вчи...
вали і про...
на вірну п...
чумачка ст...
валки.

У чис...
від...
шан...
го називак...
ко наш»...
це був той...
котрий вч...
же, коли з...
Мені не д...
нях, ні в ...
лах зустр...
образи, пр...
отамана, ...
делікатні...
ві, як ост...

Богдан ЛЕСЬКІВ

...кий ...ю сіль

...орожба на
коли при
ру кидали
олами, па-
на схід).
ли мажі та
, де сонце
, — у пів-
східному
ки не зни-

ка так від-
мака від
івки, чи
ом, котро-
сидіти по-
возі, щоб
ею дере-
від хижо-
страшного
дили вечо-
Молочний
Чумацький.
що в тій
манюсінь-
ні воли з

Чумацький
о дивовиж-
льний на-
цілій істо-
існує він
щоб слово
о архаїз-
наш звичай
своєрідних
тву — зви-
тей хлібом-
о ми розу-
и чому тут
до смішно-
непримітний
є) у нашо-
Очевидно,
два продук-
ю мірою
сіль — то
ої межі сі-
з якими го-
гостей, чи
о казати,

сіль, без-
ли. А отже,
існував по-
Про це
в чумаць-
наприклад,
прийняття
язь Володи-
чумаком,
а). Є про це
літописах.
Киевского
стиря» пові-
99 році че-
усобиці не
народ «всей
, був у «ве-

ного про-
бу з цілко-
ю веде до
чумацькі
вались саме
в усякому
них — Чор-
Чумацький
з центру
н Поділля, і
инався, схо-
тим «шля-
ки». На цьо-
дом виникає
Можна ска-

зати, головне перехрестя Історії, а так слабо досліджене історикамиl

Доба княжа — доба козацька, а між ними — чумацтво, як місток історичний, як важлива історична реалія, що заповнює таку відчутну прогалину. Коли йти далі і спробувати з позиції народознавства, соціології проаналізувати, співставити історичну «діагональ» — давньоруське віче — чумацькі вибори отамана — козацька рада, ми побачимо дивовижну спадкоємність у принципах соціальної справедливості, принципах демократизму, навіть республіканському.

Згідно з досі відомими фактами чумацтво зародилось у другій половині XV століття. Перша згадка — в актових книгах Полтавського міського уряду — належить до 1665 року. Проіснувавши вдвічі більше Запорозької Січі, зародившись значно раніше, воно завершилось остаточно лише 100 років тому.

Козацтво і чумацтво — два феноменальні явища історії нашого народу. Феноменальні і тією роллю, яку вони відіграли в минулому, і тим впливом, який вони мали на майбутнє. Запорозьке козацтво досліджене досить широко (хоч і нерівно, непослідовно), цікаво та різноманітно відображене у художніх, мистецьких творах. Чумацтво дещо досліджували і популяризували в дореволюційний період, в перші роки Радянської влади. А вже з початку 30-х років і до сьогодні чим похвалитися можемо? Де солідні окремі дослідження, де історичні твори, кінофільми? На сьогодні чумацтво — суцільна «біла пляма» в історії України.

ТРЕБА сказати правду — на диво не пощастило чумакам щодо історичної пам'яті нащадків. Скупі окрушини знань — характерне для нашого пересічного землячка навіть з університетським значком. Знає пісню «Ой, горе тій чайці». Еге ж, знає: ходили у Крим по сіль, а на Дон — по рибу...

А ось про те, що чумаки-коломийці возили на Україну сіль з Карпат; і возили буквально все потрібне людям, про це — і не питай... Прикро буває бачити ілюстрації до книжок, ба, навіть картини, на яких чумаки зображені у солом'яних брилях. А втім, у чумаків вважалося великою ганьбою носити капелюха, який, розуміється, не міг зарадити од холоду, негоди в дорозі.

Ще одна річ викликала у чумаків професійну непова-гу, кпин — порожні рейси (в будь який бік). Кому довелося «везти торохтія» — зазнавав великої ганьби (а тепер возять!).

А вантаж був — (крім солі та риби) найрізноманітніший: продукція хліборобства, городництва, садівництва, пасічництва, тваринництва, вироби з дерева (називали— деревня), металу, будівельні матеріали, всілякі предмети вжитку, одяг, їжа тощо. В середині минулого століття чумаки щорічно продавали до шести мільйонів пудів солі, три мільйони пудів риби. Перевозили до Одеси (чумаки казали: Гадеси) за сезон близько 50 мільйонів пудів хліба. Лише на останню «операцію» за один раз потрібно було майже мільйон маж.

Звичайно, розмах чумацького промислу у давнішні роки був набагато скромнішим — дорога важча і знегод-пригод траплялося значно більше. Хоча однаковими залишалися години, тижні, місяці повільної, монотонної їзди — на волах же! Подумати лишень: 1000 років наші предки на волах здійснювали багатоденні походи. Як же мусив в'їстися у плоть і кров, закодуватися у наші гени той чумацький характер з усіма добрими і поганими звичками!

Нічого одноманітнішого, виснажливішого, маруднішого під час походу не було, як змащування коліс дьогтем. На чотири-п'ять чумаків припадало до 200 коліс. Спробуйте спеціальним дрючком підважити наповненого воза, зняти колесо, змастити вісь, поставити колесо на місце. Таке ТО (технічне обслуговування) проводилося двічі на день. Доречно згадати: щоб не псувалися дерев'яні деталі воза, не висихали, їх змащували тим же дьогтем (чи не звідси назва — мажа?).

ДЛЯ повнішого уявлення життя-буття чумаків намалюємо ще одну картину. Коли наставала негода, і валці годі було обминути глибоченні калюжі, доводилося підсобляти волам витягати кожну мажу. Те, що по вуха в багнюці, — було звичним і за велике лихо не вважалося. Гірше, коли траплялася втрата вантажу. І тоді народжувалася тужлива пісня про пригодоньку чумака на Самарському полі, де сірі воли перевернули три паровиці солі.

Оцей обдертий, забрьоханий, знижений знегодами сіромаха, і є тим образом далекого предка під іменем чумак, що зберігся в нашій уяві.

Справді, все це було. Але було не тільки це. Чумаки з давніх-давен обслуговували (скажемо сучасним словом) багато сусідніх народів, країн. Про це є достатньо свідчень. Уявляєш собі оцього сіромаху разом з усією чумацькою валкою де-небудь у Польщі чи у Литві на велелюдному міському ринку і мимоволі визріває запитання: як же він давав собі раду? І мову чужу знати треба, і звичаї, і орієнтуватися в чужих краях, містах, а головне — в торгівлі, бо як же вигідно збути свій товар, вторгувати чужий. Все це, за звичаєм, входило в обов'язки отамана.

Власне, чумацтво починається з виборності отамана. Соляний промисел, що започаткувався десь у докняжі часи, існував паралельно буквально до кінця минулого століття. У Київській Русі князі та багатші княжі мужі за свій кошт, своїми турботами виряджали валки по сіль. Робила це і козацька старшина. Наприклад, син Богдана Хмельницького Тиміш бував коломийцем — їздив по сіль у Карпати. У 18—19 с[...]ттях сі[...]кі багатії сво[...]оштом [...]ряджали валки на соляний промисел. Це були соляні люди, соляники, а не чумаки в суворому розумінні цього слова. В чумацькій валці існували принципово інші взаємини. Воли, вози, збруя — належали чумакам, а сіль і всі товари були власністю спільною. Остаточно зібравшись в дорогу, або вже й вирушивши з дому, чумаки обирали отамана. Кожен здавав йому певну суму грошей на купівлю солі, інших товарів. Цим від початку і до кінця займався отаман. Самі вибори — дуже важливий, можна сказати [...]торичної ваги момент, о[...]влений ці[...]ими правилами, вимогами, навіть ритуалами. Насамперед — на кожний похід нові вибори. Від краю села починалася його влад[...] тут після повернення і [...]чувалас[...]

Наскіл[...] регла[...]тований, традиційно узаконений був ритуал виборів, свідчить такий момент: віками практикувалося — кожний чумак на виборах має право одного голосу, а новобранці, що вперше йшли на соляний промисел, — лише півголосу. Голосуючи за отамана, член ватаги уже тим давав обіцянку на повний послух. Півголосу — це унікальне, мабуть, ніде в демократичних суспільних структурах не зустрічається. Обирали в отамани найрозумнішого, досвідченого, знаючого дороги та тонкощі торговельної справи, і, звич[...] ж, найспра[...]ливішого.

Обов'язки отамана були надзвичайно різноманітними і важкими, але доплата із загальних доходів валки йому не завжди передбачалася. Щоправда, він фізично не працював (як і кухар та осавула, що почав обиратися чумаками в пізніші часи). Зате вся організація побуту, торговельних операцій, охорона валки, зокрема перевірка варти вночі, організація оборони обозу від нападників, — усім займався отаман. Він і карав винних. Його владу в ті часи прирівнювали до влади капітана на кораблі. Якщо вартовий заснув, або ж похмелився на чатах — батожили. Опісля третього, а часто і другого такого вчинку — люто побивали і проганяли геть у степ на вірну погибель. Вся його чумачка ставала власністю валки.

У ЧИСЛЕННИХ піснях відображена велика шана до отамана, якого називають «рідний батько наш». Не забуваймо, що це був той же односелець, котрий вчора ходив у рядових чумаках і ставав таким же, коли завершувався похід. Мені не доводилося ні в піснях, ні в історичних матеріалах зустрічати скарги чи образи, претензії чумаків до отамана, особливо у такій делікатній та непростій справі, як остаточний розподіл доходів після повернення. Тут ми підходимо ще до одної загадки чумацького промислу.

Будь-якому чумакові, якщо він не мав кебети до рахуби, нічого було братися за цей промисел. Тим більше отаманові в ті далекі часи — XV, XVI, XVII століття — потрібно було мати хист до складних підрахунків. Уявимо собі валку, в якій десять чумаків мають сто паровиць (беремо спрощений варіант). Шість чумаків мають по десять пар волів. Три — по чотирнадцять, один — вісім пар. Повертаючись до Криму, отаман продавав сіль і за 100 верст од соляних місць, і за 500, і 1000. Звичайно, ціни на сіль на різних віддалях були різні. І ось при остаточних підрахунках все доводилося брати до уваги. Завдання, як на наш час, не кожному інженеру під силу. Де навчалися чумаки таких досконалих підрахунків у ті далекі часи? Щось передавалось у спадок, а головним «лікнепом» ставав похід. Є підстави робити такий висновок: за всі часи існування чумацтва грамота лічби в українських селах, де чумаки мешкали, була на високому рівні.

Історія Запорозької Січі попри багато дослідницької літератури має ще чималі «білі плями», особливо в тому плані, що стосується «козацької християнської республіки». Можна лише подивуватися, що таке цікаве і цілком справедливе визначення Маркса досі не наштовхнуло жодного здобичника наукових

ступенів взятих...
ня правових ос...
демократизму,...
му політичного...
рожців.
Зовсім нещо...
їнській період...
ла інформація...
начерки пер...
конституції є...
мана-ізгоя Пил...
Це не результа...
ного таланту ч...
фантазії гетьма...
мок прагнень,...
злету громадс...
лих поколінь...
ководців. Як і...
республіка —...
наших найвида...
мислів.
Неможливо...
зрозуміти і оха...
прогресивну ре...
кої республіки,...

«І ВОЗИ СКРИПЛЯТ[Ь] І ВОЛИ РЕМИГАЮТ[Ь]...

У МИНУЛОМУ столітті на Звенигородщині від неграмотної Параски Олійникової (118-річної бабусі) було записано легенду, цікаву в багатьох відношеннях.

«...Кажуть, що і наша віра пішла з чумаків. Воно-то десь була, а тільки не в нас, а чумаки їздили по світу, та й цю віру знайшли. Кажуть, що князь Ладимір був найбагатший чумак. Він спочатку і сам з валкою ходив у дорогу, а потім, як уже розбагатів, що мав сорок-сороків волів, то перестав сам ходити, а посилав найнятих чумаків. А тоді чумаки ходили не тільки по своїй землі, як оці, що недавно перестали ходити з чумачкою; а вони ходили і по чужих землях.

Отак, наберуть, чого в чужій землі нема, та й везуть, а звідтіля до нас привозять, чого в нас нема. І ото ж ходили вони, ходили скрізь по чужих землях і якось ішли коло церкви то й зайшли: бачать, що люди співають, то й думали, що яке гульбище. Коли дивляться, аж ні, прибрано все гарно, все в золоті аж сяє, піп ходе й кадить ладаном, а люди всі стоять, похилили голови й щось тихенько шепчуть, а на хорах так браво співають, аж серце в'яне.

Так їм чудно стало, ніхто не балака, питаються, ніхто не одповідає, всі в чистому повбирані, а чумаки в омолі й з батогами поміж ними стоять. Вийшли надвір, питають, а їм кажуть: то це ж церква, а ми сюди ходимо богу молитися! Наслухалися вони багато там про цю віру, набрали ладану та й поїхали.

Як приїхали до Ладиміра, то й стали казати: «От як надивилися й наслухалися, як люди богу моляться. Там, аж за морем, у чужій землі, є така віра, що якби ви пішли в їхню церкву та послухали, ви б і їсти не хотіли, й не спали б та слухали й дивилися б!».

Так вони й зробили, взяли його з собою. Приїхав він, обійшов скрізь по церквах, порозпитував про все, що хотів. І йому все дуже сподобалося. Пішов до попів, вихрестився, відговівся, а тоді каже чумакам: «Не беріть ніякого краму, наберіть тільки хрестиків та ладану». Набрали вони на вози хрестів і ладану, привезли до Києва, а Ладимір повисипав ті хрестики в багатьох хатах і задумав повихрещувати всіх людей. Коли рано дивиться, аж з кожної хати, де лежали хрести, зробилась церква, геть і стіни, і баня, а на бані хрести стоять. Йому ще більше захотілось хрестити людей.

Взяв він і загнав у Дніпро всіх разом людей, хто хотів, хто й не хотів, і так гуртом Ладимір похрестив, і всім давав хрестики, й був для всіх батьком хрещеним».

Легенда є легендою. Попри чудесне перетворення хат у церкви є тут цікаві та цінні деякі історичні моменти. Насамперед, визнання з гордістю спадкоємства від купців—соляних людей часів Київської Русі чумаками. Не сумніваючись, вони у свій клан записують і князя Володимира. Очевидно, легенда з тих часів передавалася з уст в уста поколіннями соляників і є прикладом того фольклорного багатства, що завдяки пам'яті чумаків зберігалося віками.

По-друге, легенда точно і колоритно передає зацікавлення наших чумаків до всього, що вони бачили на чужині, — до побуту, культури, звичаїв, ремесел, ведення садівництва, обробітку землі тощо. З чумацькою валкою на Україну приходили найрізноманітніші новини про все. І часто-густо для багатьох сіл це було чи не єдиним джерелом (скористаємось сучасною фразеологією) інформації.

Валка зустрічалася з валкою. Це було завжди маленьке свято для чумаків. І в селах, що траплялися по дорозі, чумаки розповідали про все побачене, почуте. Дослідники минулих століть справедливо наголошували: чумацтво грало видну роль в поширенні культури і цивілізації в древній Русі. Додамо: безперечно, і в пізніші віки.

ЩОПРАВДА, на основі наведеної легенди не треба думати, що чумаки були завзятими глашатаями всього побаченого на чужині. Чимала доля скептицизму (типова риса українського характеру), як ні в кого іншого, виявлялась у світогляді чумаків. Коли йшлося про звичаї, навіть сторони побуту, вони були до смішного консерваторами. Наприклад, у 18—19 століттях чумаки гордовито не визнавали «машинної куті», тобто всяку крупу готували лише за допомогою ступи. Ходили тільки в одязі з домотканого полотна, хати покривали тільки соломою...

Ці дві протилежності поєд-

нувалися в ха...
ка.
Чумацька до...
в поході склад...
перепочинків т...
дів, які назива...
станціями (оче...
повідник су...
станція). Неда...
мені в обласн...
ти замітку пр...
писалося, наче...
ходу збиралис...
воза та співал...
б так, далеко...
Кожний чум...
лі своєї батов...
вози пов'язува...
цугом. Зупинк...
поламка одно...
гайно зупиняй...
ше біди не об...
ний підозріли...
професійний с...
який під час р...
на сопілці, сп...
валах, особли...
гом, наставала...
ню, легенду,...
чи страшну іс...
придумували б...
більше часу п...
мовам про м...
справи.
Важко сьог...
фольклорне ба...
шене нам чум...
ПОЛОВИ...
ких піс...
вого м...
Це викликало...
то в усякому...
ня дослідникі...
ліття. На мою...
пояснити цю...
кими момента...
запорожець,...
рідного гнізда...
роювався за...
час найпопу...
зацькими гасл...
здобути, або...
Чи пан, чи п...
дах, на Січ...
безтурботніст...
ність були нор...
ферою. Чума...
видно, створю...
гою, в похода...
тага валки ту...
Заради неї во...
трудноші,...
серйозні небе...
чумака в доро...
гедія старень...
лодої дружин...
діток, яких...
злидні. Було...
причин, моти...
вої мелодії.
Але є у ч...
щині й десят...
селих пісень....
звертаються...
ансамблі? Дл...
ка.
Гумору, д...
не бракува...
полюбляли на...

ГОЛОС УКРАЇНИ

у міському визріває е він давав чужу зна- і, і орієнту- раях, мі- в торгівлі, збути свій ати чужий. ем, входило ана. тво почи- ості отама- исел, що есь у докня- паралельно ця минуло- иївській Ру- і княжі му- своїми тур- и валки по е і козацька риклад, син цького Ти- омийцем — Карпати. У сі... кі ба- ом ...ряд- соляни про- соляні люди, умаки в су- цього сло- валці існу- інші взає- , збруя — м, а сіль і власністю чно зібрав- бо вже й ви- чумаки оби- ожен здавав грошей на их товарів. і до кінця Самі вибо- ивий, можна ї ваги мо- й ці...ми гами, навіть амперед — нові вибори. починалася після повер- лас егла...това- узаконений ів, свідчить іками прак- жний чумак раво одного анці, що соляний про- півголосу. амана, член авав обіцян- слух. Півго- ьне, мабуть, тичних сус- ах не зуст- ли в отама- ого, досвід- дороги та ьної справи, айспра... ли- мана були номанітними доплата із в валки йо- редбачалася. ізично не ухар та оса- обиратися іші часи). ація побуту, ерацій, охо- крема пере- чі, організа- у від напад- аймався ота- винних. Йо- си прирівню- апітана на артовий зас- елився на ли. Опісля і другого люто поби- геть у степ ь. Вся його власністю

НИХ піснях на велика отамана, яко- рідний бать- буваймо, що односелець, див у рядо- ставав таким увався похід. ося ні в піс- них матеріа- скарги чи чумаків до иво у такій простій спра- розподіл

доходів після повернення. Тут ми підходимо ще до одної загадки чумацького промислу.

Будь-якому чумакові, якщо він не мав кебети до рахуби, нічого було братися за цей промисел. Тим більше отаманові в ті далекі часи — XV, XVI, XVII століття — потрібно було мати хист до складних підрахунків. Уявимо собі валку, в якій десять чумаків мають сто паровиць (беремо спрощений варіант). Шість чумаків мають по десять пар волів. Три — по чотирнадцять, один — вісім пар. Повертаючись до Криму, отаман продавав сіль і за 100 верст од соляних місць, і за 500, і 1000. Звичайно, ціни на сіль на різних віддалях були різні. І ось при остаточних підрахунках все доводилося брати до уваги. Завдання, як на наш час, не кожному інженеру під силу. Де навчалися чумаки таких досконалих підрахунків у ті далекі часи? Щось передавалось у спадок, а головним «лікнепом» ставав похід. Є підстави робити такий висновок: за всі часи існування чумацтва грамота лічби в українських селах, де чумаки мешкали, була на високому рівні.

Історія Запорозької Січі попри багато дослідницької літератури має ще чималі «білі плями», особливо в тому плані, що стосується «козацької християнської республіки». Можна лише подивуватися, що таке цікаве і цілком справедливе визначення Маркса досі не наштовхнуло жодного здобичника наукових ступенів взятися за з'ясування правових основ, принципів демократизму, республіканізму політичного життя запорожців.

Зовсім нещодавно в українській періодиці промайнула інформація про те, що начерки першої в Європі конституції є в творах гетьмана-ізгоя Пилипа Орлика. Це не результат публіцистичного таланту чи плід буйної фантазії гетьмана. Це підсумок прагнень, мрій, висота злету громадської мислі цілих поколінь козацьких полководців. Як і запорозька республіка — це здійснення наших найвидатніших осмомислів.

Неможливо всеохоплююче зрозуміти і охарактеризувати прогресивну роль запорозької республіки, коли не брати до уваги інших тогочасних верств українського суспільства. А чумацтво — тут особлива, яскрава сторінка. Козацтво — це наша гордість, слава, героїзм в ім'я захисту матері-України. Чумацтво — це щоденна тяжка праця до солоного, до кривавого поту задля добробуту сім'ї, громади, народу. У поезії Т. Шевченка слова чумак і козак вживаються як синоніми.

Автор однієї з кращих розвідок нашої теми «Чумачество и чумацкие песни» в минулому столітті І. Рудченко робить такий висновок: «Чумацтво набирає колориту військового подвигу, і люди, що займались цим промислом, набували в очах народу повагу, рівну тій, якою користувалися козаки, що відзначилися у військових походах».

Наважуюсь зробити висновок, який декого може здивувати: козаком міг бути кожний чумак, але не кожний козак міг бути чумаком.

І ще слово на тему, котра напевне ніде не піднімалася і не досліджувалась.... Сьогодні дуже модним є вислів — «народна дипломатія». Згадаймо, що чумаки протягом багатьох століть прокладали свої важкі шляхи через десятки сусідніх країв. Щоб знайти спільну мову на чужині, вижити та ще й вернутися, маючи прибуток від поїздки, потрібно було тому українському селянину, якого товариші обрали отаманом, мати неабиякий дипломатичний хист.

«І ВОЗИ СКРИПЛЯТЬ, І ВОЛИ РЕМИГАЮТЬ»

У МИНУЛОМУ столітті на Звенигородщині від неграмотної Параски Олійникової (118-річної бабусі) було записано легенду, цікаву в багатьох відношеннях.

«...Кажуть, що і наша віра пішла з чумаків. Воно-то десь була, а тільки не в нас, а чумаки їздили по світу, та й цю віру знайшли. Кажуть, що князь Ладимір був найбагатший чумак. Він спочатку і сам з валкою ходив у дорогу, а потім, як уже розбагатів, що мав сорок-сороків волів, то перестав сам ходити, а посилав найнятих чумаків. А тоді чумаки ходили не тільки по своїй землі, як оці, що недавно перестали ходити з чумачкою; а вони ходили і по чужих землях.

Отак, наберуть, чого в чужій землі нема, та й везуть, а звідтіля до нас привозять, чого в нас нема. І ото ж ходили вони, ходили скрізь по чужих землях і якось ішли коло церкви то й зайшли: бачать, що люди співають, то й думали, що яке гульбище. Коли дивляться, аж ні, прибрано все гарно, все з золоті аж сяє, піп ходе й кадить ладаном, а люди всі стоять, похилили голови й щось тихенько шепчуть, а на хорах так браво співають, аж серце в'яне.

Так їм чудно стало, ніхто не балака, питаються, ніхто не одповідає, всі в чистому повбирані, а чумаки в омолі й з батогами поміж ними стоять. Вийшли надвір, питають, а їм кажуть: то це ж церква, а ми сюди ходимо богу молитися! Наслухалися вони багато там про цю віру, набрали ладану та й поїхали.

Як приїхали до Ладиміра, то й стали казати: «От як надивилися й наслухалися, як люди богу моляться. Там, аж за морем, у чужій землі, є така віра, що якби ви пішли в їхню церкву та послухали, ви б і їсти не хотіли, й не спали б та слухали й дивилися б!».

Так вони й зробили, взяли його з собою. Приїхав він, обійшов скрізь по церквах, порозпитував про все, що хотів. І йому все дуже сподобалося. Пішов до попів, вихрестився, відговівся, а тоді каже чумакам: «Не беріть ніякого краму, наберіть тільки хрестиків та ладану». Набрали вони на вози хрестів і ладану, привезли до Києва, а Ладимір повисипав ті хрестики в багатьох хатах і задумав повихрещувати всіх людей. Коли рано дивиться, аж з кожної хати, де лежали хрести, зробилась церква, геть і стіни, і баня, а на бані хрести стоять. Йому ще більше захотілось хрестити людей.

Взяв він і загнав у Дніпро всіх разом людей, хто хотів, хто й не хотів, і так гуртом Ладимір похрестив, і всім давав хрестики, й був для всіх батьком хрещеним».

Легенда є легендою. Попри чудесне перетворення хат у церкви є тут цікаві та цінні деякі історичні моменти. Насамперед, визнання з гордістю спадкоємства від купців—соляних людей часів Київської Русі чумаками. Не сумніваючись, вони у свій клан записують і князя Володимира. Очевидно, легенда з тих часів передавалася з уст в уста поколіннями соляників і є прикладом того фольклорного багатства, що завдяки пам'яті чумаків зберігалося віками.

По-друге, легенда точно і колоритно передає зацікавлення наших чумаків до всього, що вони бачили на чужині, — до побуту, культури, звичаїв, ремесел, ведення садівництва, обробітку землі тощо. З чумацькою валкою на Україну приходили найрізноманітніші новини про все. І часто-густо для багатьох сіл це було чи не єдиним джерелом (скористаємось сучасною фразеологією) інформації.

Валка зустрічалася з валкою. Це було завжди маленьке свято для чумаків. І в селах, що траплялися по дорозі, чумаки розповідали про все побачене, почуте. Дослідники минулих століть справедливо наголошували: чумацтво грало видну роль в поширенні культури і цивілізації в древній Русі. Додамо: безперечно, і в пізніші віки.

ЩОПРАВДА, на основі наведеної легенди не треба думати, що чумаки були завзятими глашатаями всього побаченого на чужині. Чимала доля скептицизму (типова риса українського характеру), як ні в кого іншого, виявлялась у світогляді чумаків. Коли йшлося про звичаї, навіть сторони побуту, вони були до смішного консерваторами. Наприклад, у 18—19 століттях чумаки гордовито не визнавали «машинної куті», тобто всяку крупу готували лише за допомогою ступи. Ходили тільки в одязі з домотканого полотна, хати покривали тільки соломою...

Ці дві протилежності поєднувалися в характері чумака.

Чумацька доба (24 години) в поході складалася з двох перепочинків та двох переходів, які називались у них станціями (очевидно, це відповідник сучасному — дистанція). Недавно довелося мені в обласній газеті читати замітку про чумаків, де писалося, начебто чумаки на ходу збиралися на одного воза та співали пісень. Коли б так, далеко б вони заїхали.

Кожний чумак їхав на чолі своєї батової, в якій всі вози пов'язували між собою цугом. Зупинка одного вола, поламка одного воза — негайно зупиняй батову, інакше біди не оберешся. Кожний підозрілий звук ловив професійний слух чумака, який під час руху міг грати на сопілці, співати. На привалах, особливо перед нічлігом, наставала черга і на пісню, легенду, казку, смішну чи страшну історію. Розваг придумували безліч, але найбільше часу приділяли розмовам про майбутні торгові справи.

Важко сьогодні судити про фольклорне багатство, залишене нам чумаками.

ПОЛОВИНА чумацьких пісень — тужливого мінорного плану. Це викликало якщо не осуд, то в усякому разі здивування дослідників минулого століття. На мою думку, можна пояснити цю особливість такими моментами. Майбутній запорожець, вирушаючи з рідного гнізда на Січ, настроювався за двома на той час найпопулярнішими козацькими гаслами: або славу здобути, або вдома не бути. Чи пан, чи пропав. У походах, на Січі — веселість, безтурботність, безшабашність були нормальною атмосферою. Чумацькі пісні, очевидно, створювалися дорогою, в походах, коли вся ватага валки тужила заріднею. Заради неї вони й переносили труднощі, наражалися на серйозні небезпеки. Смерть чумака в дорозі — це й трагедія старенької матері, молодої дружини, маленьких діток, яких ждуть страшні злидні. Було дуже багато причин, мотивів для журливої мелодії.

Але є у чумацькій спадщині й десятки темпових, веселих пісень. Чому до них не звертаються сучасні співаки, ансамблі? Для мене це загадка.

Гумору, дотепу чумакам не бракувало. Наприклад, полюбляли на перепочинку розповідати дотепні історійки. Одна з них: валку не пропускали в село в зв'язку з карантином. Один чумак викрутився так: «Я не маю бомаги, бо купив воли у старшини, а він сказав, що не потрібно бомаги». Варта, що вимагала перепустки ветеринарної, вирішила: «Ну, як у старшини, то поганяй з богом».

Свій гумор чумаки (який чимось дуже близький до козацького) часто виявляли в прислів'ях, жартах, дотепах. Що цікаво, іноді гостра сатирична колючка була звернута до себе. Ось як молодих чумаків допікали: хоч і мажі помазав, дак і солі попоїв. А козацьких невдах гармашів: як гримнуло, як бабахнуло, то тільки своїх дванадцять полягло, а що вже ворогів, то й не злічити.

Зрозуміла річ, чумаками святкувалися усі свята тогочасного українського села. Але були в них і свої, так би мовити, професійні. Виділимо два з них — виїзд валки на промисел і повернення з далекої дороги.

Перший — урочисто-тужливий, з відтінками хвилювання за успіх у важкій мандрівці. Багатовіковий ритуал проводів, в якому не бракувало повір'я, та й просто ворожби.

ДНЕМ приїзду найчастіше вибирали п'ятницю або неділю. Тут уже все залежало від того, якою була традиція села. Але повсюдно церемонія проводів починалася до схід сонця. Насамперед виносили і складали на вози все необхідне в дорозі. Справившись з цим, поверталися усі до хати, влаштовували трапезу, хрестилися і казали: «Господи, повстрічай в добрий час». Потім виходили з хати і витягали вози в лінію з ярмами в напрямку сходу сонця. Приганяли волів, котрі по команді «Ший!» ставали кожний на своє місце, лизали кожний своє ярмо і лягали.

Сходило сонце. Старий чумак дід або мати обходили обоз з освяченою водою і кропилом. Хтось ставав з лівого боку, кидав навхрест перед волами сокиру, а навхрест на неї клав долото або свердло. Всі молилися на колінах, потім батова проходила через «хреста» і повертала на дорогу. А прикмети ворожби були такі: якщо сокира впаде на схід — подорож добра, на захід — невдала; на південь — добрий заробіток, на північ — поганий.

Супроводжуючі та від'їжджаючі розцілувалися, прощаючись словами: «Господи, благослови. Господи, повстрічай. Дай, боже, час добрий. Бувайте здорові. Нехай тебе бог благословить і захове від усього злого: недоброго ока, зустрічі з попом і від зайця, що перебігає дорогу».

Наводжу подетально ці фрази так, для роздумів: у наш високоцивілізований вік ми не маємо емоційно багатих ритуалів прощання, які б запам'ятовувалися. Прощаємося навіть з найближчими людьми якось похапцем...

Найближчі люди виряджали чумаків аж за село. Мати — сину, дружина — мужу підносили вишивану сорочку, дівчата — хлопцям — гаптовані хустинки. Точнісінько так проводжали з села і майбутніх запорожців.

Сорочка — не тільки на свята. Головне — у ній хоронили чумака, коли він помирав у дорозі. Дотримувалися ще однієї обов'язкової традиції. Перш ніж почнеться в найближчому від чумацької дороги селі похоронна церемонія, подзвіння, товариші співали над померлим своїх тужливих пісень...

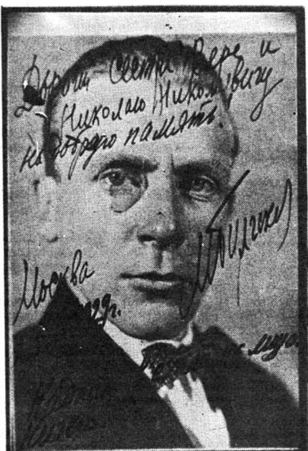
Знову ж треба підкреслити, що не було веселішого свята і для чумаків, і в селі взагалі, як повернення валки з промислу. Можливо, тому й не було особливих ритуалів, що саме звістка «Наші їдуть!» піднімала на ноги все село.

Завжди після успішного завершення промислу чумаки влаштовували обід. Бідніші — скромно, лише для близьких сусідів, рідні, багатші скликали ціле село, а то й сусідні. Посилали гінця в інші села, який загадував: «Гей, люди, в Орлах, у Грицька Момота буде обід, сходьтеся старі, молоді, багаті й бідні, діти, мающі і не мающі, видющі і не видющі, всіх просять дядько і тітка потурбуватися взяти ложки і приходити. Гей, приходьте!».

Першим ставили «квасок» (така страва), потім борщ, горох варений з куском сала, у молоці — моркву, а після цього м'ясо, кури, рибу, вареники у сметані, галушки по-чумацьки. Перед стравою частували горілкою, а потім — різні запіканки: грушняк, сливняк, вишняк... Коли люди розходилися, то всім давали по калачу чи книшу і по два яблука.

Чумацтво передавалося з роду в рід, з покоління в покоління, найчастіше поєднуючись з хліборобством та іншими звичними сільськими заняттями. Звичайно, вироблялися чисто професійні звички, тенденції, що якось вирізняло чумака. Однак він ніколи не протиставляв себе селу. Немає таких історичних документів, фактів, чи хоча б фольклорних прикладів, що утверджували б подібне. Навпаки, вірність громаді, прагнення прислужитись їй — одвічна тенденція чумацтва.

Вміли наші предки на все знаходити свій час. Одне годилося в таку пору, інше — в другу. Можливо, це були ознаки марновірства, а можливо, — культури, якої нам сьогодні бракує. Хто знає?...

ПОВЕРНЕННЯ В РІДНЕ МІСТО

Корінний киянин Михайло Булгаков, який через усе життя проніс любов до рідного міста, змалював його риси на сторінках багатьох творів, протягом довгих десятиріч був ніби відторгнутий ним. Лише в 60-ті роки видатний майстер вітчизняної літератури став поступово входити в духовний світ земляків своїми книгами, п'єсами, спогадами сучасників. Трохи пізніше завдяки іншому киянину — Віктору Некрасову вдалося знайти будинок на Андріївському узвозі, де жив майбутній автор «Днів Турбіних», звідки ходив у гімназію на Бібіковському бульварі, в університет на Володимирській вулиці, де молодим лікарем приймав хворих, коли вирувала громадянська війна. Тепер тут ідуть реставраційні роботи по створенню меморіального музею. «Повернутись» письменникові в Київ допомогла кругла дата — 100-річчя з дня його народження.

Ювілей визначного прозаїка і драматурга викликав до життя і Дні Булгакова, які з 15 по 22 травня вперше пройдуть у столиці нашої республіки. Їх організатори — Спілки театральних діячів України і Російської Федерації — підготували насичену програму, здатну задовольнити різноманітні інтереси цінителів і знавців творчості письменника.

— У день народження Михайла Булгакова, пам'яті якого буде присвячена служба в Хрестовоздвиженській церкві на Подолі, почнеться театральний фестиваль, — розповідає секретар правління СТД України Валерій Фіалко. — Крім українського академічного театру імені І. Франка, який його відкриє, і Київського театру оперети, в ньому візьмуть участь сценічні колективи з Орла, Казані, Кірова, Саратова. Трупи запропонують глядачам спектаклі «Майстер і Маргарита», «Зойчина квартира», «Адам і Єва», «Мольєр», «Біла гвардія». В афішу включено також постановку «Днів Турбіних», здійснену студентами Київського інституту театрального мистецтва імені І. К. Карпенка-Карого. Під завісу МХАТ імені А. П. Чехова покаже «Кабалу святош».

У рамках фестивалю відкриється виставка сценографії «Булгаков і театр», відбудеться презентація кінокартини «Червоний острів» студії «Білорусьфільм». А крім того, вперше з Ленінграда в Київ переміститься традиційні Булгаковські читання. Цього разу вони здобудуть статус міжнародної конференції. За її «круглим столом» зберуться радянські булгаковознавці та їхні колеги з Великобританії, Угорщини, Італії, Франції, Канади, США.

Л. КОРОБЧАК,
кор. Укрінформу.

ПИСЬМЕННИК З КИЄВА

15 ТРАВНЯ МИНАЄ 100 РОКІВ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИХАЙЛА БУЛГАКОВА. ЮВІЛЕЙ ВИЗНАЧНОГО ПРОЗАЇКА І ДРАМАТУРГА ВИКЛИКАВ ДО ЖИТТЯ І ДНІ БУЛГАКОВА, ЯКІ З 15 ПО 22 ТРАВНЯ ВПЕРШЕ ПРОЙДУТЬ У СТОЛИЦІ НАШОЇ РЕСПУБЛІКИ.

ТАК уже сталося, що рік народження майбутнього майстра слова Михайла Булгакова збігся з роком народження у Києві російського драматичного театру Миколи Соловцова. Майбутній драматург і київський театр зростали й розвивалися майже паралельно. Напередодні першої світової війни один з газетярів захоплено вигукував: що за дивне місто Київ! Який він багатий на театри! На будь-який смак — драматичні, оперний, оперета, численні театри мініатюр і цирк! Але справжній театральній бум почався після революції. До Києва прибули і конкурували з місцевими театри з Петрограда та Москви. Вистави йшли українською, російською, німецькою, польською, єврейською мовами — справжній театральний Вавілон! Не дивно, що саме тут, у Києві, Коте Марджанішвілі поставив свою славнозвісну «Овечу криницю» Лопе де Вега — виставу, яку сучасні театрознавці вважають початком радянської театральної класики. Це явище стало витвором київської театральної культури. Але її витвором було й інше явище, яке зветься Михайло Булгаков.

Київські театри — зокрема Соловцова — давали денні спектаклі для учнівської молоді, і неважко уявити собі юнака Булгакова десь на ярусі чи то на галереї соловцовського театру — у тому приміщенні, де зараз працює театр імені Івана Франка. На вечірні вистави гімназистам потрібен був спеціальний дозвіл начальства. Та коли його не було, вони, скинувши шкільну форму, відвідували театр потайки, ховаючись від очей педагога-наглядача. Не маю сумніву, що серед них був і Михайло Булгаков.

Ми не знаємо, які саме вистави відвідував майбутній майстер — це ніхто не засвідчить. Ніхто, крім самого Булгакова. Але його свідчення — особливого гатунку. Вони містяться не в щоденнику, не в листах чи спогадах, а в художніх творах. У його прозі та п'єсах можна знайти особливі відгуки, почути специфічне відлуння вистав, переглянутих у Києві. З-під власне булгаковських образів ледь помітно виглядають чужі, збережені в творчій пам'яті письменника.

Коли МХАТ репетирував булгаковського «Мольєра» («Кабала святенників»), чутливий Юрій Олеша відразу помітив, що драматург дещо запозичив із своїх дитячих спогадів про «Сірано де Бержерака» Ростана. Ця вистава йшла у перекладі Т. Л. Щепкіної-Куперник — онуки відомого актора Щепкіна і дочки київського адвоката Куперника. У киян були підстави вважати перекладачку «своєю», і це надавало київській постановці «Сірано де Бержерака» особливої привабливості. Наприкінці п'єси Сірано гине: з даху високого будинку на нього — начебто випадково — впала важка колода. «Випадково?» — з гіркою іронією перепитує приятель загиблого. Знаємо, мовляв, цю випадковість. Не випадок, а підступність ворогів вбила Сірано. Але ж пам'ятаєте, у «Майстрі і Маргариті»: «Просто так цеглина на голову не впаде», — запевняє Воланд. Чи не до «Сірано де Бержерака», чи не до київської вистави відсилає нас Воландова репліка?

Деякі читачі «Майстра і Маргарити» впевнені, що розмова Понтія Пілата з Ієшуа Га Ноцрі у романі цілком відповідає євангельському тексту. Проте в Євангелії вся ця сцена займає кілька рядків, у Булгакова ж — цілий розділ. Звідки ж письменник довідався, як там у них все насправді було? Тут Булгакову стала у пригоді п'єса Шіллера «Дон Карлос», яку він, безперечно, також побачив на сцені соловцовського театру. Розмова короля Філіпа з маркізом Позою у третій дії цієї п'єси йде начебто за тією ж програмою, за якою згодом Пілат розмовлятиме з Ієшуа в булгаковському романі. Письменник скористався не словами, а психологічним стрижнем діалогу короля Філіпа з маркізом Позою.

У ті самі дні, коли відбувається дія роману «Біла гвардія», в Києві показали прем'єру п'єси «Цар Іудейський». П'єса, присвячена останнім дням Ісуса Христа, була заборонена до революції церковною цензурою. Дарма, що її автор — великий князь Костянтин Романов. Свої твори він підписував літерами К. Р. Через цю обставину, а також завдяки забороні, п'єса мала бучну, з присмаком скандалу, репутацію. Безперечно, пристрасний театрал Булгаков побачив цю виставу на кону Товариства сприяння початковій освіті. Як не дивно, але цей будинок на Бульварно-Кудрявській вулиці зберігся й понині.

Які маємо підстави твердити про знайомство Булгакова з цією виставою? Ніякої іншої вистави за цією п'єсою він бачити не міг — їх просто не було, а сліди знайомства з цим твором легко простежуються і в романі Булгакова «Майстер і Маргарита», і особливо — у п'єсі «Пушкін» (інша назва — «Останні дні»). Булгаков розповідає про останні дні Пушкіна у такій формі, в якій К. Р. розповідав про останні дні Ісуса Христа. Чи випадковий такий збіг: у п'єсі К. Р. про Христа — Христос відсутній, перебіг дії відбувається без нього. А у п'єсі Булгакова про Пушкіна відсутній Пушкін. Цим збігом Булгаков ставить умовний знак рівності між євангельським пророком і головним пророком російської культури.

І все ж таки, чим зобов'язаний Булгаков українській культурі? Адже відомо, з яким щирим захопленням він її поглинав і засвоював. Перш за все йдеться про українську театральну культуру Києва. З цього погляду він справжній учень і спадкоємець Гоголя, який російською мовою відкрив усьому світові привабливість української культури, її сюжети і моделі.

Варто було б російському й українському літературознавству заглибитись у це питання — на цьому шл[...] нас чекають несподіван[...] радісні знахідки, неабиякі відкриття. Лише такий приклад: дім Турбіних у своєму романі та у п'єсі письменник побудував двоповерховим — за принципами українського вертепу (російська традиція вертепу не знає). Звідки письменник знав про вертеп, де за[...] вивчав вертепний принцип? Звичайно, з української культури рідного міста. Може, то були статті його хрещеного батька професора М. Петрова про вертеп (вони друкувались у «Киевской старине»). А можливо, джерела були іншими.

Звернемо увагу ось на що: в січні 1919 року, тобто під час подій, які розгортаються в «київських» творах Булгакова, Лесь Курбас на сцені свого театру показав «Різдвяний вертеп», де дія відбувалась на двох поверхах. Чи не став саме Курбас булгаковським джерелом, чи не варто уважніше поставитись до питання «Михайло Булгаков і Лесь Курбас»? Яким театральним глядачем був молодий Булгаков, ми вже знаємо...

Булгаков був прийнятий київським театром і протягом життя відтворював його у своїх романах і п'єсах. Коли він приїхав у Москву, за ним довго тяглося іронічне прізвисько «письменник з Києва». Певен, що це прізвисько мало більш глибокий зміст, ніж гадали дотепники.

Мирон ПЕТРОВСЬКИЙ.
Київ.

ЧИМАЛО проблем поставило перед школою відродження національної культури та мови. Особливо перед російськомовною. Звичайно, можна в кращих адміністративних традиціях перетворити всі школи на українномовні. Але силоміць любові не прищепити. Як не прищепити любові до української мови «красивими» розмовами, сентиментальними зітханнями, самозамилуванням чи пихою.

Молоде покоління, яке виросло під сяйвом «незаперечних авторитетів», уже встигло виробити до всього «незаперечного» стійкий імунітет. І тому, на мою думку, необхідно не в груди себе бити, а займатися щоденною копіткою працею. Сьогодні ми дедалі частіше звертаємося до літератури як до життєдайної сили, як до «прадідівської скриньки, де збережена любов, воля до життя» (цитую Олександра Довженка), а не як до посібника з історії боротьби класів. Чому посібника? Тому що хтось вирішив, наче українська література повинна мати тільки «серйозні» жанри. Класицизм та й годі! Як на мене, програма насамперед повинна викликати жваве зацікавлення, задовольняти різні смаки. А що маємо насправді? Підручник з української літератури нерідко виступає як збірник страшних історій про жахливе життя на Україні в дореволюційні і пореволюційні часи. Дуже хотілося б, щоб хоч один психолог дослідив цю шкільну програму і розповів іншим про те, які почуття, не кажучи вже про формування смаків, характеру, вона викликає в дітей.

А як зробити так, щоб вона стала програмою морального, етичного виховання, щоб вона неупереджено, без профанації розповідала про красиве і потворне, кохання і скорботу, милосердя і терпимість? Чому нині так складно, так проблематично вивчати твори про класову боротьбу, яка вже втиснулася в наші душі, з дитинства позбавивши нас доброти і прощення. Чому сьогодні старшокласникам легше пояснити, з яких причин сини Половці вбивають один одного, ніж те, що має бути в цьому творі красивим?

На жаль, нескінченні «чому» супроводжують наше відродження. Здавалося б, можна лише радіти поверненню на сторінки шкільної програми імен, викреслених колись з історії українського народу. Адже «програмні» і Олесь, і Винниченко, і Вороний стали для десятикласників справжнім відкриттям. Та ось біда: де взяти тексти їхніх творів? Бо підручники застаріли і тепер схожі на цитатники часів «культурної революції» в Китаї.

Щоб якось змінити ситуацію, на мій погляд, потрібно ввести до програм з української літератури історичні, пригодницькі, науково - фантастичні твори. Забезпечити ними бібліотеки. Створити наочні таблиці на основі українського образотворчого мистецтва. Адже наші кабінети бідні не дитячими малюнками та рушниками, не саморобною наочністю, а повноцінною реальною турботою про мову з боку шанованих наших вищих інституцій.

Час не чекає. Нещодавно ми вивчали програмний вірш Василя Симоненка «Лебеді материнства». І я з жахом для себе відкрила, що діти не розуміють початку твору. Бо ніхто з них не чув у дитинстві жодної колискової, хіба що по телебаченню, тому символіка вірша не викликає в них ні асоціацій, ні почуттів.

Мова повинна бути сучасною, а не стилізованою під старовину. Не зрозумійте мене так, ніби я з неповагою ставлюся до нашого селянства, але для нації, яка має такі багатющі культурні та індустріальні центри, дивно не пропонувати у школі творів про життя міста, науковців, художників, словом — інтелігенції.

Шлях національного відродження, звичайно, довгий. Але кожна дорога починається з першого кроку. Реального кроку.

Ірина ГОРЕЦЬКА,
вчителька української мови та літератури Київської середньої школи № 37.

Життя і слово

СИЛОМІЦЬ ЛЮБОВІ НЕ НАВ'ЯЖЕШ

ДВІ взаємопов'язані теми пронизують лист-роздум київської вчительки: йдеться про нелегкі шляхи українського мовно-культурного відродження і про незвичайні обставини, в яких сьогодні опинився такий «шкільний предмет», як українська література. Все у цьому листі, як писав поет, знайоме до болю. Зустрічаючись з учителями-словесниками на курсах підвищення кваліфікації, кожного разу чуєш усе ті ж запитання про зміст шкільних програм, спадщину повернутих з довготривалого забуття письменників і малу кількість їхніх книг, переосмислювання всієї літературної нашої історії, нові аспекти в її інтерпретації на шкільному уроці, про мову, народну культуру і педагогіку...

Що й казати: один, навіть дуже розумний Закон, — не чарівна паличка. Тому, що витоптувалося десятки і сотні років царями й генеральними секретарями, повернути здоров'я та силу непросто. Немає такого чаклуна, який би швидко й безболісно зцілив наші національні болячки. Зате є повчальний досвід української історії — тієї самої, яку не можна читати без брому.

А вона свідчить, що культурний ренесанс завжди ставав продовженням державницьких прагнень України. Так було в XVII столітті. Так було на початку віку XX. Так і тепер, проголосивши Декларацію про суверенітет, маємо шанс стати нормальною цивілізованою державою. Не зуміємо скористатися ним — значить, так і не витягнемо ноги з болота вічної провінційності.

Отож, як би ми не рвали жили на ниві просвітництва, а всі проблеми буття культури упираються в це трикляте «українське питання». Голос бездержавної нації не буде почутий у світі, так само, як і голос культури цієї нації.

Але в тому-то й справа, що — за будь-яких обставин! — жили таки треба рвати. Силоміць любові не нав'яжеш — хто заперечить ці старі, але правильні слова? Як вогонь розпалюється вогнем, так любов народжується з любові. Потрібна тяжка щоденна робота на всіх напрямах, що мають дотичність до сфери духу. Авторка листа робить на цьому наголос цілком справедливо. Двадцять три роки тому мали на Україні ситуацію, коли потрібно було багато чого буквально прокричати. Після затяжного мовчання і безсилля, що виснажує душу, це природно. Але сьогодні... Чи варто вже вкотре патріотично рвати патріотичну сорочку на власних патріотичних грудях, коли вона вже й так пошматована? А після цього з почуттям виконаного обов'язку залягати «на піч». Здається, нашому брату-українцю час від часу корисно було б згадувати іронічні слова Володимира Самійленка, вкладені в уста екзальтованого, але лінькуватого «патріота»:

> Ще не вмерла Вкраїна, не вмерла вона,
> І вмирати не має охоти.
> Кожна піч українська — фортеця міцна,
> Там на чатах лежать патріоти.

Помірна доза національної самокритики може вберегти багатьох із нас як від ейфорії, так і від зневіри. Адже зрозуміло, що «доба перехедова» поставила працівників культури й освіти, в тому числі й учителя літератури, в скрутне становище: куди не кинь—скрізь клин. Для вчителя тут є дві лінії професійної поведінки. Можна, звичайно, тягнути звичною колією, чекаючи, коли все якось нормалізується, владнається. А можна й сказати собі: я — український інтелігент, і хоч це ніколи не було легкою ношею, проте розслаблюватися не маю права, мушу нести свій «хрест». Навіть при всій нашій неповороткості, вчитель, який більш-менш регулярно спілкується з журналами «Вітчизна», «Дзвін», «Дніпро», «Київ», «Слово і час», «Україна», «Прапор» (теперішній «Березіль»), з «Літературною Україною», має куди менше клопотів з проблемою художніх текстів і їх літературно-критичних прочитань, ніж той, хто чекає кращих часів.

Я, звісно, не вважаю, що спартанські умови — це норма. Лише нагадую про обов'язок такої особливої професії, як учитель мови і літератури. Бо як не погодишся з багаторазово повтореним «треба»? Або з тим, що не можна без кінця експлуатувати ентузіазм і почуття відповідальності. «Глас вопіющого» вчителя має бути почутий. У Міністерстві народної освіти, у відповідних комісіях Верховної Ради республіки, у видавництвах, в Інституті літератури АН УРСР, у Спілці письменників. Його ніби й чують, але весь час чогось бракує. То організаційних зусиль на рівні управлінських структур, то професіоналізму, то паперу, то просто зібраності. Може, час оголосити конкурс на кращі шкільні підручники з української літератури для старших класів? Журнал «Слово і час» он друкує невеликими порціями «Сторінки підручника», але то все ж лише «сторінки». Та й не дуже я, чесно кажучи, вірю в підручники, складені гуртом, за принципом «з миру по нитці». Хотілося б бачити авторські праці, цікаво написані, вільні від стереотипів і штампів. Де ті ентузіасти професори, педагоги, які їх пишуть?!

Для забезпечення вчителя і учня необхідною літературою потрібні скоординовані зусилля тих, кого названо вище. Потрібна, зрештою, державна програма «Українська книга», яка охопить проблеми школи і освіти загалом. Організаційні імпульси в цій роботі, гадаю, мають іти від депутатських комісій, які відають питаннями освіти та культури. Зрештою, така ідея вже витає в «надрах» цих комісій. Тільки... тільки ж на передній план раптом виступила матеріально-технічна сторона книговидавничої справи на Україні. Немає паперу, виросли ціни на поліграфію, почала тиснути комерція... Комісія з питань культури і духовного відродження разом з комісіями з питань гласності та засобів масової інформації та народної освіти й науки підготувала в цьому зв'язку проект Постанови Президії Верховної Ради, в якій передбачено, як тепер заведено казати, ряд «антикризових» заходів. А далі на черзі — координаційна робота щодо підготовки програми «Українська книга».

Ну, а поки суд та діло, школам мали б допомогти вузівські фахівці. У Кіровограді, наприклад, викладачі кафедри української літератури місцевого педінституту вирішили систематично друкувати в обласній газеті «Народне слово» спеціальні сторінки для вчителів та учнів, подаючи відповідно до календарних планів статті та інші матеріали з тих тем, які з'явилися в шкільних програмах з літератури нещодавно.

Літературі, як цілком правильно пише Ірина Горецька, відводилася роль ілюстратора історії боротьби класів: дожовтневій — роль «збірника страшних історій», пожовтневій — довгої оди, що уславлює неначе прямування до світлого майбутнього. Хоч, повторюю, сама література не вкладалась ідеально в запропоновану схему, «пручаючись» силою талантів, що її творили. І все ж, лиха справа була зроблена: відціджені на густих ідеологічних фільтрах шкільні програми з успіхом відбивали інтерес до красного письменства. Приклади, сподіваюся, всім відомі. Навіть біографії класиків підлягали суворій політизації.

У листі згадано братів Половців, які рубали один одного в степу під Компаніївкою. Згадаю їх і я. Ведучи мову про «Вершників», запитайте учнів: чому перша новела має таку дивну назву — «Подвійне коло»? І чому майже жодного разу не згадано в ній матір? Уся ж родина Половців перед нами: п'ятеро синів, батько Мусій... А де мати?

Ці два питання пов'язані одне з одним. Щодо «подвійного кола», то згадаймо спочатку батькову приповідку: «Тому роду не буде переводу, в якому браття милують згоду», — яку по черзі згадують брати. Йдеться в ній про кровне єднання людей, про силу родових зв'язків. Але падає під ударами шабель брат за братом — і кожна нова смерть перекреслює батькову приповідку, за якою — довгий моральний досвід, що відбиває віками усталений лад життя. А що натомість? Натомість з вуст спочатку комісара Герда, а потім червоного командира Івана Половця звучить нова істина: «Рід розпадається, а клас стоїть».

Юрій Яновський прагне надати їй пафосу, але виходить це в нього якось вимучено: об'єктивно новела сповнена відчуття трагізму тих колізій громадянської війни, моделлю яких є бій братів під Компаніївкою, де кожен з них опинився у страшному подвійному колі. Одне — це коло родових зв'язків, друге — коло класових інтересів. Невблаганна логіка боротьби піднесла класове над загальнолюдським. Перед нами трагічна розв'язка цієї історичної колізії.

А мати... Мати плакала б над кожним із братів однаково. І над білим Андрієм, і над петлюрівцем Оверком, і над махновцем Панасом. Її «надкласові» сльози були б однаково солоні. Вони, ті материні сльози, якраз і «заважали» авторові із силуваним пафосом підсумувати: «Рід розпадається, а клас стоїть» (не забуваймо, що «Вершники» писалися в 1933 — 1935 роках).

У «подвійному колі» опинився і сам Яновський: в новелі-зачині видно його сум'яття. Гірка правда життя все одно пробивається з її талановитих сторінок. Може, недаремно автор повертає й повертає нас до тієї батькової приповідки? Подумаймо...

Під «асфальт» класового підходу потрапило й таке поняття, як гуманізм. Скільком письменникам — від П. Тичини до Є. Гуцала — проробляли за «абстрактний гуманізм»! Загальнолюдські моральні цінності знову ігнорувались. А література ж — і класична, і радянської пори — дає вчителеві широкі можливості для роздумів про мету і засоби її досягнення, насильство і справедливість, народну помсту і її форми...

Ми всі зайняті передумуванням свого суспільства, самих себе. Процес переосмислення літературної історії йде в літературознавстві. Видана три роки тому двотомна «Історія української літератури» застаріла, ледве народившись. Мова, зрозуміло, не йде про зміну знаків, механічну заміну чорного на біле чи навпаки (хоча й таке в нас трапляється). Йдеться про тяжкий шлях пізнання. Літературознавство, безперечно, мало б значно активніше йти назустріч потребам сучасної школи. В нас украй мало цікавих праць про твори наших класиків, мало різної популярної літератури. Мало трудівників грінченківського зразка. Іван Дзюба, Валерій Шевчук, Микола Жулинський — хто ще? А унікальний наш час покладає ж відповідальність на кожного. Він кожного з нас запитує про зроблене. Відкаятися ніколи. Облуплані минулим, мусимо тягнутися до майбутнього.

Володимир ПАНЧЕНКО,
народний депутат УРСР, кандидат філологічних наук.

Фейлетон

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ «СПРУТ»,

або Монолог твердого принциповця

Дожилися, товаришу кореспонденте! Не треба дивитися італійський серіал — приходьте на вулицю Серьожнікова, 13, будь ласка, безплатно кіно покажу — триповерхове кубельце нашого місцевого «спрута». Будинок, я вам скажу... Не криються, шкуродери. Раюють! Під боком у законної Радянської влади та міліції. З центру міста тягнеться павутина так званого кооперативного будівельного об'єднання «Чернігів». Півтори тисячі агентів, 12 служб — спеціалізованих управлінь. П'ять мільйонів на рахунку! І це — тільки за три роки!

Ви можете собі подібне, товаришу кореспонденте, увивити? Я, простий трудяга, ні. Ну, як це так? Починали три чоловіки, а сьогодні оно грошви, як полови у двох колгоспах, разом узятих.

— Золото, — кажуть, — у нас на Чернігівщині на поверхні лежить. Його тільки бери. Аби охота була.

Отак! Безпардонно і нахабно! Акули ринкові! Де, питається, це золото? Не знаю. Не чув. І мені взагалі воно не потрібне. Я на свої чесно зароблені 150 керебе живу. Зате знаю, що четвертні та сотенні не лопатою, а КамАЗами гребуть.

Ви можете за 340 тисяч купити завод залізобетонних виробів? А вони — купили!!! В облспоживспілки. Мовляв, збитковий і нерентабельний. Дзуськи! У них він одразу став давати 20 видів блоків, конструкцій. Кинули, як мовиться, щуку в річку. За блоки у них тепер і бензин, і цвяхи, і цілий автопарк, ще й усе місто на колінах! Їй-Богу, не брешу, товаришу дорогенький. Бо спорудження чотирнадцяти житлових багатоповерхових будинків, я вам скажу, то не жарт. Продалися за милу душу відразу фабрика «Індтрикотаж», річковий порт, наша славна міліція і т. п. Їхня клієнтура! Дожилися! А «спрут» грошики ковть — ще мільйон!

Ганьба!

Будь-кого до себе не беруть. Я тільки на поріг інтер'єрного управління, а мене запитанням — лясь по голові, як саперною лопаткою:

— Ви офіцер?

— Ні, — відповідаю. — Чого це я повинен бути офіцером?

Розчарувались!

— У нас, — кажуть, — в основному відставники працюють. Надійні люди.

Сумніваюся, ой, сумніваюся, що вони інтер'єри, меблі виготовляють. Не тому їх учили! По секрету, товаришу кореспонденте, скажу: готуються професіональні бойовики. Хіба не зрозуміло? Але міліція у нас куплена. Їй будиночок зводять. Скоро вся область кооператорам п'яти лизатиме. Ось для чого скорочених з армії лейтенантиків та майорів люб'язно пригортають! Аякже — роботи вже й так вистачає. Куди не кинь — їхній клин. З Ріпок везуть свою цеглу. У Леніновці Менського району 500 гектарів землі в оренду взяли на 20 років. Кажуть, щоб фермерів власних виростити. Будемо скоро ковбасою кооператорською давитися. А вони грошики рахуватимуть.

Користуються нашими труднощами товстосуми. Так і кидають оком на те, що погано лежить. Наприклад, БУ-11 тільки металобрухтом зайнялось. Мовляв, його в колгоспах — кури не клюють. А ваше яке до того діло? Ні, сунуть свого носа в чуже просо, обкручують довкола пальця наших довірливих керівників...

Та не всіх! Є все-таки, я вам скажу, на світі справедливість, де влада на місці. Недавно із задоволенням газети читав. Мов здогадались про мої думки в Прилуцькому і Козелецькому райвиконкомах — зібрали там голів колгоспів на раду і вирішили вдарити по руках чернігівських глитаїв: хай краще місцеві цегельні заводи, як і раніше, завдають збитків, аби лиш не давали вигоду орендарям-кооператорам. Бачте, купили трудові колективи вищою зарплатою! Це ж колгоспники скоро покидають роботу і скажуть: нам стільки ж платіть, як цегельникам. Ні, номер не пройде!

Ех, була б моя воля...

Подивилися, товаришу кореспонденте, безплатне кіно? І про що міркуєте? Розмах який — правда ж? Не криються — раюють. Шкурники! Передайте оце все куди слід. Бо пишу, пишу нагору, а з них — як з гуски вода. Хіба що ото податком обклали добрячим — 800 тисяч торік заплатили. Мало! У мене голова пухне від того, що робиться. Сиджу у себе на роботі і думаю всю зміну: вони ж скоро, як не вдариш на сполох, 100 мільйонів матимуть! І так принципово, знаєте, не один я мислю. На перекурах балакаємо — обурюємося: де справедливість! У кооператори не йдемо, про мільйони не мріємо. Нам би за це компенсацію накинули. За ідейність. За вірність нашим славетним принципам. Не накидають — от де біда!

А добавили б — може, не тікав би народ у кооператори-махінатори.

Записали все гарненько? Ото й добре. Тільки прізвища мого не вказуйте. Про всяк випадок...

Монолог твердого принциповця записав Сергій ПАВЛЕНКО, власкор «Голосу України».

Чернігів.

Ми — українці

БУКОВИНСЬКИЙ РОДОВІД

На виставці геральдики, відкритій у Чернівецькому державному університеті з нагоди 100-річчя української трудової еміграції за океан, увагу відвідувачів привертав родовий герб генерал - губернатора Канади Рамона Гнатишина. Він приваблював не стільки складною композицією, майстерним художнім виконанням, як своєю символікою. Серед різноманітних знаків на гербі виразно виділяються переплетене віття карпатського бука з листям канадського клена. Ця деталь, а також поширене в області слов'янське прізвище титулованої заокеанської особи наводили на думку про її походження з Буковини.

Встановити істину взявся співробітник обласного державного архіву Степан Карачко. З цією метою він написав листа високоповажаній особі і отримав від неї недавно відповідь.

У конверт, прикрашений вже згадуваним гербом, був вкладений знімок Рамона Гнатишина при всіх регаліях та відзнаках з дарчим написом і короткий лист українською мовою. У ньому генерал-губернатор подякував буковинському архівісту за увагу до власної персони та щирі поздоровлення з нагоди призначення на високий пост і розповів про себе та свою сім'ю. Його дід Василь Гнатишин приїхав до Канади з буковинського села Вашківці (сьогоднішнє місто Вашківці Вижницького району) у 1906 році. Він привіз з собою двомісячного сина Івана — майбутнього батька нинішнього генерал - губернатора Канади.

Предки прищепили своєму нащадку любов до української пісні, мови, до отчої землі, пам'ять про яку вкарбовано до родового гербу. Сам Рамон Гнатишин ніколи не бував на Буковині, але така нагода у нього тепер з'явилася. У вересні нинішнього року в Чернівцях планується форум представників української діаспори зі всіх країн світу. І серед запрошених на велелюдне зібрання значиться прізвище двадцять четвертого генерал-губернатора Канади. Запрошення йому надіслав голова виконкому Чернівецької обласної Ради народних депутатів Іван Гнатишин.

В. ПЕЛЕХ,
кор. Укрінформу.

ГОЛОС УКРАЇНИ

Газета Верховної Ради Української РСР

Головний редактор Сергій ПРАВДЕНКО

Редколегія:

Олександр БІЛИК заступник головного редактора

Анатолій ГОРЛОВ заступник головного редактора

Олександр ЄМЕЛЬЯНОВ член-кореспондент АН УРСР

Володимир КРАСНОДЕМСЬКИЙ

Леонід САМОЙЛЕНКО заступник головного редактора

Борис СИДОРЕНКО заступник головного редактора

Анатолій СОЛОНСЬКИЙ

Віталій СУДДЯ відповідальний секретар

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Заступник головного редактора — Олександр Білик.

Чергові редактори — Тарас Петрів, Віталій Жежера.

Автори макета — Анатолій Миронічев, Євген Українець.

Випусковий — Леонід Клюєнко.

Оформлення — Володимир Кисельов.

Коректори: Леся Онищенко, Галина Каблак, Галина Адамович, Антоніна Голик, Валентина Лукаш, Євгенія Оратовська, Олена Чоповська.

Верстальники: Тетяна Валюк, Алла Будникова, Марія Солодюк, Ольга Яценко, Сергій Скаженюк.

Лінотипісти: Віктор Процун, Раїса Гринюк.

Комбінат друку видавництва «Радянська Україна» 252047, Київ-47, проспект Перемоги, 50.

Індекс 60955.

Тираж 166.300.

Передплатна ціна на рік 19 крб. 80 коп.

Зам. 03150921